

1964

22 X 1088

12. 10. 1964

SBORNÍK PRACÍ
PEDAGOGICKÉHO INSTITUTU
V OSTRAVĚ

6/14
6/15

- 1 - 10 - 1964

Dějepis — zeměpis

1964

STÁTNÍ PEDAGOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ V PRAZE

Příspěvky, uveřejněné v tomto sborníku, recenzovali: dr. František Bartas (Rudné doly, n. p., Jeseník); dr. Jaroslav Mezník, CSc. (HŮ ČSAV Brno); doc. CSc. Milan Myška (PI Ostrava); prom. geograf Radimír Prokop (PI Ostrava); ing. Vladimír Pachman (VZS Karviná); dr. František Spurný (OA Šumperk); doc. dr. Alice Teichová, CSc. (ÚDSU při UK Praha)

SBORNÍK PRACÍ PEDAGOGICKÉHO INSTITUTU V OSTRAVĚ
Rada dějepis — zeměpis 1964

HOSPODÁŘSKÁ SPOLEČNOST GIBET A JEJÍ VZTAHY K VÍTKOVICKÉMU HORNÍMU A HUTNÍMU TĚŽÍŘSTVU V LETECH 1941—1945

LEOŠ STOLAŘIK

POSTUP KONCERNU HERMANN-GÖRING-WERKE VŮČI VHHT JAKO SOUČÁST HOSPODÁŘSKÉ AGRESE ŘÍŠSKONĚMECKÝCH MONOPOLŮ VŮČI ČESKÝM ZEMÍM V LETECH OKUPACE

Celé údobí let 1918 až 1938, perioda první Československé republiky, je charakterizováno povlovným upevňováním a rozšiřováním hospodářských pozic české buržoazie na úkor poraženého německého imperialismu. Šlo především o komerční formu přebírání vídeňského a vůbec celorakouského kapitálu. Celý proces odplývání rakouských kapitálových jistin se v letech hospodářské krize značně urychlil.¹⁾ Významnou roli v něm hrály ústřední československé banky, zvláště Živnostenská banka.

Další pokračování procesu nacionalizace našeho hospodářství, především těžkého průmyslu, bylo však těžce ohroženo nástupem fašistického režimu v Německu. Na jedné straně samotný vznik německého fašistického státu přece jen značně urychlil transakce finančních majetkových jistin cizího kapitálu do rukou české buržoazie, naproti tomu však vážně ohrožoval Československo jako samostatný svobodný stát.

Únikový odliv cizího kapitálu z našich zemí vyvrcholil v letech 1938 a 1939. Hodnota kapitálu, o jehož odsun z Československa usilovali především západoevropští židovští majitelé, byla odhadována na 16 miliard korun československých.²⁾ Pomnichovská okupace našich zemí změnila však rázem postavení naší buržoazie, o jejíž majetek začala usilovat buržoazie říšskoněmecká. Nejagresivnější představitelé českého finančního kapitálu, především Preiss a Beran, kteří v zájmu rozšíření svého finančního panství neváhali navrhnout uzavření přímé ponižující dohody s říšskoněmeckými finančními představiteli, dokonali a navrhli hloubku své zrady.

¹⁾ V. K r á l, *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích 1938 až 1945*, II. díl, Praha 1958, str. 7

²⁾ Tamtéž str. 12

SBORNÍK PRACÍ PEDAGOGICKÉHO INSTITUTU
V OSTRAVĚ — 1964

Dějepis — zeměpis

Vědecký redaktor: doc. CSc. Milan Myška

Redakční rada: doc. dr. Vladimír Gregor, CSc., doc. CSc. Milan Myška (redaktor),
prom. geograf Radimír Prokop, prom. pedagog Leoš Stolařík

Součástí německé anexe Československa byla i expanze říšskoněmeckého kapitálu. Proti 208 milionům Kč v roce 1938 se německá kapitálová účast v ČSR zvýšila na 1.113 milionů korun v roce 1941 a v roce 1945 byla dokonce již asi desetkrát vyšší. V průběhu okupace se německé hospodářské expanzi podařilo v našich zemích přivlastnit na tři sta akciových společností a společností s ručením omezeným.³⁾

Formy „ziskávání“ českých hospodářských společností byly variabilní a komplikované. Bylo používáno politického nátlaku k předání bez finanční reciprocity, tvrdých likvidačních protizidovských opatření, násilného zvyšování německé kapitálové účasti až na majoritní část účasti, konfiskace tzv. nepřátelského majetku, vynuceného prodeje i hrubě, zcela nezákonně a nezakryté anexe. Podobných forem užívali fašisté i v Rumunsku, Polsku a dalších zemích východní, střední a v některých případech i západní Evropy.⁴⁾ Představitelé českého finančního kapitálu se s fašistickou anexí českých podniků v podstatě smířovali, zvláště pokud šlo o vzájemné „kapitálové spojení s německými finančními skupinami“⁵⁾ a pokud z tohoto spojení plynul finanční zisk. Nutno ovšem dodat, že tyto zisky byly výsledným efektem podpory hospodářského i vojenského útoku německého imperialismu.

Typickým příkladem říšskoněmecké hospodářské expanze v Evropě byl závod Hermann Göring Werke. Vznikl v roce 1937 a jeho původním hospodářským posláním bylo zpracovávání rud s nízkým obsahem železa. V průběhu druhé světové války vzrostl na jeden z největších podniků na světě. Měl „své vlastní“ hutě, strojírny, elektrárny, továrny na výrobu zbraní a jiné závody těžkého strojírenství. Celkem anektoval v Evropě 177 průmyslových závodů.⁶⁾ Přední představitel fašistického Německa Göring se tak zařadil mezi nejzámožnější německé finanční a průmyslové magnáty. I jiným nacistickým prominentům, jako byl Ley, Himmler, Pohl a další, se podařilo vedrat do čela velkoněmecké oligarchie.⁷⁾

Organizace mamutího Göringova koncernu zaměstnávala v roce 1940 přes půl milionu pracujících, z toho jen v Protektorátu Čechy a Morava přes 150.000. Do tohoto koncernu byly včleněny některé z našich největších koncernů, jako Škodovy závody, Zbrojovka Brno, Poldina huť, První brněnská strojírenská společnost, Explosia Semtín i Vítkovické horní a hutní těžířstvo. Svě závody vlastnil Göringův koncern i ve Stockholmu, Barceloně, Bělehradu, Chicagu, Sheffieldu, Sidney, Varšavě, Teheránu, Rio de Janeiru, Bombay, Buenos Aires, Johannesburgu a jinde.⁸⁾ O tom, jak chtěl Göring těchto závodů, a zvláště českých, využít pro vítězství Hitlerovy říše, se vyjádřil už v říjnu 1938 zcela jednoznačně: „Území Čechů a Slováků budou napříště německými koloniemi. Musí z nich být vymačkáno vše, co je vůbec možno.“⁹⁾

³⁾ Statistický obzor, ročník 1946, str. 59

⁴⁾ J. Allen, Světové monopoly a mír, Praha 1952, str. 27

⁵⁾ Král, str. 22

⁶⁾ A. Norden, Zákulisí německého imperialismu, Brno 1950, str. 143

⁷⁾ Král, str. 35

⁸⁾ Král, str. 36

OSVOBOZENÍ VHHT V ROCE 1945 A NUTNOST VYŘEŠENÍ HOSPODÁŘSKÝCH I FINANČNÍCH NEJASNOSTÍ PODNIKU, VZNIKLYCH BĚHEM OKUPACE⁹⁾

V největším ostravském průmyslovém podniku, ve Vítkovickém horním a hutním těžířstvu,¹⁰⁾ se počátkem roku 1945 projevily vážné výrobní obtíže. Docházelo k snižování výroby, těžkostem v přísunu surovin a také k tomu, že do práce přestávalo docházet stále více pracujících podniku zvláště z Opavska, ale i širšího okolí města Ostravy.¹¹⁾ Koncem dubna roku 1945 musel být provoz v některých závodech podniku z těchto důvodů téměř úplně zastaven.¹²⁾ — VHHT bylo Sovětskou armádou osvobozeno 30. dubna 1945 v odpoledních hodinách. Vlastní osvobozovací boje ani předchozí bombardování města Ostravy spojeneckým letectvem nezpůsobily železárnám větší škody.¹³⁾ Ještě téhož dne začaly jednotky Sovětské

⁹⁾ VHHT je zkratka Vítkovického horního a hutního těžířstva, což je český překlad původního německého názvu „Die Witkowitz Bergbau und Eisenhütten-Gewerkschaft“. Tato společnost byla založena roku 1873 podle ustanovení horního zákona vydaného 23. května 1854. Listina o založení společnosti je datována dnem 5. listopadu 1873 a byla verifikována 12. března 1874 tehdejší c. k. horním hejtmánstvím ve Vídni.

¹⁰⁾ VHHT bylo znárodněno na základě paragrafu 12 dekretu presidenta republiky z 24. října 1945 č. 100 Sbírky, kterým byly znárodněny doly a některé další významné průmyslové podniky. Statut Vítkovických železáren, národního podniku (tak bylo VHHT přejmenováno) byl určen vládním nařízením ze dne 15. ledna 1946, číslo 6 Sbírky, paragraf 1. Dekret o znárodnění byl vyhlášen tehdejším ministrem průmyslu B. Laušmanem dne 7. března 1946 a uveřejněn v Úředním listě republiky Československé dne 23. března 1946 v části 50. Dekretem bylo přesně stanoveno znění firmy, předmět podnikání, sídlo podniku, počet členů představenstva, srovnání a převedení majetkových kusů, souborů a práv s dřívějšími návrhy a podobně.

¹¹⁾ Tak např. v nové ocelárně bylo ještě v lednu 1945 vyrobeno 59.835 tun oceli, v dubnu 1945 již jen 26.106 tun, tedy méně než polovina lednové výroby; 28. dubna 1945 byla výroba v nové ocelárně úplně zastavena. CPA VŽKG, fond Re, ev. j. 20.

¹²⁾ Provoz téměř všech závodů musel být zastaven, protože Sovětská armáda nepovolila vstup do obsazeného podniku, aby předešla sabotážním akcím nepřátelských živlů.

Několik dělníků podniku (např. u vysokých pecí, u čerpací stanice zpětně chlazené vody) zůstalo na svém pracovišti i v průběhu osvobozovacích bojů o město Ostravu a samotný podnik. (Viz studii Moravec-Stolářík, Komunisté v čele boje za jednotu dělnické třídy v letech 1945—1948 ve VŽKG“ ve sborníku „Kapitoly z nejnovějších dějin VŽKG“. Vyjde v roce 1965 v nakladatelství Práce.)

¹³⁾ VHHT jako celek zůstalo vcelku téměř nepoškozeno. K větším a závažnějším dílčím škodám došlo především ve slévárně, strojírně (kde byla silně poškozena budova kovárny lahví a část strojírenského zařízení), ústřední svařovně, závodní dráze a závodní nemocnici, kde byl během osvobozovacích bojů plně zasažen leteckou bombou zubolékařský ústav, umístěný v provizorní dřevěné stavbě. Vyhořel do základů, navíc byla nočním ostřelováním německého dělostřelectva poškozena hlavní nemocniční budova, hospodářská budova a oddělení pro choroby ušň. CPA VŽKG, fond Re, ev. j. 160.

armády za pomoci rychle se tvořících oddílů národní stráže s likvidací posledních zbytků fašistických jednotek i jednotlivých Němců, většinou fanatických německých úředníků podniku. Převážná část nejdůležitějších německých pracovníků podniku však uprchla na nákladních autech v noci z 29. na 30. dubna 1945.

První české vedení podniku v čele s ing. dr. Antonínem Bechným, ilegálně vytvořené již v posledních týdnech okupace, usilovalo od počátku o co nejrychlejší obnovu výroby. Bylo v tom podporováno i obvodním výborem KSČ, který vznikl ve Vítkovicích již 1. května 1945,¹⁴⁾ a revoluční závodní radou, utvořenou rovněž v posledních dnech okupace.¹⁵⁾ Snahu nového českého vedení podniku podporovalo i sovětské vojenské velitelství v Ostravě. Čtvrtého května navštívil ředitele Bechného vojenský velitel města Ostravy plukovník Potěmin a oznámil mu, že v nejbližších dnech odvolá z podniku všechny vojenské jednotky a VHHT bude předáno českému vedení s podmínkou urychlené obnovy výroby.¹⁶⁾ Sedmého května byly skutečně sovětské hlídky z podniku odvolány. Po odchodu Sovětské armády byla ochrana podniku svěřena závodní milici.

Obnovování provozu však naráželo na vážné a složité potíže. K vnějším mimo-podnikovým patřila bezesporu především skutečnost, že město Ostrava bylo v prvních květnových dnech roku 1945 téměř odříznuto od svého širšího okolí. Silnice byly totiž na mnoha místech poškozeny, některé důležité mosty vyhozeny do povětří nebo pobořeny, téměř ustala osobní železniční doprava a většina po-jízdňích nákladních i osobních aut i jiných silničních dopravních prostředků byla zapojena do průběhu dalších osvobozovacích bojů. Doprava zaměstnanců železáren do práce byla nesmírně ztížena, dovoz surovin i potravin v podstatě zcela ustal. K vnitřním objektivním potížím podniku patřila především vážná výrobní dez-orientace, vyplývající z nutné zásadní přestavby výroby až dosud převážně válečné na výrobu mírovou. Obtížná byla i situace v zásobování závodů železnými rudami. Byly totiž přerušeny dodávky ze Švédska a dovoz sovětské rudy přes Polsko byl vážně komplikován. Projevoval se úbytek pracovních sil a v neposlední míře i vážný nedostatek expertů, techniků a úředníků.¹⁷⁾

Nové české vedení podniku se však obtíží nezaleklo a pustilo se s nevšedním zájmem a neumdlévající energií do jejich odstraňování. Zatímco přímo v jednotli-

vých závodech vítkovického podniku byly rychle odstraňovány škody, dokončil Bechný již 15. května 1945 první návrh vnitřní české organizace podniku. Šlo o návrh dokonalý, který se stal téměř nezměněným základem první schválené orga-nizace VHHT, která platila až do roku 1946.¹⁸⁾

Bylo nutno začít přísně finančně hospodařit hned od počátku. Podnik byl totiž po šestileté fašistické okupaci převzat s několika desítkami milionů dluhů a v sa-motné hlavní pokladně VHHT zůstalo jen asi 15.000.000 protektorátních korun, které posloužily právě k vyplacení květnových mezd.¹⁹⁾ — Správní služba podniku, především právní, daňové, koncernové a pokladní oddělení v čele s dr. Soběslavem Pěničkou, musela proto řešit hned v prvních květnových týdnech některé svízelné finanční transakce, delimitace, oceňování, dokonce nově vypracovávat návrhy fi-nančních bilancí za poslední válečné roky 1943 až 1945.²⁰⁾ Mezi ožehavé, složité a těžce řešitelné úkoly patřila i problematika hospodářského a finančního vztahu mezi Vítkovickým horním a hutním těžářstvím a berlínskou hospodářskou společností Gibet.²¹⁾

PŘÍČINY VZNIKU HOSPODÁŘSKÉ SPOLEČNOSTI GIBET

Hospodářská společnost „*Gesellschaft für industrielle Beteiligun-gen mit beschränkter Haftung, Berlin*“ (zkráceně v další části studie jen „*Gibet*“) byla založena 26. května 1941 v Berlíně, kde byla podepsána její zakládací listina. — Základní finanční kapitál byl stanoven a určen ve výši 100.000 říšských marek (RM); upsali jej významný německý hospodářský podnik „*Reichswerke Aktien-gesellschaft für Berg- und Hüttenbetriebe, Hermann Göring, Ber-lin*“ (90.000 RM) a soudní pracovník *Artur Seiffert* z Berlína (10.000 RM).^{21a)} Už sama skutečnost, že většinu základního vkladu

¹⁴⁾ CPA VZKG, fond Ře, krabice 1.

¹⁵⁾ Jiskra (celopodnikový časopis) z 9. 8. 1945 (číslo 5, str. 1).

²⁰⁾ CPA VZKG, fond Ře, roky 1946—1949 „*Zápisy schůzí představenstva*“ — ze dne 21. 10. 1946.

²¹⁾ Gibet je zkratka, vytvořená pro celé znění oficiálního názvu hospodářské spo-lečnosti „*Gesellschaft für industrielle Beteiligungen mit beschränkter Haftung, Berlin*“ (Společnost pro průmyslovou účast s omezeným ručením v Berlíně).

^{21a)} Dr. Hugo M a s t n ý „*Posudek o hospodářských vztazích Vítkovického horního a hutního těžářství v Ostravě ke společnosti Gesellschaft für industrielle Beteili-gungen mit beschränkter Haftung, Berlin*“, str. 2.

Z opisu originálu posudku, který je uložen na právním oddělení ředitelství VZKG u dr. K. Č e c h a. Opis vlastní autor této studie. V další části studie bude tento pramen uváděn zkráceně: M a s t n ý, *Posudek o vztazích*. Je záji-mavé, že z celé široké škály spisového materiálu Gibetu se téměř nic nezacho-valo (autor až dosud nenarazil na žádný podstatný spisový materiál). Je pravdě-podobné, že Němci před koncem války převezli registratury Gibetu do Berlína (dnešního západního Berlína).

totiž devět desetin celého obnosu, složily závody Hermanna Göringa, zcela přesvědčivě naznačuje, že šlo o vytvoření podniku, který měl být využit či případně zneužit pro podporu anektivních hospodářských cílů třetí říše. Další účastník *Seiffert* doplňoval základní vkladnou sumu zřejmě jen proto, aby bylo evidentně možno hovořit o opravdové hospodářské společnosti a ne jen o pobočném závodě podniku Hermanna Göringa (zřejmě především proto, aby byla splněna litera zákona o vzniku hospodářských společností).

Samotný oficiální účel vzniku Gibetu je stanoven ve druhém paragrafu smlouvy takto: „*Předmětem podnikání je nabývání k věrné ruce, pacht a správa k věrné ruce podílů a průmyslových podniků zejména v oblasti hornictví a průmyslu železo vyrábějícího a zpracujícího včetně vedlejších závodů. Společnost je oprávněna ke všem opatřením a správním jednáním, která slouží prostředně nebo bezprostředně k podpoře účelu společnosti. Společnost může zříditi pobočky.*“²²⁾

Společnost Gibet byla 30. června 1941 zapsána do obchodního rejstříku společností u hlavního soudu v Berlíně a jako jednatele byli uvedeni nejdříve jen dr. *Leopold Nowack* z VHHT a dr. *Karl Heydemann*, dodatečně, jako třetí, *Manfred L. Barfuss* z Berlína.²³⁾

Výslovně je zapotřebí zdůraznit, že VHHT nebylo ani v základní listině ani nikde jinde uvedeno jako hospodářský společník Gibetu, přesto však začala již v roce 1941 vznikat úzká hospodářská symbióza obou podniků. Lze tak usuzovat i z faktu, že zatímco teoretickým sídelním městem Gibetu byl od založení Berlín, zřídila společnost své jednatelství²⁴⁾ přímo ve VHHT a němečtí úředníci podniku vedli všechny její organizační, účetní i administrativní záležitosti.

Upsaný základní společenský kapitál 100.000 RM však zdaleka nemohl stačit na hlavní plánovaný úkol Gibetu, totiž na hospodářskou expanzi do východní a jihovýchodní Evropy (především na území polského Gouvernementu) a nebyl také nikdy samotnými Němci za postačitelny považován. Byl pouhým zapsaným for-

²²⁾ Společenská smlouva se nezachovala, přesná uvedená citace je na str. 2, v opisú Mastného Posudku o vztazích.

²³⁾ Mastný, *Posudek o vztazích*, str. 2.

²⁴⁾ V orig. Geschäftsstelle.

málním obnosem pro akt založení této hospodářské společnosti. Vlastní skutečný provozní kapitál byl Gibetem „získán“ od Vítkovického horního a hutního těžištvá až 2. listopadu 1941, po více než pěti měsících právní existence hospodářské společnosti. Vítkovický podnik se dohodou o financování Gibetu „zavázal“ poskytovat tomuto podniku potřebné finanční úvěry, navíc však převzal veškerou právní i úplnou finanční záruku za jakýkoliv styk Gibetu s věřiteli, dodavateli a bankami. O tom, jak Gibet zneužíval této finanční dohody, svědčí skutečnost, že úvěr VHHT, poskytovaný Gibetu, dosáhl k 31. prosinci 1944 fantastické částky 454,725.598,80 protektorátních korun. Situaci dokresluje navíc fakt, že dokonce ani základní vklad 100.000 RM nebyl ve skutečnosti podnikem Hermanna Göringa ani podílníkem Seiffertem nikdy složen a musel být v srpnu 1941 saturován Vítkovickým horním a hutním těžištvem.²⁵⁾

Výše popsané pochybné finanční transakce vedou k zamyšlení, proč hospodářští představitelé nacistického Německa používali takovýchto postranních cest při vybudování Gibetu, když přece mohli založení hospodářské společnosti tohoto typu přímo a direktně VHHT naříditi. Dokázali ostatně nesčetněkrát, že Protektorát Čechy a Morava považují jen za jednu ze svých bezprávných kolonií na cestě k světovládě. Do VHHT měli navíc dosazeny své „věrné ruce“, počínaje ředitelem ing. Kuchinkou (později ing. Wikem) a konče všemi významnějšími úředníky.²⁶⁾ Přesto však dodali vzniku Gibetu alespoň vnější zdání právní nezávadnosti a relevance. Důvod jejich počínání je však zcela prostě vysvětlitelný. Vybrali si totiž za záštitu pro své hospodářské pronikání do východní a jihovýchodní Evropy jako jeden z podniků právě VHHT a otázka vlastnictví těchto železáren nebyla ještě ani v roce 1941 vyřešena s konečnou platností, protože všechny cenné papíry *units* (jako základní části kuksů) byly rothschildovsko-gutmannovskou skupinou tehdejších majitelů VHHT

²⁵⁾ Mastný, *Posudek o vztazích*, str. 3.

²⁶⁾ V seznamu jmen a funkcí ve VHHT z období let 1939–1945 se dočteme, že z 31 vedoucích funkcionářů závodu byli jen dva hlásící se k české národnosti (ing. J. Bařinka, vedoucí válcovny, a Štětka, vedoucí výhybkárny). Mezi nejvýznamnější německé představitele podniku patřili von Hinke a von Neuzeter, říšští zmocněnci, ing. Kuchinka Karel, ředitel VHHT, ing. Rochel Karel, ing. Raschka Jiří a ing. Rotter Alřed, členové direktoria. CPA VŽKG, fond Re. krabice 1.

přetransponovány již před vznikem II. světové války do Anglie na společnost *Alliance Assurance Company* v Londýně.²⁷⁾ Anglie jako svobodná a neanektovaná země tedy svou faktickou existencí vlastně přinutila fašistickou právní mašinerii při zakládání Gibetu k těmto právním opatřením. Považovali je ovšem za přechodná. Jak lze z celého rozboru usuzovat, počítali jistě s tím, že po svém vítězství upraví i tyto přechodné formy vztahu mezi VHHT a Gibetem.

Oficiální hospodářské záměry a cíle Gibetu jsem již naznačil: šlo o nabývání, pacht a správu průmyslových podniků především v působnosti oboru hornictví a zpracování železa. Tato oficiálně vyhlášená verze záměrů a cílů hospodářské společnosti Gibet umožňuje vyslovit závěr, že šlo o jednu z forem rafinovaně a velkopansky promyšleného dlouhodobého plánu na ekonomicko-politické ovládnutí východní a jižní Evropy, o organickou součást agresivních válečných plánů nacistického Německa. O tom ostatně svědčí i známé rozhodnutí, že jakékoliv hospodářské transakce (především vkládání kapitálů do finanční základny podniků až po případné získání procentní většiny), vymyšlené berlínským ředitelstvím Gibetu a organizačně zajišťované úřednickým a technickým aparátem VHHT v Ostravě-Vítkovicích, nabývaly moci práva až po konečném schválení ředitelské rady závodů Hermanna Göringa v Berlíně.

Jednoznačně posoudil tuto velkoněmeckou agresivní hospodářskou politiku i norimberský proces, který neanalyzoval a nesoudil jen vlastní vojenské akce Hitlerovy soldatesky, ale i další formy snah o ovládnutí Evropy a světa. V odůvodnění rozsudku tohoto procesu se mimo jiné praví, že: „*Metody, kterých bylo používáno pro co možná největší vykořisťování zdrojů v okupovaných zemích, byly při jejich aplikacích v různých zemích různé. V některých okupovaných zemích na Východě i na Západě bylo podobné vykořisťování zdrojů prováděno silami hospodářského aparátu, který tam existoval.*“²⁸⁾

Gibet byl tedy, jak jsem vysvětlil výše, podnikem založeným k podpoře německých válečných světovládných plánů a k odčer-

²⁷⁾ ÚD KSČ Praha, fond č. 27, složka 3, jednotka 129, str. 282—392.

²⁸⁾ Z knihy *Norimberský proces*, II. díl, str. 509 (Praha 1953).

pávání zisků z koncernových podniků VHHT pro říšskoněmecký kapitál. Zajímavá a pozoruhodná je forma, kterou měl podnik nově hospodářské užitky trvale nabývat, případně přebírat do své správy. Šlo o tzv. fiduciární formu nabývání majetku, v němčině nazývanou formou „*treuhänderisch*“, v českém překladu „*k věrné ruce*“.

PŘÁVNÍ HLEDISKO VZNIKU HOSPODÁŘSKÉ SPOLEČNOSTI GIBET

Společenská smlouva Gibetu je sepsána a založena na principech německého obchodního práva o hospodářských společnostech s omezeným ručením. Zákon byl parafován již 20. dubna 1892, doplněn zákonem z 20. května 1898 a zpřesňován větším množstvím dílčích zákonných předpisů.²⁹⁾ — Obecně lze o každé společnosti s omezeným ručením říci, že jde o organizaci v podstatě nezávislou na zúčastněných společnících. Je řízena svými přesně dohodnutými a určenými orgány, má právo získávat finanční i jiné druhy vlastnictví i jiná další případná práva, jako např. právo žalovat jinou společnost. Jde o právnickou osobu se všemi z toho vyplývajícími právy i povinnostmi. Gibet by tedy, teoreticky uvažováno, mohl být trestně stíhán za porušování devizového a živnostenského zákona či překračování obchodních pravomocí při uzavírání smluv s jinými hospodářskými jednotkami. Zdůrazňuji-li však, že to bylo jen teoreticky možné, naznačuji, že šíře hospodářského podnikání Gibetu (pokud je až dosud autoru studie známo) nebyla nikdy příslušnými německými obchodními či soudními instancemi podrobněji zkoumána či dokonce finančně nebo trestně postihována. V zájmu naprosté objektivnosti je ovšem nutno konstatovat, že předmět podnikání Gibetu, jak je určen druhým paragrafem společenské smlouvy, přesně konvenuje s předpisy německého obchodního práva. Gibet byl společností, která byla, podle tehdy existujících právních norem, řádně založena, a formulace jeho smlouvy o vzniku mu umožňovala zabírat prakticky neomezeně všechny druhy obchodních a hospo-

²⁹⁾ *Ma st n ý Posudek o vztazích*, str. 3/2.

dářských konexí. Forma nabývání „*k věrné ruce*“ (fiduciární) nebyla německými zákony výslovně zakázána, byla tedy v období let 1941–1945 soudně nepostizitelná. Navíc jsou v oblasti německého obchodního práva známy formy „*Treuhandgeschäfte*“³⁰⁾ nabývání již z období před rokem 1941.

Fiduciární deponace majetku je v německém právu známá a možná forma převodu. Dosti užívaný je např. zajišťovací převod majetku. Jde o takovou formu převodu, kdy dlužník předává do přímého vlastnictví svého věřitele (nabyvatele) dohodnutý a stanovený díl osobního majetku na dobu, než bude schopen splatit celou výši svého dluhu. Takováto forma věřitelova vyčkávání na splacení dluhu dlužníkem je a může být založena jedině na principu projevené a uznané vzájemné důvěry v tom smyslu, že věřitel nezneužije převedený majetek ke své trvalé majetkové adoptaci či vážnému ničení po celou dobu provedeného převodu. Tato verze fiduciárních vztahů byla známa již v Indii, Egyptě a dokonce i v Řecku, kde byla dělena na fiducii určenou cizímu věřiteli a fiducii určenou příteli.³¹⁾

Je ovšem nadmíru zajímavé, že princip nabývání majetku „*k věrné ruce*“, který se stal právní zástěrkou hospodářské expanze Gibetu do východní a jižní Evropy, platil v Německu i těsně po roce 1945. V americké zóně totiž existoval zákon číslo 19 vojenských okupačních mocností, který stanovil, že zabraný německý majetek je až nadále majetkem „*k věrné ruce*“ těch zemí, které Německo okupovaly.

Při dnešním posuzování správnosti či protiprávnosti vynucených hospodářských vztahů mezi VHHT a Gibetem však nelze postupovat podle právních norem německých. Neobstojí ani výše provedený exkurs o platnosti či neplatnosti fiduciárních vztahů v dalších zemích. Rozhodující proto je a bude, jak princip fiduciarity hodnotí československé právní normy. Převod majetku „*k věrné ruce*“ byl uskutečňován již v staročeském právu a ovlivňoval vztahy majetkové i čistě obchodní.³²⁾ První zmínku nalézáme v známé knize Tovačovské, další v kapitole „*De depositis*“ v *Právech městských*. O právu věrné ruky se zmiňuje Zřízení zemské, vydané v roce 1627 ovšem již jen ve smyslu zúženém (jde v něm o čistě uschovavatelskou

funkcí).³³⁾ Od roku 1812 platil však v Čechách a na Moravě rakouský občanský zákoník a ten již právo „*věrné ruky*“ vůbec neuváděl. Nový občanský zákoník, platný od 1. ledna 1951, právo věrné ruky výslovně nezakazuje, ale ani nepovoluje. Je ovšem zřejmé, že v socialistickém právu nemá logického oprávnění k praktické existenci. Jde rovněž o fakt, že např. pole, lesy, dílničky a podobně by již většinou nesloužily k pouhému nezbytnému uspokojování životních potřeb držitele majetku věrné ruky, ale stávaly by se spíše soukromým výrobním prostředkem.³⁴⁾ Je tedy možno uzavřít, že aplikace principu vlastnictví věrné ruky (fiduciární) by odporovala obecnému prospěchu našeho socialistického státu.

Hospodářský vztah mezi VHHT a Gibetem nelze tedy uznat za platný dokonce ani podle litery právních norem našeho státu. Morálně a fakticky pak šlo o jasně vnucený vztah českého anektovaného podniku se závodem říšskoněmeckým, ze kterého měli výrazný hospodářský profit okupanti. Je nutno konstatovat, že hospodářský i administrativní potenciál VHHT byl zneužit ve prospěch velkoněmecké hospodářské expanze.

HOSPODÁŘSKÉ A FINANČNÍ VZTAHY MEZI VHHT A GIBETEM V LETECH 1941–1945

Rozbor vztahů mezi VHHT a Gibetem umožňuje lépe pochopit záměry a cíle německých politiků, ekonomů a ostatních hospodářských pracovníků. Obecně lze konstatovat, že hospodářské a finanční vztahy mezi oběma smluvními stranami byly založeny na principu vzájemně smlouveného závazku, ze kterého pramenila právní odpovědnost obou partnerů. Smlouva postihovala a zpřesňovala formy vzájemné hospodářské pomoci. Byla to především dohoda o poskytnutí dlouhodobého a téměř neomezeného finančního úvěru vítkovického těžiřstva Gibetu (z 2. listopadu 1941), jednak dohoda o garanciích všech finančních i hospodářských závazků Gibetu Vítkovickým horním a hutním těžiřstvem a konečně závazek Gibetu, že bude převádět nově získané účasti na hospodářských podnicích v zájmové

³⁰⁾ Obchody věrné ruky (volně přeloženo).

³¹⁾ Termín „fiduciární“ poprvé použil již v roce 1925 na druhém sjezdu československých právníků dr. M. Stieber.

³²⁾ Mastný, *Posudek o vztazích*, str. 21, 16. ř. sh.

³³⁾ *Ottův slovník naučný*, díl 26, str. 58, heslo: Věrná ruka.

³⁴⁾ *Občanský zákoník*, Praha 1950, str. 297 a další.

oblasti do kmenového vlastnictví VHHT. Při běžném zamyšlení nad popsányými třemi aspekty smlouvy se zdá, že spíše svědčí o hospodářském posilování VHHT. Je nutno ovšem podrobně uvážit a domyslet celou tehdejší situaci. VHHT v popisovaném období nebylo českým podnikem, ale součástí mamutího německého koncernu. Šlo tedy vlastně o smlouvu německého partnera s fiktivní německou hospodářskou společností. Někdy dokonce docházelo ke groteskním situacím, když totiž byly VHHT i Gibet zastupovány touž právníckou osobou nebo skupinou právníckých či jinak aprobovaných osob.

Podrobnějším rozbořem lze zjistit, že smlouva mezi VHHT a Gibetem nebyla formulována a podepsána oběma stranami. Dohoda o poskytnutí finančního úvěru a o garancií závazků Gibetu byla stvrzena jedině dopisem Vítkovického těžářství, odeslaným z Ostravy do Berlína 2. listopadu 1941 na adresu Gibetu k rukám dr. Leopolda Nowacka.³⁵⁾ Vedení Gibetu na tento dopis, obsahující písemnou nabídku závazků VHHT o poskytnutí úvěru a o garancií závazků hospodářské společnosti Gibet, vůbec písemně neodpovědělo. A přece byla nabídka — i bez písemného stvrzení — přijata, jak o tom evidentně svědčí účetní záznamy mezi VHHT a Gibetem. Berlínské vedení Gibetu na předem zřejmě podrobně dohodovanou nabídku (a rovněž pravděpodobně ústně dojednanou dohodu, že nebude ze strany Gibetu písemně stvrzena) nikdy neodpovědělo. Zřejmě proto, aby rothschildovští majitelé kuksů nerozpoznali skutečnou situaci a celou složitost okolností. Rovněž třetí část domluvy o převádění získaného hospodářského majetku podniků východní a jižní Evropy do vlastnictví VHHT byla Gibetem horlivě plněna.

Jak již bylo výše vysvětleno, měla hospodářská společnost Gibet za oblast své hospodářské expanze určenu východní a jihovýchodní Evropu. To ovšem neznamenalo, že by v jiných částech Evropy nevyužívala dalších příležitostí k rozšíření svého majetku a prostřednictvím sebe majetku Vítkovického těžářství. Přesvědčuje nás o tom např. citovaná expanze do severozápadní Evropy (Am-

³⁵⁾ Viz příloha č. 1 k *Mastného Posudku o vztazích*.

sterodam) a konečně i příklad nad jiné poučný: Gibet byl přímo interesován i na naší tuzemské železniční akciové společnosti „*Studénka—Štrambersk—Veřovice*“, ve které vlastnil všech sto procent celkového finančního vkladu (34,000.000 Kčs). Podíly byly před květnem 1945 deponovány v opavské filiálce „*Dresdner-bank*“. Za národního správce této železniční společnosti byl po květnu 1945 dosazen inž. Jan Polášek. Jmenovaný vykázal k 31. prosinci 1948, jako poslední výsledek soukromého hospodářského podnikání, vysokou finanční ztrátu 31,286.261,50 Kčs, z velké části ovšem pocházející ještě z okupačního hospodaření.³⁶⁾

Závěrem k vzájemným vztahům VHHT a Gibetu je ještě nutno dodat, že třetí část domluvy, totiž převádění získané kapitálové účasti na VHHT, nebyla také nikdy smluvně fixována. Není k tomu dokonce k dispozici ani dopisový závazek kterékoli z obou zainteresovaných stran. Zjevný dlouhodobý rafinovaný záměr, rozšíření německého hospodářského koncernu VHHT v Protektorátu Čechy a Morava, je však zřejmý. Jednalo se o jasně simulovanou dohodu, která byla pečlivě tajena především před západní Evropou, protože při rozšiřování vlastnictví šlo většinou o židovský majetek.

JAK BYLO PŘEVEDENO ZRUŠENÍ TÉTO NĚMECKÉ HOSPODÁŘSKÉ SPOLEČNOSTI

České vedení podniku pověřilo v roce 1945 dr. Soběslava Pěničku vyřešením právnícké stránky vztahů mezi VHHT a Gibetem. Byl proto jmenován jeho národním správcem. Kanceláře Gibetu byly nově umístěny v západní části Berlína a jednání naší případné žaloby o finanční náhradu by pravděpodobně proběhlo v západním Berlíně. Západní kapitalistická legislativa však znárodnění

³⁶⁾ Železniční akciová společnost „*Studénka—Štrambersk—Veřovice*“ prováděla dopravu vápence z lomu Kotouč do železniční stanice ČSD Studénka. Byla k 1. lednu 1951 začleněna do Československých státních drah na základě zákona číslo 311/48 Sbírky. (Podrobnější rozbor znárodnění celého VHHT a úlohy zahraničního kapitálu podniku je proveden ve studii L. Stolaříka, *Boj za znárodnění VHHT a úloha zahraničního kapitálu v podniku*. Studie je součástí sborníku „*Kapitoly z nejnovějších dějin VŽKG*“, který vyjde v roce 1965 v Praze v nakladatelství Práce.)

valné většiny našich velkých podniků neuznala, což celou situaci vážně komplikovalo. — V západním Německu byla navíc provedena 20. června 1948 měnová reforma, při které došlo k devalvaci měny v poměru 10 : 1, tj. za říšskou marku byla měněna jen desetina nové západoněmecké marky. Finanční požadavky českého podniku VHHT se musely této měnové reformě podřídít.

Československým státním orgánům, které řešily tuto složitou problematiku vztahů VHHT s Gibetem, šlo jednak o navrácení všech finančních obnosů, které VHHT Gibetu v letech 1942—1945 poskytlo, jednak i o faktické extrateritoriální uznání právní nezávadnosti našeho znárodnovacího aktu. Souviselo tedy vyřešení celé situace i s řešením vztahu Vítkovického těžířstva k jeho podnikovému majetku ve Švédsku, Rakousku, Rumunsku a jinde. Vše bylo navíc závislé na dalším politickém vývoji v Evropě. Zatímco západní kapitalistické státy naše znárodnění neuznávaly a souhlasily např. s nárokem bývalých majitelů VHHT Rothschildů a Gutmannů, že zůstali i nadále majiteli Vítkovického těžířstva (a neuznávaly ani naše nároky vůči hospodářské společnosti Gibet), východoevropské země provedení aktu znárodnění v naší vlasti sice věcně uznaly, ale provedly znárodnění vítkovického podnikového majetku ve svých zemích. Tím také uvedly v pochybnost trvání majetkových vztahů VHHT k některým podnikům. Proto také ředitelství Vítkovických železáren žádalo v červenci 1946 bankovní dům v rumunském městě Nicolai o vrácení obnosu, který těžířstvo zaplatilo přes Gibet v období okupace za jedenáctiprocentní účast na syndikátu *Kontinentální společnosti* a na firmě *Wytwarnia Sygnalów*.³⁷⁾ Naproti tomu však obchodní účasti, provedené Gibetem v období okupace přímo v naší republice, považovalo představenstvo Vítkovických železáren za platné, stálé a neměnné. Rumunská banka však na žádost těžířstva vůbec nereagovala. Kapitálová účast VHHT

³⁷⁾ Došlo k zajímavé situaci, že zatímco kapitálové účasti, získané prostřednictvím Gibetu v cizině, bylo ředitelství Vítkovických železáren ochotno uznat po navrácení vkladné částky jako majetek cizích států (v uváděném příkladě v Rumunsku), trvalo vedení podniku na platnosti koupi „*k věrné ruce*“, provedených rovněž Gibetem během okupace v Československu; šlo o provedení „koupě“ železniční akciové společnosti „*Studénka—Štramberk—Veřovice*“ a „*Štrambersko-vítkovické cementárny*“, CPA VŽKG, fond Ře, kr. 104, 1946—1949 „*Účast v cizině za války*“.

v Rumunsku byla proto řešena v roce 1947 hromadně v rámci celé československé kapitálové účasti v tomto formující se lidově demokratickém státě. O výši finanční náhrady rozhodovalo několik složitých faktorů. Především, zda podnik patřil českému nebo německému majiteli, tedy hledisko národnostní; dále případné národnostní změny mezi akcionáři, které nastaly v průběhu druhé světové války; rozhodovalo rovněž, jestli šlo o vlastnictví výlučně československé či smíšené a v tom případě i v jakém poměru je jiná majetková účast než československá.³⁸⁾

Vítkovické železářny se po roce 1945 neobyčejně intenzívně snažily o co nejrychlejší vyjasnění a konečné vyřešení celé situace. Ředitelství podniku šlo totiž o co nejrychlejší uzavření bilančních rozvah za léta 1942—1944. Ty totiž byly založeny a vypracovány na mylném předpokladu vítězného zakončení války o nadvládu v Evropě. „*Všechny pohledávky byly označeny za dobyté, všechno arisované jmění, získané od tzv. Auswanderungsfondu, bylo plně zhodnoceno, i když se nalézalo ve státech východní a jiho-východní Evropy osvobozených Rudou armádou, ba dokonce byly aktivovány i nároky na náhradu škod vzniklých bombardováním, poněvadž se Němci ve své zaslepenosti domnívali, že jim je nahradí spojenci, kteří budou poraženi.*“³⁹⁾

Ředitelství Vítkovických železáren nevědělo tedy ještě ani v roce 1947, zda stamilionový majetek podniku, deponovaný v cizině, zůstane v trvalém vlastnictví podniku. Přitom však právě vyřešení majetkových vztahů podniku v cizině bylo jedním ze základních předpokladů vyjasnění celoročních podnikových bilancí okupačních let a ty opět podmiňovaly bilance poválečné.

S vyřešením problematiky vztahů VHHT ke Gibetu úzce souviselo i vyřešení majetkového vztahu VHHT ke *Kontinentální společnosti* v Rakousku.⁴⁰⁾ Vítkovické těžířstvo totiž v roce 1937 vlastnilo celkem 17,95 % akcií této společnosti, *Báňská a hutní* 25 % a 57,05 % bylo v držení některých evropských států. Po velko-

³⁸⁾ CPA VŽKG, fond Ře, kr. 104, 1946—1949 „*Čsl. kapitálové účasti v Rumunsku*“.

³⁹⁾ CPA VŽKG, fond Ře, zápisy schůzí představenstva, zápis z 21. 10. 1946.

⁴⁰⁾ Přesný název této rakouské společnosti je „*Kontinentale Eisenhandels-Gesellschaft Kern und Co.*“.

německé anexi Rakouska byla tato společnost prodána jako židovský majetek formou prodeje „k věrné ruce“ říšskoněmeckému příslušníku Schmitzovi. VHHT nemohly svůj podíl, jako podnik rovněž židovského majitele, uchránit. Po osvobození v roce 1945 nabídl Schmitz vrácení podílů jak *Báňské a hutní*, tak i VHHT za ponechanou protihodnotu vídeňské firmy Spitzel. Vítkovické těžírstvo nemohlo ovšem očekávat podobné vyřešení finančních vztahů s hospodářskou společností Gibet.

Jiná složitější situace byla s další filiálkou firmy *Kontinentální společnost* v Budapešti, ve které bylo VHHT interesováno 17,95 % celkového finančního vkladu. Budapešťská filiálka chtěla v roce 1948 pronajmout na dobu tří let celý provoz svého podniku. VHHT však navrhovaný pronájem své části odmítlo, protože „by to znamenalo rozprodej našich skladů za velmi nejisté ceny. Budeme i nadále provozovat obchody přesto, že jsou zatím ztrátové“⁴¹⁾

Stručně vysvětlení složitosti finanční situace Vítkovického těžírstva v prvních dvou letech po osvobození ozřejmuje, proč vedení osvobozeného podniku uvažovalo i o podání žaloby na hospodářskou společnost Gibet. Ta se po roce 1945 stala příznanou součástí západoněmeckého koncernu Hermann Göring Werke, který se 1. listopadu 1951 rozhodl tuto simulovanou hospodářskou společnost zrušit. Vlastní akt právní likvidace byl proveden 12. prosince téhož roku. Zrušenou společnost pak již nebylo možno žalovat. Proti aktu provedeného zrušení nemohlo české ředitelství Vítkovického těžírstva protestovat, protože k tomu neexistuje zákonný právní podklad v českém i německém právu.

S U M M A R Y

The maining and iron-works of Witkowitz were liberated by the Soviet army on 30. april 1945. The first Czech leading authorities tried from the very first time after occupation to reestablish the whole production, which caused grave and complicated difficulties. It was necessary to resolve one of the most complicated task, that is the relation between Witkowitz iron-works and the Berlin economic

⁴¹⁾ CPA VZKG, fond Ře, zápisy ze schůzí představenstva, zápis z 26. 8. 1948.

society Gibet. Her official task was to gain to the faithful hand, the rent and management shares and industrial iron-works in the sphere of coal and iron production.

In fact it was one of forms cunning and conceited longlasting plan of economic and politic control in east and south Europe, about the organised part of aggressive military plans to nazi Germany.

In the period of Czechoslovak occupation during the last war were the VHHT part of H.G.W. with fascist prominent Göring on top. The fascist high monopol includet during the occupation of Europe 177 industrial enterprises and employed in 1940 over half a million people. Except VHHT belonged to the society the Škoda works, Zbrojovka Brno, Explosia Semtin and others. Many were situated in the whole world like in Barcelona, Sydney, Teheran, Bombay and other cities.

That Göring wanted all these enterprises, and especially the Czech ones, to exploit for Hitler's victory and the German Reich. testifies Göring statement „Territories of Czechs and Slovaks will in future be German collonies. Everything must be done to squeeze out of then everything what possible.“

Gibet was a economic organisation, who to all those purposes ought only and uncompromiselly to aid.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Die Witkowitz Berg- und Hüttenwerke wurden von der Sowjetarmee am 30. April 1945 befreit. Die erste Eetrichsleitung bemühte sich von Anfang an um möglichst schnelle Erneuerung der Erzeugung, was aber auf ernste und komplizierte Schwierigkeiten stieß. Zu den komplizierten Aufgaben gehörte auch die Lösung der Beziehungen zwischen den Witkowitz Berg- und Hüttenwerken und der Berliner Wirtschaftsgesellschaft Gibet. Ihre offizielle Aufgabe war die Erwerbung des Treuhänders, die Pacht, die Anteilverwaltung und die Verwaltung der Industriegebiete vor allem auf dem Gebiete des Bergbaus und auf dem Gebiete der Eisenindustrie.

In Wirklichkeit handelt es sich jedoch um einen raffiniert und großherrisch überlegten langfristigen Plan zur ökonomisch-politischen Beherrschung West- und Südeuropas, um einen organischen Bestandteil der aggressiven Pläne des nazistischen Deutschland.

Die Witkowitz Berg- und Hüttenwerke waren nämlich in der Zeit des Protektorats Böhmen und Mähren ein Bestandteil des Berliner Betriebs „Hermann Göring-Werke“, an dessen Spitze der faschistische Prominente Göring stand. Dieses faschistische Großmonopol annectierte während der Okkupation in Europa insgesamt 177 Industriebetriebe und beschäftigte im Jahre 1940 über eine halbe Million Werkträger.

Außer den Witkowitz Berg- und Hüttenwerken waren sein Bestandteil auch Skoda-Werke, Zbrojovka Brünn, Explosia Semtin und andere. Weitere Betriebe waren auf der ganzen Welt lokalisiert, z. B. in Barzelona, Sidney, Teheran, Bombay und in weiteren Städten.

Wie Göring diese Betriebe und besonders die tschechischen Betriebe für den Sieg des Hitlerreichs ausnützen wollte, zeigt seine Äußerung: „Das Gebiet der Tschechen und Slowaken wird zunächst zu deutschen Kolonien. Man muß aus ihnen alles herauspressen, was möglich ist.“

Gibet war eine Wirtschaftsorganisation, die alle diese Ziele eindeutig und unkompromißtisch fördern sollte.

ZÁKLADNÍ PROBLÉMY GENEZE STŘEDOVĚKÉHO MĚSTA V ZÁPADOEVRÓPSKÉ HISTORIOGRAFII

VLASTIMILA ČECHOVÁ

Jedním ze základních problémů historiografie je problém vzniku a rozvoje středověkých měst. Jednotlivé historické směry a tendence v pojetí otázky vzniku měst byly a jsou zákonitě odrazem sociálně politické skutečnosti doby, v níž vznikaly a zákonitým doplňkem filosofických a sociologických badání. — Problematikou vzniku měst se obírají historikové mnoha evropských zemí soustavně od devatenáctého století. Vedoucí postavení zaujímají historikové němečtí.

Počátek dvacátého století přinesl určitý pokrok v badání nad problematikou městského vývoje. Souviselo to nejen s rozšířenou základnou pramenů, ale i s celkovými změnami v buržoazní historiografii od devadesátých let devatenáctého století. Hlavně v historiografii německé zvitězil definitivní obrat k sociálně ekonomické problematice. Tento obrat bezprostředně souvisel s velkým rozšířením marxistické historické koncepce. Buržoazní historiografie si ставí obecně teoretické otázky, na něž odpovídá vývozy z konkrétních historicko ekonomických analýz.

Abychom nabyli základní orientace v současné západoevropské historiografii, totiž v tom, jak přistupuje k otázce geneze měst, musíme poznat, jak k této složité problematice přistoupili H. Pirenne a částečně též F. Rörig. Oba zkoumají vývoj středověkého města a hlavní ekonomické činitele v tomto procesu. — Pirenne kombinuje určitým způsobem *burgovou teorii* s hlavními myšlenkami *teorie tržní*, vytváří tak *teorii velkých obchodních měst*. Jako rozhodující ekonomický činitel vystupuje v práci Pirenna prvek obchodu, a to velkoobchodu. Autor dokazuje souvislost středověkého hospodářství se starověkým: vývojová linie nebyla podle něho na konci starověku přerušena, nýbrž dochází jen k jakémusi úpadku civilizace, avšak kulturní společenství středozemní oblasti se drží dále.¹⁾ Hospodářský vývoj římské říše pokračoval. Příchod Germánů nezastavil směnný oběh²⁾ a nerozvrátil města.³⁾

¹⁾ Pirenne H., *Středověká města. Studie z dějin hospodářských a sociálních*, Praha 1928, str. 16

²⁾ *Středověká města*, str. 18

kteřá Pirenne hodnotí jako přežitek civilizace doby předcházející,⁴⁾ jehož hospodářská prosperita je určována příznivou polohou a obchodem. Za nejdůležitější faktor ekonomiky raného období pokládá obchod, jenž udržel a určoval výši hospodářské prosperity Středozemí. Oběh zboží udržoval na výši Merovejskou říši, jejíž prosperita byla poté podervána vnitrozemským rázem říše Karlovců.⁵⁾ Jádro základního opěrného bodu feudalismu hledá autor v nezávislém vztahu feudálů k panovníkovi. Za základní jednotku naturálního hospodářství té doby pokládá velkostatky, jež směřují produkci ve městě prostřednictvím transitního velkoobchodu. Arabský vpád do Středomoří ničí oběh zboží a tím i kupeckou vrstvu městského obyvatelstva a odbytíště velkostatků.⁶⁾ Hospodářství směnné bylo vystřídáno spotřebním bez odbytíště. Tento pokles podle Pirenna byl povlovný (nebyl to zánik, ale jen úpadek). Tyto vývoje ovlivňují Pirenna přístup k hlavní otázce: existovaly-li města v západní Evropě ještě v 9. stol.? Ve vysvětlení pojmu města připouští 3 aspekty: a) město jako místo s řemeslným a kupeckým obyvatelstvem, b) město jako obec se zvláštním právním zřízením, c) město — středisko správní a vojenské. V 9. století existovala, tvrdí Pirenne, jen poslední forma, jejímž centrem byla ochranná střediska — *burgy*. Vedle primární úlohy velkoobchodu i volba měst-residencí církevního nebo světského feudála ovlivňuje jejich úroveň.⁷⁾ Vnější vlivy, hlavně nebezpečí nájezdů, nutilo zesílit vojenský účel středisek ochrany — hradů, jež vznikají vedle římských měst. Tato neměla ráz města, jejich obyvatelstvo tvořili rytíři a kněží, neprovozoval se zde obchod ani řemeslo — byla to jen střediska správy — základ budoucího města.⁸⁾

Renesance obchodu, počínající před 11. stoletím, je ovlivňována Benátkami a Flandry a je výsledkem působení vnějších sil. Příhodnost podmínek pro zemědělství v severní Itálii podporuje dovoz, vývoz a průmysl⁹⁾ zde vzniká jako důsledek obchodní činnosti.¹⁰⁾ Se vztahem obchodu k zemědělství se vyrovnává Pirenne velmi nedůsledně: námořní obchod klade stáří na roveň zemědělství a vznik kupectva datuje až 10. stoletím z přírůstku obyvatelstva. Nepřipouští vznik kupců vývojem ze zemědělského obyvatelstva.¹¹⁾ V otázce vzniku měst postupuje značně schematicky. Omezuje problém jen na nejznámější případy Itálie a Nizozemí a zveličuje význam zeměpisné polohy místa a blízkosti existence starého římského *castrum* nebo hradu pro vznik kupecké osady.

Touto „hospodářskou obnovou“ jsou zasažena stará římská města, podhradí a kupecké osady — *porti*. Obchod — vnější faktor, způsobuje růst aktivního ele-

mentu městské geneze — podhradí, z něhož se rodí město. Dělná práce se objevuje podle Pirenna až tehdy, kdy produkty městské řemeslné výroby je možno směňovat za produkty venkova.¹²⁾

V předkapitalistických formacích se vyrábělo pro spotřebu. Základem feudalismu bylo zemědělství, naturální hospodářství, založené na velkém feudálním vlastnictví půdy a práci nevolníků. Modernizace, užívaná Pirenem při charakteristice raně-feudálního naturálního hospodářství (velkostatky vyrábějí pro trh), vyplývá z nesprávného metodologického postupu autora a nesprávného užívání kategorií zboží, peněz a hodnoty. Období raného feudalismu Franské říše je obdobím pevného vztahu feudálního vlastnictví a individuální malovýroby.¹³⁾ Knižecí hrad té doby je sídlem feudála, k jehož obsluze se zde soustřeďují řemeslníci a administrativní aparát. V každém případě v něm nemůžeme spatřovat hospodářskou jednotku, vyrábějící pro trh a dokonce vzdálený trh (Marseille). Střediskem ekonomického života byla vesnice. Obchod zde hrál druhořadou úlohu. Na feudálním statku je základním výrobcem sedlák, soustřeďující ve své osobě dva základní druhy výroby: zemědělskou a řemeslnou. Úroveň výrobních sil určuje okamžik zrušení této symbiosy, oddělení řemesla od zemědělství. Jaký byl konkrétně stupeň vývoje hospodářství, který umožňoval vznik nerolnických povolání, nezbytný k počátku procesu tvoření měst, nám může prozradit jen detailní analýza úrovně a agrárních výrobních sil jednotlivých zkoumaných oblastí. Tento okamžik byl prvním a základním předpokladem pro vznik trhu — vnitřního trhu. Je nutno rozlišovat mezi vnitřním obchodem a transitním obchodem. Ten se v evropských zemích objevuje před vznikem dělby práce a není spjat s domácí výrobou. Zbožní výroba se různí v různých společenských formacích a zasahuje do různých vrstev ekonomiky. Nemůžeme ztotožňovat její roli v období otrokářském s úlohou, již zastává ve feudální ekonomice. V antické společnosti nebyla určitým faktorem směna (i když zde existoval velmi rozvinutý obchod vnitrozemský i transitní) a města nezasahovala do vztahu mezi výrobcem a majitelem výrobních sil.

Ve feudální ekonomice je však existence zbožní výroby bezprostředně spjata s řemeslnou malovýrobou ve městech i se zemědělskou výrobou venkova. Město zasahuje velmi aktivně do procesu směny. Ne transitní obchod, ani volba určitého místa residencí feudála či vojenský účel, ale zemědělská výroba — její kvantitativní i kvalitativní úroveň je určujícím momentem počátku geneze středověkého města. Pirenne sám přiznává důležitost „průmyslu“ Flander, kde vlna ovcí se stává výrobním předpokladem. Zde dochází k rychlému růstu výroby směnné hodnoty.¹⁴⁾ Výhodná poloha mořského břehu i nížinatý terén velmi pomáhají obchodním sty-

3) *Středověká města*, str. 19

4) *Středověká města*, str. 19

5) *Středověká města*, str. 30, 34, 39

6) *Středověká města*, str. 44

7) *Středověká města*, str. 53

8) *Středověká města*, str. 57

9) Termin Pirenna, *Středověká města*, str. 66

10) Ne tak kategoricky hájí toto stanovisko autor v této otázce Flander, kde (Durstede a Quentowick aj.) přiznává důležitou úlohu domorodého „průmyslu“.

11) *Středověká města*, str. 89

12) *Středověká města*, str. 127

13) Neudržitelnost Pirennaových vývodů o plynulém převzetí Germány hospodářských forem velkostatků z doby římské je průkazná při srovnání s analýzou tohoto problému Neuschichinem A. I., *Vzniknouvenije zavissimogo krestjanstva v zapadnoj Evrope VI—VIII vekov*, Moskva 1956

14) *Středověká města*, str. 82

kům, ty však jsou jen důsledkem a ne příčinou výrobního procesu. Pirenne neřeší vztah kupce a řemeslníka, ani vztah příšlých kupců k původním (v určitých oblastech).¹⁵⁾ Transitní obchod, v němž měl dominující postavení podle Pirenna námořní obchod ve Středozemním moři, nemohl určovat tak závažný zvrát v ekonomice formace, jakým byl urbaniální proces středověku. Pro vznik města je nejdůležitější vznik řemeslného sídliště a nejen trh.¹⁶⁾ Také podhradí s řemeslnickými osadami sehrálo jistě nemalou úlohu v procesu vývoje měst, není možné je však stavět na první místo, generalizovat jejich vývoj. Pirennova teorie velkých tržních měst (Marseille a flanderských měst) nevyžaduje kvantitu řemeslné výroby těchto měst a jejich oblastí, a rovněž podíl přiváženého zboží na celkovém zbožním obratu těchto velkých řemeslnícko-obchodních center. Peníze spolu s městem samým neruší spotřební charakter hospodářství, stávají se prostředníkem člověka a jeho životních potřeb — nejen rolníka (změnou naturální renty v peněžní), ale i řemeslníka. Oba vystupují v směnném procesu jako samostatní ekonomičtí činitelé. Toto Pirenne nevyslovuje ale opačným postupem obchod—zboží—výrobce, přichází k vývodu o převratném významu vzniku a vývoje měst pro naturální výrobu a hlavního činitele v ní — sedláka.

Základní Pirennovy vývody a výchozí hodnocení vedoucí role obchodu a velkých měst, středisek transitního velkoobchodu v procesu městské geneze a dalšího růstu měst, převzal německý historik Rörig.¹⁷⁾ Analyzuje prameny (kupecké knihy, městská privilegia aj.) jednoho z největších středověkých německých měst Lübecku. Podstatnou úlohu v metodě jeho výzkumu hraje topograficko-statistické bádání, které uplatňuje důsledně při analýze písemných pramenů. Autor sleduje cíl: touto metodou rekonstruovat představu o charakteru a vývoji vlastnických vztahů, vlastnictví budov na nejdůležitějším místě města — na trhu, současně s jeho vznikem a vývojem,¹⁸⁾ a objasnit tak typ *Fernhandelstadtu*. Jaký je vztah Röriga k římským městům na německém území? Odchodem posádek z těchto míst ztrácejí konsumenty — nejpodstatnější, město vytvářející element — a přestávají existovat. S pozdějšími německými městy jsou spojena jen kontinuitou sídelního místa a jsou využita jako stavební materiál.¹⁹⁾

Stará německá města, vznikající v 10. a 11. století, pokládá Rörig za dílo feudálů, jmenovitě biskupů. Spojuje počátky měst se stabilizací církevního feudálního panství jako dva neoddělitelné faktory, neboť duchovenstvo podle něj vytváří svými hospodářskými požadavky základní ekonomický předpoklad pro vznik města:

¹⁵⁾ Srovnej Lańik T., *Z zagadnień genezy miast w Polsce*. Przegląd Historyczny XLIX 1958, str. 460—485

¹⁶⁾ Srv. Lańik T., *Targi w Polsce*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, Ergon III, Warszawa 1962, str. 367

¹⁷⁾ Rörig F., *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, Weimar 1959

¹⁸⁾ *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, str. 37

¹⁹⁾ *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, str. 660

zählungskräftiger Konsumenten.²⁰⁾ Spotřebitelé nejsou tam, kde řemeslo nemá zákazníky,²¹⁾ neboli: bez velké koupěschopné síly spotřebitelů na místě nebylo možné řádné usídlení výrobců.²²⁾ Tedy, obchod hrál prvořadou úlohu v genetickém procesu města.

Století 10. a 11. jako počáteční stav městského vývoje autor neanalyzuje, hlavní pozornost soustřeďuje na 12. a 13. století, kdy byl biskupský element vystřídán množstvím velkoobchodníků a dálkových obchodníků. Vystupují jako *Unternehmerkonsortium*, hybná páka celkového hospodářského vývoje, provádějící základní výstavbu měst a zaručující (též Lübecku) stálý odbyt produkce řemeslníků.²³⁾ Toto zakládání měst se uskutečňuje podle přesného hospodářsko-politického programu²⁴⁾ a směřuje na východ. Zde hrála důležitou úlohu síla jednotlivých osobností, členů takových podnikatelských společností. Tito *homines novi* jsou podle Röriga kapitálově silní podnikatelé, kteří organizují obchodní společnosti, používají finančních půjček, kreditů atd.²⁵⁾

Dálkový obchod má původ v biskupských městech, kde již v 10. a 11. století se objevují kupci, na hospodářství biskupů nezávislí,²⁶⁾ kteří organizují výrobu, výrobní prostředky a síly. Městské řemeslné výrobě nepřikládá Rörig důležitost, nemohla prý svým malým rozsahem nějak podstatně rozhodovat o charakteru hospodářství středověkého města.²⁷⁾ Poptávka mezi spotřebiteli byla hlavním nervem hospodářského procesu²⁸⁾ a vývoj taktó založených měst (jejich typ) určuje trh.

Rörig je ovlivněn povahou písemných pramenů a jen na jejich základě řeší otázku geneze Lübecku. Autor nezná a nepoužívá archeologické materiály. Vývody dosažené pomocí topografické metody jsou velmi jednostranné a jsou izolovány od výzkumu sociálně-ekonomické problematiky Německa v období 10. a 13. století, hlavně od otázky kolonizace a jejího rázu v Německu. Nesprávné přeceňování role dálkového obchodu souvisí rovněž s otázkou množství a druhu přiváženého zboží, s otázkou úlohy obchodu v obratu zboží, což rovněž autor nechává nezodpovězeno. Topograficko-statistický výzkum oddělování vlastnictví tržní plochy od ostatního soukromého majetku na trhu (budov), výzkum pronikání privátní držby na tržiště a vyrovnávání soukromého a městského elementu na něm dokumentuje pozdější stadium existence města. Není možné jej ztotožňovat s výzkumem vzniku města. Rörig hájí Rietschelovu a Pirennovu koncepci *topografického dualismu* (i když ne

²⁰⁾ *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, str. 135

²¹⁾ *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, str. 135

²²⁾ *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, str. 660. Skutečnost, že těmito zakladateli byli právě biskupové, vyplývá podle Röriga z charakteru křesťanství jako městského náboženství. Zdrojem spotřebitelů byla hospodářská organizace církevních pozemků Grundherrschaft, jejíž výnos se realizoval ve městech. Srv. str. 661

²³⁾ *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, str. 136

²⁴⁾ *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, str. 138

²⁵⁾ *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, str. 144

²⁶⁾ *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, str. 357

²⁷⁾ *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, str. 361

²⁸⁾ *Wirtschaftskräfte im Mittelalter*, str. 363

pro všechna založená města), nesprávně zveličuje roli církevních feudálů v procesu vývoje měst, což vyplývá z chybného přístupu k sociálně ekonomickému procesu kolonizace, přechodu naturální renty k peněžní. Rörig nechápe tento proces a vysvětluje jej zvětšením počtu obyvatelstva, které se uplatňuje v církevních feudálních hospodářstvích. Přebytek těchto sil²⁹⁾ podmiňuje tak zhuštění sídlišť a vzrůst poptávky po obchodním zboží.

Podstatou města je výroba zboží a trh pro řemeslnou a zemědělskou výrobu. Tržní funkce města zasahuje do feudálního naturálního hospodářství tím rychleji, čím intenzivněji jde rozvoj hospodářství peněžního. Obchodní kapitál, jenž vzniká již za feudalismu, není projevem kapitalismu. Rörig přeceňuje transitní obchod raného období i pozdější počátky hansovního obchodu. Rozvoj obchodu mezi národy je podmíněn pravidelnou směnou, orientací produkce na produkci pro směnu. Rörig nechává nezodpovězenou otázku: jak se projevila modifikace organizace vnitřní produkce vlivem cirkulace a směny ve zkoumaném jím Lübecku? V zahraničním obchodě se ztvárňují: prostupování výroby směnou a změny, probíhající v základně. Rörig rovněž nezkoumá prostorovou akumulaci řemesla ve městě ani podmínky jednoduché cirkulace, v nichž dochází ke snahám feudálního měšťanstva akumulovat svůj kapitál.

Výraznou etapu bádání nad otázkou vývoje měst představují studie západoevropské historiografie poválečného období, mezi nimiž zaujímá přední místo západoněmecká historiografie, navazující na velkou tradici řešení této otázky v Německu. Němečtí mediavelisté přistupují nově ke zjevu středověkého města, chápou jej jako výsledný projev změn v ekonomice i společenském životě středověku. Buržoazní historiografie provádí syntézu výsledků výzkumu jednotlivých měst, větších oblastí i jednotlivých evropských zemí. V základním přístupu k otázce studia středověkých městských dějin se západoevropští historikové shodují na vytvoření určité základny podrobným jednotlivým bádáním pro souhrnné závěry.³⁰⁾ Podtrhují geografický a věcný význam vzájemné symbiosy jednotlivých analýz s celkovou problematikou historického vývoje. Vznik a vývoj středověkého města je základním předmětem jejich zájmu.³¹⁾ Středověké město si volí měřítkem, podle něhož

²⁹⁾ Pirenny a Rörigovy závěry podstatně ovlivnily současnou západoevropskou, hlavně západoněmeckou historiografii.

³⁰⁾ Srv. Ammann H., *Städtegeschichte*, Zeitschrift für Schweizerische Geschichte 1950, str. 92; *Discussion generale*, Ergon III, str. 516

³¹⁾ Srv. Ennen E., *Frühgeschichte der europäischen Stadt*, Bonn 1953, str. 10–11

hodnotí jeho historické formy, přiznávají různé typy i elementy, z nichž se tvořilo. Výzkum se opírá o archeologický materiál³²⁾, pomocné vědy historické a postupuje od lokálního výzkumu nejmenších jednotek k větším územím.³³⁾

Orientace v základních názorech současné buržoazní historiografie na vznik a rozvoj měst je neoddelitelná od základní představy západoevropských historiků o městě jako celosvětovém jevu, historicky se vyvíjejícím až k typu středověkého města. Důležitým orientačním bodem západoevropské historiografie je otázka: vzniká město na jednom nebo na několika místech a odtud se šíří jako *Kulturform* dále, nebo je produktem samostatného vývoje každého národa?³⁴⁾ Odpovědí je souhlas s tzv. *Überschüchtungstheorie*, podle níž městské útvary, vznikající v předstředověkém období v časovém rozmezí, absorbují určité elementy předchozích typů.³⁵⁾

K tomuto typu dochází E. Ennen při charakteristice starověkého města jako projevu nového politického pořádku, pokroku ve všech oblastech kulturního života,³⁶⁾ k jehož vzniku je základním předpokladem „relativně myšlené *Besiedlung*“.³⁷⁾ Vývody Ennen o starověkých městech a jejich formách se opírají o německou literaturu³⁸⁾ a ilustrativní charakteristiku předstředověkého období, jimiž je sledován cíl: ukázat na nepřerušenosť linie vývoje města až do současnosti. Vztah Ennen k těmto městům je velmi nejasný, spojuje jejich vznik s kultem, s přáním vládnoucí vrstvy (Herren), potřebou blízkého styku obyvatelstva atd., používá proto též kritéria míry osídlení k jejich zhodnocení. Z tohoto hlediska mezi předpoklady středověké městské kultury řadí i „zvláštní lidské, rasové, plemenné nebo národní složení, vytvořené dlouhým vlivem prostředí“.³⁹⁾ Přístup Ennen k jevu starověkého města je chaotický. Zde se nejjasněji

³²⁾ Srv. Engel F., *Stadtgeschichtsforschung mit archäologischen Methoden, ihre Probleme und Möglichkeit*, Blätter für deutsche Landesgeschichte, Jahrgang 88, 1951, str. 205–209

³³⁾ Schlesinger W., *Westfälische Forschungen*, Mitteilungen des Provinzialinstituts für westfälische Landes- und Volkskunde, Münster–Köln 1954, str. 229

³⁴⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 8

³⁵⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 19

³⁶⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 19

³⁷⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 19

³⁸⁾ Zde hlavně Neughin, *Weltgeschichte der Steinzeit*, 1935

³⁹⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 23

projevuje nepochopení sociálně-ekonomické specifiky antické společnosti buržoazní historiografií. Vznik starověkého města neurčuje synoikismus šlechty ani rozloha, umožňující kulturní obřady (které Ennen hodnotí jako pobídku k městskému životu).⁴⁰⁾ Vznik města v otrokářském společenském řádu je důsledkem společenské dělby práce, toto město je střediskem řemesla a obchodu, nevstupuje však do základního ekonomického vztahu výrobce — otroka a majitele výrobních sil — otrokáře. Na trhu tohoto města směňují své výrobky svobodní řemeslníci, zde se prodává dovážené zboží z cizích zemí, avšak tato tržní funkce města nezasahuje do otrokářského zřízení a jeho naturalního hospodářství. Hodnotíme-li město z ekonomického hlediska, mohlo se nacházeti i tam, kde ještě dělba práce nebyla úplně dovršena (starořecká polis v počátcích svého vývoje).

Změny, k nimž dochází vznikem těchto měst, nevyjasňuje Ennen jako výraz jejich společenské funkce, ale funkce národa.⁴¹⁾ Antická města jako nejvyšší stupeň předstředověkého městského vývoje absorbují poté germánská plemena. Jestliže Ennen podtrhuje dynamičnost germánské kultury,⁴²⁾ odráží to (v souvislosti s jejími předchozími vývody) subjektivní přístup k této problematice a nacionalistické tendence. Problém kontinuity římských měst na německém území se stal v poválečném období aktuální otázkou vědeckého výzkumu. Němečtí historikové dospívají historicko-archeologickou metodou k zajímavým vývodům. Ústřední zůstává problém: zda a jak dalece raně středověká města převzala bezprostředně nebo prostřednictvím určitých forem základní strukturální prvky pozdněřímského města.⁴³⁾

Na krétsko-mykénské městské útvary navazují řecká polis, na ty římská města, s nimiž paralelně existují keltská oppida, jež hodnotí západní historikové jako střediska správy, kultu, obchodu a ře-

meslné produkce,⁴⁴⁾ která však nejsou závislá na šlechtě jako konsumentu.⁴⁵⁾ S nimi a pozdněřímskými civitas se setkávají germánská plemena, avšak staví se k nim odmítavě a s odporem. Ennen tento odpor nevysvětluje, zdůrazňuje však úlohu šlechty — „dynamického elementu“, který pomáhá vyrovnávat tento rozpor. Existovala mezi římskými civitates v Německu, Francii, Belgii, Holandsku a Španělsku a raně středověkými městy těchto oblastí topografická kontinuita? Tuto otázku řeší západoevropská historiografie výzkumem topografickým, archeologickým i lingvistickým, je však silně ovlivněna Pirennovými vývody.⁴⁶⁾ Přiznává specifiku každé z uvedených oblastí, odlišnou strukturu římských civitates 4. a 5. století ve srovnání s raným středověkým městem, ale upozorňuje na určité tendence, přibližující je středověkému městu.⁴⁷⁾ Jsou to jednak kolonie cizinců, vysloužilých legionářů a municipia — střediska římských posádek, k nimž vedou obchodní cesty. Pozdně římské císařství jejich zakládání podporuje a vytváří tím nová neřímská „města“, podřízená římskému státu vojensky, správně atd.⁴⁸⁾ Vytvářejí se nová obydlíště pro obchod a řemeslo. Tyto civitates prodělávají nejružnější vývoj lokálně ovlivněný. Období stěhování národů a pád římské říše zapůsobily na ně různě. Největší pozornost věnuje západo-německá historiografie otázce kontinuity v oblasti hraniční čáry na Rýnu a Dunaji v období 5.—9. století. Harald von Petrikovits upozorňuje na 3 podstatné otázky: a) průkaznost kontinuity osídlení těchto míst (civitates) na Rýnu a Dunaji od 4.—10. století; b) nutnost přesného určení funkce pozdněřímského města, které se až do středověku udrželo; c) podíl těchto sídlišť na vzniku středověkého města.⁴⁹⁾ Dochází k následujícím vývodům: jen opevněná města odolala germánským vpádům (o jejich existenci napovídá forma půdorysu), stažení vojsk v 5. století neznamenal ochrnutí městského života (v Kolíně, Wormsu, Bonnu, Trevíru aj.) — až do doby Me-

⁴⁰⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 24

⁴¹⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 26

⁴²⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 40

⁴³⁾ Vittinghoff F., *Zur Verfassung der spätantiken „Stadt“*, Studien zu den Anfängen des europäischen Städtewesens. Reichenau-Vorträge 1955—1956. Vorträge und Forschungen IV. Herausgegeben vom Institut für geschichtliche Landesforschung des Bodenseegebietes in Konstanz, geleitet von Th. Mayer, Lindau—Konstanz, str. 11

⁴⁴⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 32

⁴⁵⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 33

⁴⁶⁾ Petri F., *Die Anfänge des mittelalterlichen Städtewesens in den Niederlanden und dem angrenzenden Frankreich*, Studien, str. 227—295

⁴⁷⁾ Vittinghoff F., *Zur Verfassung*, Studien, str. 12

⁴⁸⁾ Vittinghoff F., *Zur Verfassung*, Studien, str. 15

⁴⁹⁾ Petrikovits Harald, von, *Das Fortleben römischer Städte an Rhein und Donau*, Studien, str. 63—76, str. 64

rovejské.⁵⁰⁾ Zde uplatňuje západoněmecká věda výzkum tělesných ostatků ve vykopávkách hřbitovů spolu s výzkumem *Fortbenutzung* pozdněřímských staveb v raném středověku — zvláště církevních. Kontinuita takových staveb je prokázána v Trevíru, Xanten, Kolíně, Bonnu, Koblenzi, Noricu aj., kde jsou stavěny v době Karlovců církevní stavby na římských základech.⁵¹⁾

I když se připouští slabá průkaznost těchto nálezů pro kontinuitu osídlení, Petrikovits nevyklučuje možnost určité přestávky v osídlení těchto městských oblastí a jejich nového obydlí v pozdější době. Zde je rovněž kladen velký důraz na filologický průzkum místních jmen. Archeologický průzkum poskytuje velmi slabé důkazy o dalším osídlování pozdněřímských měst, 5.—8. století zůstává bez důkazů městských forem sídelních a pokus Petrikovitse vysvětlit to zastavením starého základu pozdějšími stavbami je neudržitelný.⁵²⁾

Za hlavní kořen vitality pozdněřímských *civitates* pokládá západoevropská historiografie shodně křesťanství s katolickou církví, pevnou sponou mezi antikou a středověkem.⁵³⁾ Jsou to tedy biskupská sídla, jež z antických⁵⁴⁾ přerůstají ve středověká města. Ennen chápe kontinuitu jako nějak (irgendwie) způsobené stálé působení (Fortwirken) římských městských útvarů na půdě Franské říše⁵⁵⁾ a pracovní postup volí dvojí: izolované zkoumání existence měst ve Franské říši a šíření těchto nejranějších *Daseinformen* od západu na východ. — V odpovědi na otázku: jak velký byl podíl církve v procesu vzniku měst, rozlišuje kontinuitu kulturních míst a kontinuitu církevní organizace.

Konec období merovejského znamená pro římské opevněné *civi-*

tates, která se ubránila Germánům, období zániku.⁵⁷⁾ Období Karlovců je tedy nejnižším stavem — stavem bezměstského hospodářství. Ve zbytecích rozbořených *civitates* vznikají pozvolna germánské vesnice a zachované *civitates* ztrácejí svou hlavní funkci — hospodářského + kulturního střediska oblasti — kraje a stávají se pouhými útočišti: *Fluchtburgy* a *Volksburgy*. Tyto *civitates* si však v některých případech volí panovník a světská nebo církevní feudální moc za svá sídla; plní tedy vojenský nebo správní účel. Výsledky archeologického výzkumu západoněmeckých měst shrnuje Ennen v poznatek o zvláštnosti kontinuity církevní, která se projevuje v rozšíření světců, relikvií aj. Křesťanský kult tedy umožnil na mnoha těchto místech překlenutí průlomu ve vlastní sféře městského rázu.⁵⁸⁾ Určujícím faktorem oživení staré *civitas* je sídlo biskupa a kláštery, mniši, kostely; proudící sem poutníci jsou podle Ennen již druhotným, město tvořícím faktorem.⁵⁹⁾ Obě podoby *civitates* (vojenský *Burg* i biskupská střediska) zůstávají však odděleny od ostatního světa a ani stát ani světská feudálové nevybudovali v jeho organizaci nic zásadního a všeobecného.⁶⁰⁾

V opevněné podobě města se spojuje římský a germánský element.⁶¹⁾ Základním problémem zůstává vztah *Burgu* a *civitas*, úloha těchto *Burgů* a jejich další vývoj. Západoněmecká historiografie odpovídá na něj vývody Ennen a Planitze, avšak tento vztah dostatečně nevysvětluje.⁶²⁾ Ennen při charakteristice *Burgu* severozápadních a porýnských germánských oblastí je ovlivněna lokálními závěry Ammanna⁶³⁾ a Petriho,⁶⁴⁾ vztahujícími se k oblastem střední a jižní Francie a Španělska.

Stav řemesla od 5. století je naprosto nedostatečně analyzován

⁵⁰⁾ Poměrnou slabost a nestálost městského elementu na Dunaji vysvětluje však velmi nepřesvědčivě rozdělením této oblasti v 6. a dalších stoletích mezi jednotlivé feudály.

⁵¹⁾ Petrikovits H., von, *Das Fortleben*, str. 67

⁵²⁾ Petrikovits H., von, *Das Fortleben*, str. 68. Sídelní kontinuita je hlavní otázkou, na kterou se snaží odpovědět analýzou písemných pramenů z oblastí Rýn—Dunaj. Počítá s určitou kontinuitou správy na jednom místě, přiznává praktickou nepostupitelnost kontinuity obchodu a řemesla v nejdůležitějších oblastech biskupských sídel Porýní.

⁵³⁾ Petrikovits H., von, *Das Fortleben*, str. 75

⁵⁴⁾ Petrikovits H., von, *Das Fortleben*, str. 68

⁵⁵⁾ Germania II-Kolín, Germania I-Mainz, Belgica I-Trevir

⁵⁶⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 38

⁵⁷⁾ Planitz H., *Die deutsche Stadt im Mittelalter. Von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfen*, Graz—Köln 1954, str. 38

⁵⁸⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 105

⁵⁹⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 111

⁶⁰⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 111

⁶¹⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 100

⁶²⁾ Oba autoři se shodují v základním hodnocení vedoucího činitele vývoje *Burgu* a *civitas*.

⁶³⁾ Ammann H., *Vom Städtewesen Spaniens und Westfrankreichs im Mittelalter*, Studien, str. 105—150, str. 124, 125—127

⁶⁴⁾ Petri F., *Die Anfänge*, Studien, str. 242

a otázka o jeho roli v kontinuitě římských *civitates* zůstává otevřena.⁶⁵⁾ Petrikovits obhajuje kontinuitu řemesla hrnčířského a kožešnického. Západoněmečtí historikové odmítají přiznat jeho roli a význam v procesu urbanizačním, podtrhují neschopnost „malých lidí“ řemeslníků povzbudit městský vývoj.⁶⁶⁾ Rovněž role obchodu, kupeckého elementu a jeho původu je osvětlena nedostatečně.

Přístup západoevropské historiografie k problému kontinuity je přes veškerou mnohostrannost aspektů neúplný. Hledá dědictví *civitates* v kultovní, sídelní a správní nepřerušenosti vývoje, závěry však nebuduje na systematickém srovnávání výsledků analýz každé z těchto tří částí kontinuity. V oblasti Istriie provádí výzkum Klebel.⁶⁷⁾ Podle něho zde sídelní kontinuita pozdněantických byzantských a později středověkých měst je průkazná. Klebel stává problémem kontinuity funkcí: správních, hospodářských, kontinuity správních institucí, církevních zřízení aj. a táže se, které funkce je možno pokládati za původně městské. S touto otázkou spojuje výzkum autochtonnosti kořene městského vývoje. Ennen si uvědomuje, že topografická kontinuita není důkazem role, kterou by měly sehrát *civitates* v procesu vzniku středověkého města. Poukazuje na množství měst, v nichž dochází k velkým rozdílům topografickým: předměstí, obytná čtvrtí aj.⁶⁸⁾ Ty jsou hodnoceny jako „kysající těsto urbanisace“⁶⁹⁾ v oblasti Porýní a Gallie, neplnící významnou úlohu v tomto procesu, jako pasivní sídelní kořeny a styčné body, o jejichž dalším růstu rozhoduje politická a hospodářská iniciativa biskupů.

Západoevropská historiografie přeceňuje roli církve, biskupských sídel, kultovních míst a „velkých lidí“.⁷⁰⁾ Vyplyvá to z velké části z chybného pojetí putování „kulturních elementů“ městských, v němž

⁶⁵⁾ Petri F., *Die Anfänge*, Studien, str. 227—295

⁶⁶⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 90

⁶⁷⁾ Klebel F., *Über die Städte Istriens*, Studien, str. 41—63

⁶⁸⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 88

⁶⁹⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 121

⁷⁰⁾ Srv. Dollinger-Leonard Y., *De la cité romaine à la ville médiévale dans la région de la Moselle et la Haute Meuse*, Studien, str. 195—226. Pokládá církev za hlavního nositele kontinuity. Zkoumá prameny Trevíru, Toulou, Met, Verdunu.

má hrát katolická církev roli prostředníka a vedoucí sílu vývoje.⁷¹⁾ Problém *civitates* a jejich úlohy ve vývoji Německa musí být zkoumán společně s agrární problematikou raného feudalismu a zvláštěností jeho vývoje v této zemi.

PŘEDMĚSTSKÉ FORMY

Podle starořímských *civitates*, nabývajících v historickém vývoji nových forem, existují ještě stará germánská *Burgenbau* (podobná *Volksburgum* a *Fliehbürgum*), jež však kvalifikuje západoněmecká historiografie jako nevýznamná v procesu vzniku středověkého města.⁷²⁾ Větší pozornost je věnována zvláštním obchodním místům (*Handelsplätze*) *emporium*, jakými byl např. Haithabu, Dorestad, Birka. Vznikly z kočovného obchodu, různily se vnější podobou,⁷³⁾ sloužily jako obchodní skladiště, obydlí kupců (*Wanderkauf*), přivážejících z ciziny zboží. I v jejich vzniku připouští západoevropská historiografie dva rozhodující činitele: kupce a vládnoucí vrstvu (*Herrscherpersönlichkeit*).⁷⁴⁾ Ennen syntetizuje archeologický průzkum Jankuhna těchto míst: hlavní obchodní cesty v Evropě v raném středověku navazovaly na antickou tradici.⁷⁵⁾ Obchoduje se s jantarem a výrobky galských dílen. Příchod Germánů do Británie oživil spojení přes Severní moře se západní Evropou a to umožňuje vznik těchto fríských *emporium* v oblasti Maasu-Šeldy, které jsou zaměřeny jen na požadavky dálkového obchodu.⁷⁶⁾ Ennen od-

⁷¹⁾ Nejsilněji podtrhuje rozhodující význam splynutí *civitas* s biskupským sídlem Büttner H. V 9.—10. století se podle něho *civitas* odlišuje od okolního venkova, hlavní pozornost však soustřeďuje k Gothesfriedensbewegung — kořen pozdějšího městského vývoje. K typu *civitates* přistupuje v jeho výzkumu ještě *salvitates* — plánovitě sídlíště s církevní podporou. *Studien zum frühmittelalterlichen Städtewesen in Frankreich, vornehmlich im Loire- und Rhonegebiet*, Studien, str. 151—189

⁷²⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 46

⁷³⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 56

⁷⁴⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 60

⁷⁵⁾ Jankuhn H., *Die frühmittelalterlichen Seehandelsplätze im Nord und Ostseeraum*, Studien, str. 451—498. Zde str. 454

⁷⁶⁾ Carnuntum—Moravská brána—Odra—východní Pomoří nebo přes Českomoravskou pahorkatinu—Českou kotlinu—Labe—střední Německo. Jinak též po Rýnu k moři—Dánsko. Sídelní část *emporium* je hodnocena jako slabá a nevyvinutá, stavěna lidmi, kteří se k městu jako k sídlíšti stavěli odmítavě. Srv. Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 64

mítá význam vlastního hospodářského života *emporii*, i když výzkum Jankuhna dokazuje existenci různorodých dřevěných domů, hrnčířské a kovářské řemeslo, vlastní řemeslné čtvrtě a pokročilou sociální diferenciaci těchto míst.⁷⁷⁾ Popírá jakoukoliv možnost vztahu hospodářského organismu *emporii* k obchodu.⁷⁸⁾ Rovněž jejich vztahy se zázemím nejsou analyzovány. Celkovou charakteristiku *emporii* se nepodařilo sladit s kritériem vojensko-politického a kulturního střediska. Postrádají *Burg*, panské sídlo jako centrum — výchozí sídliště, nejsou proto hodnoceny jako krystalizační bod urbaniálního procesu raného středověku.⁷⁹⁾

Civitates, staré germánské *Flucht-* a *Volksburgy* a *emporie* odmítá západoevropská historiografie hodnotit jako původní síly a základnu vzniku měst v severozápadní oblasti Evropy.⁸⁰⁾ Velká pozornost je věnována problému *Burgu*. Jak je hodnocen vztah budoucího města a *Burgu*?

Problém *Burgu* zůstává kardinální otázkou výzkumu předměstských forem a geneze měst do 12. století. Ennen připouští tři možnosti-druhy tohoto vztahu: a) *Burg* pozbývá ve vývoji města svou funkci, je opuštěn, zaniká, b) rozšiřuje se a přetváří se v město (přichází v úvahu až pro 13. století), c) vzniká jako organická součást základu města, organický jeho doplněk ve formě panského sídla-residence. Soustřeďuje pozornost opět k severozápadní holandské oblasti a ukazuje na postupnou evoluci vojenského a residenčního účelu *Burgu* v městský kořen, zásluhou církevních institucí.⁸¹⁾ Fluktující význam třetího typu *Burgu* v germánských i románských oblastech v jeho vývojových změnách určují západoevropští historikové z hlediska konstitutivního elementu městské geneze. Ennen tápe v určování konkrétní podoby takových *Burgů* a přizpůsobuje se Pirrenově charakteristice *Burgu* jako neopevněného sídla transitních kupců, vznikajícího v blízkosti starých *civitates*.⁸²⁾

⁷⁷⁾ Jankuhn H., *Die frühmittelalterlichen*, str. 487

⁷⁸⁾ Jankuhn H., *Die frühmittelalterlichen*, str. 480—490

⁷⁹⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 66

⁸⁰⁾ Pozornost většiny západoevropských historiků je zaměřena k této otázce.

⁸¹⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 116

⁸²⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 128

Schlesinger, analyzující oblast Rýn—Labe,⁸³⁾ zdůrazňuje samostatnost *Burgů*, vznikajících zde v 7. století, odmítá zveličování významu církve pro vytvoření centrálních míst a připisuje kostelům jen sekundární význam.⁸⁴⁾ *Burg* vzniká u *civitas* nebo samostatně a je shodně charakterisován pro románské oblasti jako neopevněná, avšak uzavřená skupina domů (10.—11. století),⁸⁵⁾ hrající úlohu předměstí.⁸⁶⁾ Ennen upozorňuje na dvojí terminologii: *Burg* a *burgum* (jestliže prvé je sídlo panské, *burgum* je sídlo úředníků a řemesla) a vysvětluje tento jev fluktuací germánského slova *Burg* do románských oblastí, kde dochází ke změně původního významu a rozšíření termínu pro označení neopevněných míst — sídlišť.⁸⁷⁾ — K problému vztahu *castrum-Burg* zaujímá stanovisko jednoznačně Petri pro oblast holandskou.⁸⁸⁾

Potřeba a poptávka po obchodním zboží je motivem ke vzniku obchodních osad u *Burgu-wik*. Jsou hodnoceny jako neagrární sídliště, vázaná na dálkový obchod (původně snad jen skladiště a zásobárny kupců),⁸⁹⁾ prodávající složitý vývoj. Všechny se nacházejí v určitém spojení se střediskem (*civitas* nebo *Burg*)⁹⁰⁾ a jsou hybnou pákou dalšího vývoje. Dualita obou těchto elementů — jejich promísení, představuje základní kořen raného středověkého města severozápadní Evropy. Tato kupecká sídliště vznikají na výhodně položených místech (brodech atd.), nezávazně na sousedství *Burgu*,⁹¹⁾

⁸³⁾ Schlesinger W., *Städtische Frühformen zwischen Rhein und Elbe*, Studien, str. 297—362. Zde str. 348

⁸⁴⁾ Srv. Johansen P., *Die Kaufmannskirche an Ostseegebiet*, Studien, str. 499 až 525. Zkoumá problém, zdali mnohé kláštery s biskupskými sídly nevykonávaly před vytvořením kupeckých sídlišť jejich funkce. Přichází k vývodu o tzv. *Fahrmanerstädte* a zařazuje je do evropského městského vývoje. Hlavně v severských oblastech jim připisuje úlohu předstupně středověkého města.

⁸⁵⁾ Ammann H., *Vom Städtewesens*, str. 140

⁸⁶⁾ Srv. Schlesinger W., *Städtische Frühformen*, str. 361, též Schweineköper B., *Die Anfänge Magdeburgs (mit Berücksichtigung der bisherigen Grabungsergebnisse)*, Studien, str. 389—450. Zde str. 403

⁸⁷⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 126

⁸⁸⁾ Autor považuje *castra*, tvořící se zde od 9.—11. století, za menší než *civitates*, větší však než obyvané *Burgy* komplexní povahy. Viz Studien, str. 281

⁸⁹⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 134

⁹⁰⁾ Schlesinger nesouhlasí s označováním všech kupeckých sídlišť termínem „*wika*“ (u Ennen, Roriga, Planitz) a ukazuje na častý výskyt tohoto termínu ve spojení s nejrůznějšími typy sídlišť. Viz Studien, str. 358

⁹¹⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 144

s vlastním hospodářským životem. Ennen upozorňuje na chybnost jejich směřování s nesvobodnými obchodníky velkých *Grundherrschaften* a zdůrazňuje jejich naprostou nezávislost na aglomeraci naturální renty. Proti jednotnému pojetí kupeckých sídlišť západoněmeckými historiky jako původních stanovišť dálkového obchodu se právem staví Schlesinger,⁹²⁾ který poukazuje na jejich úlohu částečného konsumenta okolního zboží.⁹³⁾ Autor vyžaduje, aby se věnovala větší pozornost řemeslu raného období, odmítá pokládat „frízský“ odpor k městům za vysvětlení vzniku městských sídlišť v tom nebo jiném období a podtrhuje správně nutnost zkoumání kupeckých osad ve vztahu k jejich zázemí. Schlesinger nechce rozlišovat pobřežní místa a místa vnitrozemní. Přípouští konstantnost podmínek zázemí. Pobřežní *Seeorten* podléhají fluktuacím proudům ztatečněji. Rovněž Jankuhn dochází k pozoruhodným výsledkům při výzkumu severozápadního pobřeží, je však značně ovlivněn názory Ennen o určující úloze dálkového obchodu. Pokládá Birku a Haithabu za raná městská sídliště, plně závislá na dálkovém obchodu, bez vyhlídek na odbytové možnosti v blízkém okolí města. Významné nálezy výrobně řemeslnického faktoru těchto předměstských sídelních forem analyzuje však úplně jednostranně, neodpovídá na otázku, jakým způsobem probíhalo opatřování potravy, dluží charakteristiku základních principů života obyvatel těchto míst. Přesto však jsou jeho nálezy v určitém rozporu s Ennen, připisující těmto místům charakter velkoobchodních překladišť.

VZNIK MĚSTA

Při řešení tohoto základního problému vychází západoevropská historiografie z dílčích otázek: 1. jak probíhá konkrétně proces slučování jednotlivých prvků — předměstských forem? 2. jakou úlohu v tomto procesu hraje církev a světský feudál? 3. jaký význam zde má stavba opevnění? 4. které elementy rodícího se města jsou hegemonelem tohoto procesu?

⁹²⁾ Schlesinger W., *Städtische Frühformen*, Studien, str. 350

⁹³⁾ Schlesinger W., *Städtische Frühformen*, Studien, str. 353

Ennen syntetisuje přístup k této otázce Planitze, Schlesingera, Schvineköpera, Petriho a vznik města je spatřován jako proces vzájemného prolínání a slučování vitální a různorodé *civitas* s kupeckými sídlišti.⁹⁴⁾ Emporie pobřeží Severního moře nedostačovaly silou osídlení a nesplňovaly další dva základní požadavky buržoazní historiografie pro město: nebyly kultovním a politickým centrem a jejich hospodářsko-konsumní rozměry nemohly dostatečně působit na *wiku*.⁹⁵⁾ Vnější impuls-tlak Normanů, Maďarů a Saracénů nutí k rychlejšímu pohybu vývoj *civitates*-biskupských sídel, které se v západní oblasti Franské říše stávají středisky panství církve i světských feudálů (ve východních částech říše přešel tuto funkci *Burg*). Ennen nazývá toto období (9. st.) „*Stadtgräfliche Periode*“. Výkonná moc feudála je beprostředně spjata s obchodní funkcí a prosperitou těchto spojení *civitates* s *wikou*.⁹⁶⁾ Petri upozorňuje na lokální rozdíly ve významu, který sehrála jednotlivá *civitas* v procesu vzniku města,⁹⁷⁾ správně odhaluje nebezpečí a nesprávnost zevšeobecnování příčin vzniku měst — jen působením *mercatores vagantes*. Rovněž nesouhlasí s přeceňováním role těchto kupců v navázání stálého spojení kupeckých osad s jejich agrárním zázemím.⁹⁸⁾ Klade tyto úzké styky již do dřívější doby a na příkladu Antverp dokazuje počátek samostatného hospodářského vývoje uvnitř svého *castrum* — ne v kupeckém sídlišti.⁹⁹⁾

Obezdní *wiky* pokládá buržoazní historiografie za jeden z určitých prvků procesu vzniku města, ovlivňující jeho průběh. Ne hospodářský zájem konsumenta, ale potřeba ochrany nutí *wiku* vyhledávat blízkost *civitates*.¹⁰⁰⁾ Prostřednictvím *civitates wika* poznala zdi a uzavřený způsob výstavby. Západoněmecká historiografie považuje stavbu obezdných sídel za první skutečný krok v procesu

⁹⁴⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 151

⁹⁵⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 149

⁹⁶⁾ Schwineköper B., *Die Anfänge*, str. 420

⁹⁷⁾ Petri odmítá přiznat jen biskupským *civitates* vedoucí úlohu v urbanizačním procesu. Stejný význam zde podle něj měla opatství (na území Belgie i Francie), Studien, str. 270

⁹⁸⁾ Petri F., *Die Anfänge*, str. 269

⁹⁹⁾ Petri F., *Die Anfänge*, str. 269

¹⁰⁰⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 153

s vlastním hospodářským životem. Ennen upozorňuje na chybnost jejich směřování s nesvobodnými obchodníky velkých *Grundherrschaften* a zdůrazňuje jejich naprostou nezávislost na aglomeraci naturální renty. Proti jednotnému pojetí kupeckých sídlišť západoněmeckými historiky jako původních stanovišť dálkového obchodu se právem staví Schlesinger,⁹²⁾ který poukazuje na jejich úlohu částečného konsumenta okolního zboží.⁹³⁾ Autor vyžaduje, aby se věnovala větší pozornost řemeslu raného období, odmítá pokládat „frízský“ odpor k městům za vysvětlení vzniku městských sídlišť v tom nebo jiném období a podtrhuje správně nutnost zkoumání kupeckých osad ve vztahu k jejich zázemí. Schlesinger nechce rozlišovat pobřežní místa a místa vnitrozemní. Připouští konstantnost podmínek zázemí. Pobřežní *Seeorten* podléhají fluktuacním proudům znatelněji. Rovněž Jankuhn dochází k pozoruhodným výsledkům při výzkumu severozápadního pobřeží, je však značně ovlivněn názory Ennen o určující úloze dálkového obchodu. Pokládá Birku a Haithabu za raná městská sídliště, plně závislá na dálkovém obchodu, bez vyhlídek na odbytové možnosti v blízkém okolí města. Významné nálezy výrobně řemeslnického faktoru těchto předměstských sídelních forem analyzuje však úplně jednostranně, neodpovídá na otázku, jakým způsobem probíhalo opatřování potravy, dluží charakteristiku základních principů života obyvatel těchto míst. Přesto však jsou jeho nálezy v určitém rozporu s Ennen, připisující těmto místům charakter velkoobchodních překladišť.

VZNIK MĚSTA

Při řešení tohoto základního problému vychází západoevropská historiografie z dílčích otázek: 1. jak probíhá konkrétně proces slučování jednotlivých prvků — předměstských forem? 2. jakou úlohu v tomto procesu hraje církev a světský feudál? 3. jaký význam zde má stavba opevnění? 4. které elementy rodícího se města jsou hegemonem tohoto procesu?

⁹²⁾ Schlesinger W., *Städtische Frühformen*, Studien, str. 350

⁹³⁾ Schlesinger W., *Städtische Frühformen*, Studien, str. 353

Ennen syntetizuje přístup k této otázce Planitze, Schlesingera, Schwineköpera, Petriho a vznik města je spatřován jako proces vzájemného prolínání a slučování vitální a různorodé *civitas* s kupeckými sídlišti.⁹⁴⁾ Emporie pobřeží Severního moře nedostačovaly silou osídlení a nesplňovaly další dva základní požadavky buržoazní historiografie pro město: nebyly kulturním a politickým centrem a jejich hospodářsko-konsumní rozměry nemohly dostatečně působit na *wiku*.⁹⁵⁾ Vnější impuls-tlak Normanů, Maďarů a Saracénů nutí k rychlejšímu pohybu vývoj *civitates*-biskupských sídel, které se v západní oblasti Franské říše stávají středisky panství církve i světských feudálů (ve východních částech říše přejal tuto funkci Burg). Ennen nazývá toto období (9. st.) „*Stadtgräfliche Periode*“. Výkonná moc feudála je neprospěšně spjata s obchodní funkcí a prosperitou těchto spojení *civitates* s *wikou*.⁹⁶⁾ Petri upozorňuje na lokální rozdíly ve významu, který sehrála jednotlivá *civitas* v procesu vzniku města,⁹⁷⁾ správně odhaluje nebezpečí a nesprávnost zevšeobecňování příčin vzniku měst — jen působením *mercatores vagantes*. Rovněž nesouhlasí s přeceňováním role těchto kupců v navázání stálého spojení kupeckých osad s jejich agrárním zázemím.⁹⁸⁾ Klade tyto úzké styky již do dřívější doby a na příkladu Antverp dokazuje počátek samostatného hospodářského vývoje uvnitř svého *castrum* — ne v kupeckém sídlišti.⁹⁹⁾

Obezdnění *wiky* pokládá buržoazní historiografie za jeden z určujících prvků procesu vzniku města, ovlivňující jeho průběh. Ne hospodářský zájem konsumenta, ale potřeba ochrany nutí *wiku* vyhledávat blízkost *civitates*.¹⁰⁰⁾ Prostřednictvím *civitates wika* poznala zdi a uzavřený způsob výstavby. Západoněmecká historiografie považuje stavbu obezdněných sídel za první skutečný krok v procesu

⁹⁴⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 151

⁹⁵⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 149

⁹⁶⁾ Schwineköper B., *Die Anfänge*, str. 420

⁹⁷⁾ Petri odmítá přiznat jen biskupským *civitates* vedoucí úlohu v urbarizačním procesu. Stejný význam zde podle něj měla opatství (na území Belgie i Francie), Studien, str. 270

⁹⁸⁾ Petri F., *Die Anfänge*, str. 269

⁹⁹⁾ Petri F., *Die Anfänge*, str. 269

¹⁰⁰⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 153

vzniku středověkých měst.¹⁰¹⁾ Takto pevně určené místo pro obchod udává další obsah této městské sídelní formy. Způsob opevnování byl převzat ze středomořské oblasti. Opevněna zdmi se *wika* vyrovnala *civitas* a spolu s ní vytvořila město, v němž hrála úlohu předměstí.¹⁰²⁾ Počátek tohoto procesu klade západoevropská historiografie do 10.—poč. 11. století (Kolín). V opevnování hraje zásadní úlohu hospodářská síla (*Eigenkraft*) *wiky*, opírající se o gildu a iniciativa pánů *civitas*.¹⁰³⁾

Všechna pozornost západních historiků je soustředěna k oblasti pobřežní (Atlantiku a Středomořího moře) a Porýní.¹⁰⁴⁾ Oblasti východně od Rýna si všimá jen Ammann. Vznik měst vysvětluje jako připojení k *Burgům* nebo klášterům, připouští i formování sídlišť — výchozích bodů nové hospodářské síly — samostatně, na čistě hospodářské základně. *Doppelburgen*, tj. *castrum* + *suburbium* jsou zde podle něho zárodkem středověkého města.¹⁰⁵⁾ Ammannův přístup k problematice geneze měst prochází značným vývojem.¹⁰⁶⁾ Požadavkem určití skutečný význam označení pro město nebo městské sídliště v nejrůznějších oblastech a dobách (i když toto označení prodělává vývojové změny) — odmítá správně jednoznačný vývod Ennen o rozhodujícím významu stavby obezdní pro vznik města a přiznává nevyhnutelnost nového datování počátků měst v celoevropském měřítku.¹⁰⁷⁾ Ammann nechápe ekonomické příčiny masového vzniku měst v 11.—13. století, jejich vznik hodnotí jako potřebu nových hospodářských míst, podporovaných celkovým hospodářským rozvojem té doby.

¹⁰¹⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 153. Srovnej též Ammann H., *Vom Städtewesens Spaniens und Westfrankreichs im Mittelalter*, Studien, str. 105—150. Zde str. 126

¹⁰²⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 155

¹⁰³⁾ Pro holandskou oblast podtrhuje Petri význam plánovitě iniciativy feudálů pro vznik měst na Šeldě i pobřeží.

¹⁰⁴⁾ Tento jev je zároveň důsledkem i příčinou postupu západoevropské historiografie při řešení otázky městské geneze: přeceňování role obchodu, kupeckého elementu, obchodních cest a polohy místa.

¹⁰⁵⁾ Ammann H., *Vom Städtewesens*, str. 148, též *Discussion generale*, Ergon, str. 516

¹⁰⁶⁾ Srovnej: *Discussion generale*, str. 516—517; *Städtegeschichte*, str. 92—95 in: *Zeitschrift f. Schweizerische Geschichte* 1950, Studien, str. 105—150

¹⁰⁷⁾ *Discussion generale*, str. 516

Vlastní hospodářská síla *wiky* je určována kupci (soustředěnými v gildách); je hodnocena západoevropskou historiografií jako základní hegemon procesu vzniku města. Co představuje gilda? Ennen se opírá v odpovědi plně o vývody Planitze, jenž chápe gildu jako spojení svobodných obyvatel *wiky*, kteří provozují obchodní činnost.¹⁰⁸⁾ Je to uměle vytvořené *Schwurbrüderschaft* s cílem vzájemné pomoci se zjevnou tradicí starogermánských institucí: pokrevním příbuzenstvím, obětním *Gemeinschaft*, *Totenkultem* atd.¹⁰⁹⁾ Gildy mají soudní pravomoc i trestní pravomoc, nebyly však z počátku vyloženě hospodářsko-politicky orientovány. Podle Planitze není možno ztotožňovat gildu s obcí (*Ortsgemeinde*), i když mezi nimi existuje určitá podobnost. Toto rané období městského zřízení nazývá Planitz *Stadtgemeinde* — v něm je ještě postavení feudála (*Stadtherr*) určující ve vztahu k rodícímu se městu a celá tato epocha je nazývána *genossenschaftliche*.¹¹⁰⁾ Planitz jako právní historik poprvé v Německu spojuje problémy geneze a rozvoje městských správních poměrů s analýzou právně společenských pozic těch skupin, ze kterých se formovalo měšťanstvo. Jeho metoda bádání vyplývá z akceptování nejrůznějších cest vývoje. Svou syntézu zaměřuje hlavně na problémy právní, správní a topografické. Jeho práce je základem pro srovnávání různých forem městské geneze v celém jejím vývoji v německých i západoslovanských oblastech. — S ekonomickým růstem kupeckého elementu nabývá gilda rozhodujícího významu ve městě.

Ennen odmítá Planitzovo pojetí odvození městské obce z kupeckých gild v přímé linii a odvozování městského práva z práva kupeckého. Chápe gildy jako čistě osobní svazy. Odmítá rovněž stavět na počátek vzniku města *coniuratio-Schwurverband* a upozorňuje, že znalostí o místě, které se stalo základem městské obce (např. v Kolíně, Trevíru, Koblenci aj.) není ještě zodpověděna otázka: jak tato městská *Ortsgemeinde* vznikla.¹¹¹⁾ Podle Ennen je postup při vzniku města následující: vzniká *Gebietsherrschaft*, přistěhovalectvím z ven-

¹⁰⁸⁾ Planitz H., *Die deutsche Stadt*, str. 75

¹⁰⁹⁾ Planitz H., *Die deutsche Stadt*, str. 70

¹¹⁰⁾ Planitz H., *Die deutsche Stadt*, str. 70—75

¹¹¹⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 210

kova roste *wika* a vzrůstají požadavky, které nemohly být vyňaty z *Personalverbandu* gildy. Pán *civitatís* vytváří *Ortsgemeinde* pod vedením kupců. Spolupráce obou se nevyklučuje. *Ennen* považuje toto období existence městské obce — ať již ve spojení s feudální mocí nebo bojující proti ní — za druhou fázi vzniku městských obcí, jež vystřídala vznik *Ortsgemeinde* jako *Gebietskörperschaft*. Za první takové *Ortsgemeinde* považuje Huy a Dinant.

V charakteristice procesu slučování dvou základních předměstských prvků — panského sídla (*civitas, Burg*) a *wiky* — vychází západní historiografie z jednotné základny, určující úlohu feudála a kupců, avšak při lokálním podrobném výzkumu velmi často naráží na archeologický materiál, potvrzující silný řemeslnický element ve *wikách* a pokročilou řemeslnou specializaci.¹¹²⁾

Je nesprávné zevšeobecňovat primární úlohu *Burgu*-feudálního sídla v tomto procesu, rovněž vliv *Burgu* a feudála na vývoj *wiky* (*suburbia*) není možné generalizovat, i když je nesporně v počátku značný, a stejně tak nelze přecenit koncentraci řemesla a kupců *Burgu*. V procesu slučování je nutno vycházet z prvořadě úlohy výměny lokální. Město vzniká v procesu vzniku neroľnického sídla řemeslnicko-kupeckého. V přímořských oblastech, na velkých vodních tocích, na živých mezinárodních transiřních stezkách (např. Praha—Krakov—Kijev) byla úloha obchodu jistě velká, zde mohla vznikat kupecká sídliřte se stálými obyvateli — kupci, jeř byli nejstarřími mezi ostatními osadníky, avřak urbarizařní proces nemohl probíhat jinak neř ve spojení řemeslnicko-kupeckého faktoru. Role obezdění v procesu vzniku města je burřoazní historiografií přeceňována. Obezdění splňovalo jistě strategický cíl, ale při splnutí dvou základních jednotek budoucího města hrály prvořadou úlohu svazky trřní.

Vznik města a jeho existenci prověřuje západoevropská historiografie třemi znaky: topografickým, právním a terminologickým a společenským kritériem, jímř je funkce města jako aktivního společenského střediska svého zázemí (která se pro-

¹¹²⁾ Srovnej Petri F., *Die Anfänge*, teř Ammann H., *Vom Städtewesens*, Studien, str. 227—295, 105—150

jevuje v pravidelných trřích). Toto hodnocení je správné, stejně tak chápání města jako konsumenta agrární, řemeslné a obchodní produkce svého zázemí — avřak základní princip přístupu k tomuto problému je chybný. Město vyrůstá a rodí se jako bezprostřední projev složitého a dlouhého procesu oddělování řemesla od zeměděľství,¹¹³⁾ který probíhá v nejrůznějších lokálních formách. Nesprávnou je koncepce stěhování „městských prvků“ ze západu na východ, zveličování významu oblasti germánsko-románské v urbanizařním procesu Evropy. Přecenění úlohy dálkového obchodu ovlivnilo jistě i jednostranný výběr zkoumaných pramenů a značně usnadnilo burřoazní historiografií analýzu procesu městské geneze. Stejně tak se projevuje toto přecenění kupeckého faktoru v hodnocení vzniku městské samosprávy a městského zřizení. Burřoazní historikové odmítají dialektiku historického vývoje a určující úlohu vývoje výrobních sil v něm, proto hledají důkazy (a teř je i uměle vytvářejí) neobyčejné tvůrřící síly obchodu-zprostředkovatele.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Geschichte der Entstehung des Städtewesens macht in der westeuropäischen bürgerlichen, hauptsächlich in der deutschen Historiographie eine Evolution mit. In der Nachkriegszeit gibt die Richtung der Forschung ebenfalls die westdeutsche historische Wissenschaft an, die sich endgültig aus der Gefangenschaft des Interesses der Juristen befreit und sich den Weg zu einer eigenen Forschung in der Frage der Entstehung und Entwicklung des mittelalterlichen Städtewesens bricht. Sie definiert folgendermassen die Grundprobleme der Forschung: a) Formen vor Entstehung des Städtewesens, b) Entstehungsprozess einer Stadt, c) Bestimmung der Zeitgrenze der vorkommunalen Periode und der Periode, in welcher sich die Stadt zu einer Rechtseinheit bildet.

Die Forschung zeichnet sich durch das Bestreben aus, das Problem der Kontinuität in den verschiedensten im ganzen Gebiete Europas zu erfassen und dem Marktfaktor und hauptsächlich dem Transithandel eine entscheidende Rolle bei der Entstehung des Städtewesens zu zuschreiben. Eine archäologische, ethnographische, architektonische u. a. Forschung, zusammen mit allen historischen Hilfswissenschaften gebrauchen die westeuropäischen Historiker zur Aufklärung der

¹¹³⁾ Ennen E., *Frühgeschichte*, str. 300

Rolle der Kirche bei der Bildung eines militärischen, politischen und administrativen, die Handwerker und Kaufleute versammelnden Zentrums. Der Wik und die Burg in ihrer gegenseitigen Wirkung das städtische Baugebilde formen. Das kaufmännische, die eigentliche wirtschaftliche Kraft des Wiks bildende Element wird da als ein Grundelement für die Entstehung des Städtewesens gewertet. Die westeuropäischen Historiographie hat bei der Lösung dieser schwierigen Frage einen grossen Fortschritt gemacht, dabei jedoch die Bedeutung des germanisch-romanischen Gebietes in diesem Prozesse überschätzt.

PŘÍSPĚVEK K OTÁZCE TOVARYŠSKÉHO HNUTÍ V PLÁTENICTVÍ

MILON DOHNAL

V tomto článku se chci zabývat tovaryšskou otázkou, která vystupuje do popředí při studiu procesu původní akumulace ve městech, čímž se stává i důležitou složkou studia ekonomicko-sociálních vztahů ve městech v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu. — Zabýváme-li se procesem původní akumulace a hledáme-li zdroje formující se severomoravské plátenické kapitalistické manufaktury, musíme sledovat uvolňování a rozklad starých cechovních poměrů a nástup nových výrobních sil v severomoravském plátenictví od systému městské řemeslné cechovní výroby k systému rozptýlené manufaktury.

A právě jednou z důležitých otázek tohoto procesu je i otázka vývoje postavení tkalcovských tovaryšů, kteří tvořili podstatnou část mezi přímými výrobci plátna. V jejich vztazích k zaměstnavateli a v jejich hmotných poměrech se odrážejí změny, kterými procházela severomoravská společnost v období nastupujícího kapitalismu.

V 15. a 16. století vládly podobně jako v jiných řemeslech i v tkalcovském řemesle v Šumperku středověké poměry s patriarchálními vztahy mezi mistry a tovaryši, kdy tovaryš byl úzce přivtělen k mistrově rodině, v níž i bydlel a jedl. Tento poměr tovaryše k mistrovi byl dán dočasností tovaryšského stavu a sociálním postavením tovaryše, který v té době mohl s jistotou počítat s tím, že v budoucnu bude mít totéž hmotné postavení jako jeho představený.¹⁾

¹⁾ Cechovní učení a tovaryš nepracovali ani tak pro stravu a mzdu, jako proto, aby se sami vyučili mistry. B. Engels, *Antidühring*, Praha 1949, str. 232.

Tato vyhlídka vytvářela podmínky k tomu, že ten, kdo se chtěl stát v budoucnu řemeslníkem, trpělivě snášel poměrně dlouhou učební dobu (3 léta), několik let tovaryšské praxe, pak předepsaný vandr (2 léta) i jiné těžkosti spojené s přístupem k mistrovství. I poměr mistra k tovaryši byl dán perspektivou budoucího kolegy. Ve stanovách šumperského cechu z roku 1511 se o společenském vztahu mistra k tovaryši mluví v tom smyslu, že s ohledem na sociální postavení tovaryše má být rozlišováno mezi mladým a starým tovaryšem a že mistr má zůstat k tovaryši v poměru dobrého pána.²⁾

V průběhu druhé poloviny šestnáctého století, v době rozkvětu šumperského tkalcovství, vzrůstá i početně skupina lidí zaměstnávaných se tímto řemeslem. — S růstem výroby pro vzdálené trhy rostl počet mistrů i tovaryšů, monopolistické tendence cechu však bránily značné části tovaryšů státi se mistry a pak vstoupit do cechu plnoprávných cechovních mistrů majících právo prodávat své výrobky. Část chudých tovaryšů ztrácela naději na mistrovství a tovaryšství se stávalo pro ně z přechodného stadia trvalým stavem. Osobní vztah mezi mistrem a tovaryšem se stával stále uvolněnější, již nebydlil v domě svého mistra a za svou práci dostával mzdu. Styčné body s mistrovstvím byly stále skromnější a tovaryš se musel smiřovat s myšlenkou doživotní práce za mzdu. Tak vyrůstá ve městě nová skupina pracujících s vyhlídkou na doživotní vykořisťování. Vytváří se situace, se kterou nepočítalo středověké město ani instituce řídící společenský život v městě. Tovaryš byl původně pro cechovního mistra pracujícím, kterému zajišťoval hmotné podmínky jen po určitou dobu. Takové životní podmínky však nemohly vyhovovat člověku, který chtěl žít samostatně jako člen městské společnosti. A cech a městská společnost s doživotně hmotně nezajištěnými tovaryši nepočítala.

Když začal působit v naší feudální oblasti zahraniční obchod a produkce cechovních řemeslníků se začala orientovat na směnu vzdálenějších trhů, nastává počátek cesty, kdy směnná hodnota se rozvíjí do podoby kapitálu a práce vyrábějící zboží se vyvíjí k ná-

²⁾ Tyto stanovy byly Žerotínem dány cechu roku 1511 a předlohou jim byly stanovy olomouckého cechu z roku 1498. G. H a r r e r, *Geschichte der Stadt Mähr. Schönberg*, 1923, str. 363—365.

mezdne práci.³⁾ A nákladnické smlouvy s prodejem zboží obchodníkům na vzdálené trhy nutily řemeslníky vyrábět podle potřeby těchto trhů a přizpůsobovat i počet výrobců potřebám směny. Námezdne placený tovaryš, který sice byl výhodnou pracovní silou, odpovídající zájmům mistrů vyrábějících pro vzdálené trhy (novému systému nákladnických smluv organizujících výrobu pro vzdálené trhy), byl však zároveň cizorodým prvkem středověké výrobní organizace, odpovídající jednoduché cirkulaci.

Tovaryši, doživotně vydaní na pospas vykořisťování mistrů, do stávali se se svými zaměstnavateli do různých sporů, které se v době zhoršeného odbytu zboží stále přioströvaly. Tehdy začali tovaryši chápat své postavení jako postavení vykořisťovaných a nikoliv jako čekatelské období na mistrovskou dílnu.⁴⁾ A to je vlastně zrození t o v a r y š k é o t á z k y.

V těžkých sociálních podmínkách a ve sporech s mistry neměli tovaryši nikde opory. Cech se nezabýval jejich problémy, jak to bylo jeho sociální povinností, a ve sporech stál vždy na straně mistrů. A tak za účelem obrany proti mistrům a pro sociální zlepšení svého postavení začali se tovaryši organizovat a časem si vytvořili „k ochraně i obraně“ (zum Schutz und Trutz) vlastní organizaci, která by řešila jak vnitřní záležitosti tovaryšů, tak by zastávala zájmy tovaryšů ve feudální městské společnosti.

Roku 1570 dospěly poměry v šumperském tkalcovském řemesle tak daleko, že tovaryši prosadili u mistrů povolení vlastního tovaryšského řádu, který si vypůjčili od olomouckého tkalcovského řemesla, kde byl roku 1548 tovaryšům udělen.⁵⁾ Nový řád byl tkalcovským tovaryšům udělen městskou radou jen s povolením mistrů.

³⁾ Když Marx hovoří o prosté zboží výrobě jako o předstupni buržoasní ekonomiky — hovoří o jejím dalším vývoji, že v důsledku vlastních vnitřních rozporů se zvrací v kapitál. Z jeho dalších vývodů vyplývá, že směnná hodnota z formy zboží a peněz se rozvíjí do podoby kapitálu, a práce vyrábějící zboží se vyvíjí k námezdne práci. K. M a r x, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin 1953, str. 916.

⁴⁾ J. J a n á č e k, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961, str. 230.

⁵⁾ „Zu Vermeidung künftiges Widerwille und zu erhaltung Brüderlicher Lieb und einigkeit und schuldiges gehorsams“ Městský archiv v Šumperku (dále zkratka MAŠ) II, 58/2.

Tovaryšský řád nepřipouštěl však zvláštní organizační samostatnost tovaryšů a v několika bodech upravoval poměry mezi tovaryši a mistry.⁶⁾ Je to vlastně první vymezení práv a povinností obou.

Podle ustanovení v novém řádu délka učební doby zůstala tříletá a končila se jedním rokem vandru. Po vandru se tovaryš musel vrátit zpět do Šumperku, kde ještě musel pracovat u zdejšího mistra jeden rok jako tovaryš. Až do ukončení tohoto roku tovaryšské praxe musel zůstat tovaryš svobodný. Když se oženil před vandrem, nesměl se stát již nikdy mistrem a byl doživotně odsouzen pracovat jako tovaryš za mzdu. Když odcházel tovaryš od mistra, musel vždy svůj pracovní poměr ukončit jen s povolením mistra, jinak byl trestán. Bezrestně mohl odejít jen cizí tovaryš, který ve městě nevyrostl. Měšťanství si mohl koupit za kopu grošů.⁷⁾

Již tento tovaryšský řád ukazuje, jak byly poměry uvnitř tkalcovského cechu napjaty a jak naděje na mistrovství se pro chudého tovaryše stávala věcí téměř nedostižnou, zvážíme-li, že musel ještě odvést nákladný mistrovský kus a zaplatit řadu vysokých cechovních poplatků.

Kdy vznikla samostatná organizace tovaryšského bratrstva, nemůžeme přesně zjistit. Zachoval se nám však z roku 1595 seznam jmen členů bratrství šumperských tkalcovských tovaryšů, který je dokladem, že v posledním desetiletí 16. století šumperští tkalcovští tovaryši měli svou vlastní organizaci. Představený bratrstva byl tzv. „*Alt knecht*“ a pro rok 1596 známe dvě jména v této funkci, Christoph Michel a Salomen Dietmann.⁸⁾ Měli také svého vlastního písaře. Roku 1596 je jmcován jako písař Johann Vock ze Šumperku. Pro první dobu trvání tovaryšského bratrstva dá se počet jeho členů odhadovat na 30–35. Toto číslo však není absolutní a z poměrně velkého měnění jmen můžeme usuzovat na značný příliv a odliv tovaryšů.⁹⁾

⁶⁾ Tkalcovští tovaryši neměli vlastní pokladnu, neměli starší cechu ani jiné orgány charakterizující vlastní organizaci. Ševcovští tovaryši však tuto organizaci již měli, MAŠ IV, 57.

⁷⁾ *Privilegien und Gesellenordnung der Weber, erteilt von Olmütz 1570*. MAŠ II, 58/2.

⁸⁾ Seznam tovaryšů od Joh. Vock, začíná 1596 MAŠ, kart. Tkalci, II, 46

⁹⁾ Tamtéž

V seznamu členů bratrstva jsou však kromě šumperských tovaryšů uváděni i tovaryši vandrovní, jejichž počet v 17. a poč. 18. století roste. Nejvíce přicházeli vandrovní tovaryši ze Slezska, z Mezilesí (Mittelwalde), Svidnice (Schweidnitz), Reichenbachu, Nisy, Krnova, Kolštýna, ale i z Olomouce, z Moravské Třebové, z Dvorců, Litavy a jiných míst. V průběhu třicetileté války se počet členů bratrstva snížil, ale od druhé poloviny 17. století opět roste.¹⁰⁾

Život tovaryšské organizace byl zaměřen k ochraně sociálně-hospodářských zájmů tkalcovských tovaryšů. Jejich společná shromáždění se nazývala podobně jako shromáždění mistrů, které tovaryši v mnohém napodobovali — „*cechovní shromáždění*“ (Zechtagy). Ta byla pravidelně svolávána jednou za 4 týdny, ve výjimečných případech i za dva nebo za tři týdny. (Údaje z roku 1627.)¹¹⁾ Shromáždění odbývali v cechovní místnosti (Ratsstube der Gesellen), kterou měli pravděpodobně pro shromáždění pronajatou. Jak daleko sahala svoboda jejich shromáždování, nebo zdali dohlíželi na jejich schůze mistři, nemůžeme z pramenů zjistit. Z období třicetileté války však máme doloženo, že tkalcovským tovaryšům bylo zakázáno konat schůze bez vědomí knížecího rychtáře, který byl od Lichtensteina jako nového vrchnostenského pána do-sazen.¹²⁾

O vztahu jednotlivých tovaryšů k bratrstvu, o podmínkách vstupu a sjednocení tovaryšů nenacházíme nikde údaje. Určitého donucování tovaryšů ke vstupu do bratrstva nebylo asi nutno používat a vstup do organizace vyplýval pravděpodobně jen ze společné solidarity a potřeby společné organizace, poněvadž cítili, že své hmotné poměry mohou zlepšovat jen organizovanou jednotou. Cechovní příspěvek nebyl podle stanov přesně určen, ve srovnání s příspěvkem tovaryšů obuvnických nebyl však vysoký. Při vstupu do bratrstva musel tovaryš jednorázově zaplatit polovinu své týdenní mzdy. Týdenní příspěvek obnášel pak asi 1 feník týdně.¹³⁾ Zvláštní příspěvky dávali tovaryši před vánoce a v předvečer postu u příležitosti konání nejdůležitějších cechovních shromáždění. Při této

¹⁰⁾ Tamtéž

¹¹⁾ Tamtéž

¹²⁾ MAŠ I, 43, s. 185

¹³⁾ MAŠ IV, 57

příležitosti byly vybírány daleko vyšší příspěvky než při obyčejných cechovních shromážděních.¹⁴⁾ Kromě těchto příspěvků do cechovní pokladny byly každé shromáždění dávány peníze do „*měšce nemocných*“, které tvořily zvláštní fond bratrstva, používaný jen na podporu nemocných tovaryšů.¹⁵⁾ Tento fond měl vlastně zajišťovat péči, která dříve byla povinností mistrů. Podpora z „*měšce nemocných*“ se vztahovala asi také na tovaryše bez práce a mající bídu. Ostatní peníze z pokladny tovaryšského bratrstva byly pravděpodobně užívány k účelům sociálním, náboženským, společenským a organizačním. Tím, že si tovaryši prostřednictvím svého bratrstva vytvořili vlastní společenskou i podpůrnou organizaci, stali se jako členové bratrstva daleko samostatnějšími a nezávislejšími na svých mistrech. Tato skutečnost se stala mistrům velmi nepříjemnou a můžeme sledovat, že cechy se začínají snažit činnost bratrstev omezovat a zužovat jen na společenskou a náboženskou základnu.

Na rostoucí tovaryšské hnutí reagovali mistři jednak rostoucí solidaritou, ozývající se v rámci zemské cechovní politiky (dokladem toho je cechovní a tovaryšský řád z roku 1570), jednak tlakem na vývoj tovaryšských organizací, které podrobovali vlastnímu dohledu. Mistři vlastně při řešení hospodářských a společenských otázek uvnitř i vně cechu neuznávali bratrstvo jako samostatnou cechovní organizaci tovaryšů a stále zasahovali do společenského i soukromého života tovaryšů a vystupovali jako rozhodující činitel ve sporech mezi mistry a tovaryši, ale i mezi tovaryši samými. V případě sporu vyplývajícího z pracovního poměru mezi mistrem a tovaryšem byla pře předkládána mistrovskému cechu, a byl-li tovaryš vinen, musel zaplatit do mistrovské cechovní pokladny pokutu jeden funt vosku.¹⁶⁾ Došlo-li ke při mezi tovaryši, byla pře rovněž urovnávána mistrovským cechem. To ukazuje případ, který byl řešen u městského soudu roku 1615, když tkalcovský tovaryš Mathes Zillich urazil na cti spolutovaryše Georga Breiera.¹⁷⁾ Cechovní organizace

¹⁴⁾ MAŠ II, 46, s. 43

¹⁵⁾ MAŠ, kart. Tkalci II, 58/2

¹⁶⁾ MAŠ, kart. Tkalci, I/14

¹⁷⁾ Zillich nazval Breiera „Hurenführer“, což byla jedna z nejhorších nadávek a nařčení, jelikož obcování s ženami tohoto druhu bylo pro tovaryše trestné. MAŠ I, 48, s. 184.

mistrů rozhodovala i o volnu a zábavě tovaryšů. Tovaryši se mohli jít napít jen v pondělí v týdnu, na který nepřipadal žádný svátek. Připadal-li na týden svátek, odpadlo i toto dovolení. Jestliže se tovaryš provinil proti tomuto ujednání a opil se, musel zaplatit do cechovní pokladny 3 bílé groše.¹⁸⁾ Mravní poklesky jako opilost a obcování „*mit freyen Tochter*“ byly trestné a tovaryši za přestupky platili pokuty. Všechny tresty uváděné ve stanovách mohly být udělovány tovaryšům jen podle dobrozdání přísežných mistrů a všechny pokuty byly placeny do mistrovské cechovní pokladny. O právu vybírání pokut tovaryšskou organizací není nikde řeči.¹⁹⁾

Přes všechny snahy tkalcovského cechu spoutat tovaryšské hnutí různými nařízeními a přímými zásahy do jejich společenského života hnutí dále rostlo a organizace tovaryšského bratrstva měla stále větší sociální význam. V průběhu třicetileté války došlo k dalšímu uvolnění moci cechu nad tovaryši a válka sama přispěla k tomu, že „*dobré mravy upadly a moc tovaryšů rostla*“. Z období třicetileté války máme řadu stížností na nedodržování cechovního řádu tovaryši.²⁰⁾ A v druhé polovině 17. století, kdy dochází k novému rozvoji tkalcovské výroby, kdy celé období je poznamenáno úpadkem cechovního zřízení a vzájemnými boji mezi tkalcovským a soukenickým cechem, dochází k dalšímu rozvoji tovaryšského tkalcovského hnutí, charakterizovaného bojem za pracovní práva, v němž tovaryšská organizace sehrávala důležitou úlohu. Největšího rozvoje dosáhlo hnutí počátkem 18. století, kdy se tovaryši stali postrachem mistrů i úřadů. Tovaryši, opření o organizační sílu svého tovaryšského bratrstva, dosáhli takové moci, že mistři se stali závislími na jejich dobré vůli, zda chtěli pracovat nebo zda práci zastavili. Někdy se stalo, že demonstrativně odtáhli z města a ochromili úplně výrobu pro trh.²¹⁾ Vlivem tovaryšského bratrstva byla organizována tažení proti neoblíbeným mistrům, kteří byli poškozováni tím, že nedostali žádné tovaryše. Tovaryši nedodržovali nařízení, která byla cechy vydávána v jejich neprospěch, nedodržovali modré pondělky

¹⁸⁾ *Privilegien u. Gesellenordnung der Weber*, MAŠ I, 14.

¹⁹⁾ MAŠ, kart. Tkalci I/14

²⁰⁾ MAŠ I, 51, 52

²¹⁾ H. Hallwisch, *Reichenberg und Umgebung*, 1874, str. 134

a nařízení povolení k pití a své požadavky si vymáhali stávkami. Cechovní mistři obecně žalovali na uvolněné mravy a vzdorovitost tovaryšů, na hlasité a nezákonné jednání v šenku a na nočních uličích, což vedlo měšťany k obavě z dalšího vývoje tovaryšského hnutí.²²⁾

Proletarizovaní tovaryši se stali postrachem nejen cechovních mistrů a bohatých měšťanů, ale i úřadů, které přešly k přímému útoku proti tovaryšskému hnutí a jeho organizacím — tovaryšským bratrstvům. A tak vláda v obavě, aby se tovaryši a učni nestali hlavní silou nepokojů v zemi, přikročila k přípravě některých článků generálního patentu, kterým roku 1731 poprvé zasáhla do organizace cechovního zřízení. Patent je dokladem, že rozpory mezi mistry a tovaryši se staly obecným zjevem. Jedním jeho hlavním cílem bylo také přetvoření pracovních práv tovaryšů ve smyslu podřízení mistrům a policii. Patent přímo zakazoval, aby tovaryši měli bratrstva, kde by se scházeli a jednali o svých věcech. V pátém článku patentu se uvádělo, že tovaryši, kteří by stávkovali nebo vyvolali povstání, mají být trestáni jako zločinci vězením nebo nucenou prací. Patent zakazoval také tovaryšům, aby předkládali mistrům své požadavky, jejichž nesplnění by vedlo k tomu, že by stávkovali nebo od mistrů odcházeli.²³⁾

Po vydání generálního cechovního patentu začaly úřady i cechy uvádět tato přísná nařízení v život. Tovaryšská shromáždění byla zakázána, byl zaveden přísný dozor nad tovaryši, kterým bylo nařizováno klidné chování, mravnost a poslušnost, a všem rušitelům nařízení byly ukládány přísné tresty. Tovaryšům bylo zakázáno zdržovat se mimo modré pondělí v hospodách a bylo jim nařizováno, že v zimě v 9 a v létě v 10 hodin večer mají všichni neženatí tovaryši být v domě svých mistrů. V dalších letech byly uplatňovány městskou radou v Šumperku proti tovaryšům přísné tresty za nadávky, plísňení a potupy.²⁴⁾

Tovaryši měli být mistrům a vrchnosti úplně podřízeni. K upev-

nění větší závislosti tovaryše na mistrovi a zároveň k lepší kontrole pohybu tovaryšů byla zavedena tzv. „Kundschaft“, jakási pracovní knížka, kterou musel mít každý tovaryš a do které od každého dočasného mistra muselo být poznamenáno, jak dlouho byl u něho zaměstnán a jak se choval. Pracovní knížka byla uschována a bez ní nemohl žádný tovaryš v budoucnu dostat nikde práci.²⁵⁾

Těmito nařízeními a zavedením pracovní knížky byl vládou, městskými úřady a cechy učiněn pokus spoutat proletarizované „svobodné“ tovaryše a tak starými cechovními zařízeními v novém tvrdším rouchu provést jakousi refeudalizaci vyvíjející se městské společnosti. Rozbitím svépomocné organizace nemajetných tovaryšů chtěli roztrhat společné pouto, dodávající síly jejich boji, a jako jednotlivá slabá individua podřítit je staré cechovní instituci a vrchnosti.

V důsledku vývoje výroby v habsburských zemích a městského společenského života nemožla však ustanovení v té formě, jak byla vydána, být uvedena v život. Hned při rozpuštění tovaryšských bratrstev narazil stát na překážku, když musel převzít sociální povinnosti bratrstev, pečujících o nemocné a nezaopatřené nemajetné tovaryše. Proto již s vydáním generálních artikulů bylo tovaryšům opět dovoleno konati shromáždění za účelem vybírání příspěvků pro nemocné tovaryše (4–7 kr. měsíčně). Tak tovaryši dále pořádali svá pravidelná shromáždění, na nichž řešili své hospodářské a sociální otázky. Mistři však dosáhli toho, že shromáždění tovaryšů se mohlo konat jen s jejich vědomím a za přímého dohledu představitelů cechu. Kontrolu tovaryšských shromáždění zajišťovali tím, že se jich pravidelně zúčastňovali dva představitelé tkalcovského cechu. Přímým dohledem nad tovaryšským bratrstvem byl pak pověřen radní komisař, který byl za tuto činnost odškodňován ročně obnosem 2 zl. 30 kr. z bratrské pokladny.²⁶⁾ O peněžním hospodářství byl veden účet, který byl pravidelně kontrolován staršími cechu a úřady. Peněžní obnosy uváděné v předkládaných účtech byly celkem malé. V letech 1748–1750 činily příjmy za všechna tři léta jen 50 zl. 30 kr. Příjmy tvořily přijímací obnosy tovaryšů, příspěvky

²²⁾ H. K o r g e r, *Geschichte der Weberzunft in M. Schönberg*, dis. práce na UK, 1934, s. 110.

²³⁾ *Přehled československých dějin I*, Praha 1958, str. 505.

²⁴⁾ H. K o r g e r, cit. d., str. 112.

²⁵⁾ Tamtéž

²⁶⁾ MAŠ I, 2, s. 139

a pokuty. Každý nový tovaryš musel zaplatit obnos 6 krejcarů, měsíční příspěvky obnášely 2 kr.²⁷⁾ Ve stanovách potvrzených Josefem II. byl přijímací obnos zvýšen na 9 kr. a příspěvek na 5 kr. Z 5 kr. příspěvků byly dva krejcarey určeny pro „*měšec nemocných*“ a dva krejcarey pro udržování tovaryšské postele v noclehárně, na pohřby, mše a jeden krejcar jako příspěvek na udržování cechovní místnosti. Pokuty, které byly v tovaryšském právu normalizovány, byly odváděny starším cechu, později také vrchnosti „*ad pias causas*“. Maximální výše pokut byla stanovena na 1 zl.²⁸⁾

Peníze bratrské pokladny měly sloužit jen k sociálním a kostelním účelům. Podle účtu vidíme, že skromné prostředky pokladny byly vydávány jen v malých obnosech na almužny, podpory v nemocích, svíčky, pohřby, mše a na potřeby kostela. Na udržování tovaryšské hospody a noclehárny (Herberg) byla vydávána roční činže 4 fl. 40 kr.²⁹⁾ Tato hospoda měla sloužit ke schůzím tovaryšského bratrstva, ale zároveň měla být domovem pro vandrovní tovaryše. Každý přivandrovalý tovaryš se zde musel nejdříve hlásit, aby mu bylo poskytnuto přenocování na „*bratrské posteli*“, udržované hostinskou (Herbergsmutter), odměňovanou z peněz tovaryšského bratrstva. Nocování bylo pro tovaryše bezplatné. Nedostal-li tovaryš práci, dostal tři krejcarey odškodného a musel město opustit do tří dnů.³⁰⁾ Toto opatření mělo sloužit jako ochrana proti radikalismu tovaryšů, kteří se jako nezaměstnaní mohli stát zdrojem nepokojů ve městě.

Tak tovaryšské bratrstvo, které původně vzniklo z vnitřní solidarity tovaryšů „*k ochraně a obraně jejich zájmů*“, dostalo se po vydání generálního cechovního patentu postupně úplně pod dozor a vládu mistrů a úřadů. Z tovaryšského bratrstva se stala v této době organizace, která měla sloužit jen k sociálním a náboženským účelům a která měla nésti náklady na podporu proletarizovaných vrstev městského obyvatelstva. Tovaryšské bratrstvo se však stalo na základě nové organizační struktury i činitelem, který umožňoval

mistrům a úřadům kontrolu nad tovaryši, kteří jako zproletarizované „svobodné“ námezdné síly představovali v době vzrůstajících třídních rozporů rodící se manufaktury zdroj neklidu a nebezpečí nepokojů ve městě. Proto obrodu a znovuupevnění tovaryšské organizace po zásahu státu ve 30. letech musíme chápat jako pokus vládnoucí třídy vytvořit z tovaryšské organizace nástroj k utlumení vzrůstajícího třídního boje ve městě.

Ale ani zásahy státu a snahy cechovních organizací nemohly zabránit žádnými prostředky dalšímu vývoji postupující proletarizace, která v důsledku působení zákonů zbožní výroby byla jen výsledkem rozkladu cechovní malovýroby. V době, kdy hodnota výrobků vyráběných šumperskými řemeslníky byla měřena na trzích již hodnotou výrobků vycházejících ze slezských, saských a bavorských manufaktur, musel šumperský výrobce pracující za horších podmínek, než byly podmínky společensky průměrné, hynout jako malovýrobce a nechat se najmout jako námezdní dělník u někoho, komu se dařilo lépe. A kruté zbídačování tovaryšů bylo jen výsledkem postupného zhoršování výrobních podmínek v dílnách řemeslnických mistrů, kteří se bránili ožebračováním znovuupevněním cechovního zřízení.

To však je nemohlo zachránit před vlastním zánikem jako malovýrobce. Cesta proletarizace tovaryšů, která byla nastoupena v době, kdy nákladnický systém začal rodit kapitalismus, byla v této době počátečního rozvoje manufakturní výroby již dovršována a po bok proletarizovaných tovaryšů začínají nastupovat i ožebračení mistři, hledající v námezdní práci prostředek ke své obživě. A druhá polovina 18. století probíhá již ve znamení procesu masové expropriace a proletarizace tkalcovských mistrů. Stovky mistrů ztrácejí možnost pracovat jako samostatní řemeslníci a jsou nuceni vstupovat v námezdní poměr k těm, kteří jsou schopni svým kapitálem zajistit jim výrobní prostředky i trhy. V této době postupně mizí protiklady mezi mistrem a tovaryšem a oba se dostávají na stejné místo námezdního dělníka, vykořisťovaného kapitálem obchodních domů, ovládačím faktorským systémem upevňující se rozptýlenou tkalcovskou manufakturou.

²⁷⁾ MAŠ II, 50

²⁸⁾ MAŠ II, 49, *Webergesellenartikel, neu abgefasst 1806.*

²⁹⁾ MAŠ II, 50

³⁰⁾ MAŠ II, 49

Статья занимается вопросом возникновения и развития движения ткацких подмастерьев в городе северной Моравии в Шумперке. Вопрос о характере подмастерьев является важной проблемой изучения процесса первоначального накопления. Первые симптомы движения подмастерьев начинаются во второй половине 16-го века, когда цехи и их организация мешают подмастерьям стать мастерами в цехах. Для защиты своих интересов создают подмастерья взаимопомощные организации, так называемые «братства подмастерьев».

Движение подмастерьев развилось с огромной силой гл. обр. в конце 17-го и в начале 18-го века, когда цехи при помощи городской и государственной власти стремились овладеть движением. Стремления цехов и государства не могли никак помешать дальнейшей пролетаризации подмастерьев, которая как раз и была причиной их движения.

ZUSAMMENFASSUNG

Dieser Aufsatz befasst sich mit der Frage der Entstehung und Entwicklung der Webergesellenbewegung in der nordmährischen Stadt Šumperk. Die Gesellenfrage tritt uns bei dem Studium des Prozesses der ursprünglichen Akkumulation in der Vordergrund, denn in der Stellung der Webergesellen, in ihren Beziehungen zum Arbeitsgeber spiegeln sich diejenigen Änderungen ab, welche die Gesellschaft der nordmährischen Städte im Übergang von Feudalismus zum Kapitalismus trafen.

Zu den ersten Äusserungen der Gesellenbewegung kommt es in der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts, als die Zünfte dem grossen Teil der Gesellen zu verhindern begannen, dass diese zu Zunftmeistern werden. Zur Wehr ihres Interesses schaffen sie eine Selbsthilfsorganisation „Gesellenbruderschaft“. Zu der grössten Entwicklung der Gesellenbewegung kommt es am Ende des 17. und am Anfang des 18. Jahrhunderts, da die Zünfte mittels der Eingriffe der Stadtverwaltung und des Staates die Bewegung bändigen und unter ihre eigene Macht bekommen wollen.

Sowohl die Eingriffe des Staates, als auch die Bestrebungen der Zunftorganisation konnten aber mit keinen Mitteln die weitere Entwicklung der fortschreitenden Proletarisierung der Gesellen, welche auch der Hauptgrund der Gesellenbewegung war, verhindern.

UŽITKOVÉ SUROVINY VÝCHODNÍCH SUDET
A JEJICH HOSPODÁŘSKÝ VÝZNAM

LADISLAV BUZEK - JIŘÍ GRYGÁREK

Severní část Moravy a Slezska patřila odedávna k významným hornickým oblastem naší země. Těžba a zpracování rud zde existovala pravděpodobně již od římských dob. Nejstaršími těžebními surovinami byly zlato a stříbro. Silná hornická kolonizace probíhala ve Východních Sudetách od XIII. stol. a k těžbě drahých kovů přistupuje železná ruda, která si svůj význam podržela po dnešní dobu, i když ve srovnání s jinými těžebními oblastmi železných rud v ČSSR je podstatně menší. Těžba rud drahých kovů prakticky v dnešní době zanikla, ale objevily se jiné suroviny, neméně důležité, jako barevné kovy a stavební hmoty.

V předkládané práci pojednáváme o hlavních těžebních lokalitách jak staršího data, tak i nově otevřených. Práci jsme rozdělili do tří částí:

I. část podává vymezení oblasti, geologický a geomorfologický vývoj. Tato kapitola byla zpracována na základě literatury a mapového materiálu. Vzhledem k omezenému rozsahu článku a k větší závažnosti ostatních kapitol je o geologickém a geomorfologickém vývoji oblasti pojednáno stručně a k podrobnějšímu studiu předkládáme literaturu. V geomorfologické části jsme vynechali pojednání o krasu Východních Sudet, protože v celkové tvářnosti oblasti nehraje důležitou roli (nejdůležitější literaturu z oboru krasové problematiky jsme však uvedli).

II. část pojednává stručně o způsobech otvirky a dobývání ložisk ve Východních Sudetách.

III. část obsahuje přehled výskytů užitkových surovin (obr. 1) a možnosti jejich využití. Materiály k této kapitole jsme částečně získali z literatury a diplomových prací posluchačů VŠB v Ostravě, zčásti přímo z jednotlivých závodů.

Vymezení oblasti. Geologický a geomorfologický vývoj

Východní Sudety zabírají západní část Severomoravského kraje a částečně přecházejí i na území Východočeského kraje. Jsou na

omezeny sníženinami. Na severu t Králického Sněžníku a západní žlote).

hlediska všech krajnotvorných) a na základě terénních prací J. Demek (1959 — Vysvětlivky

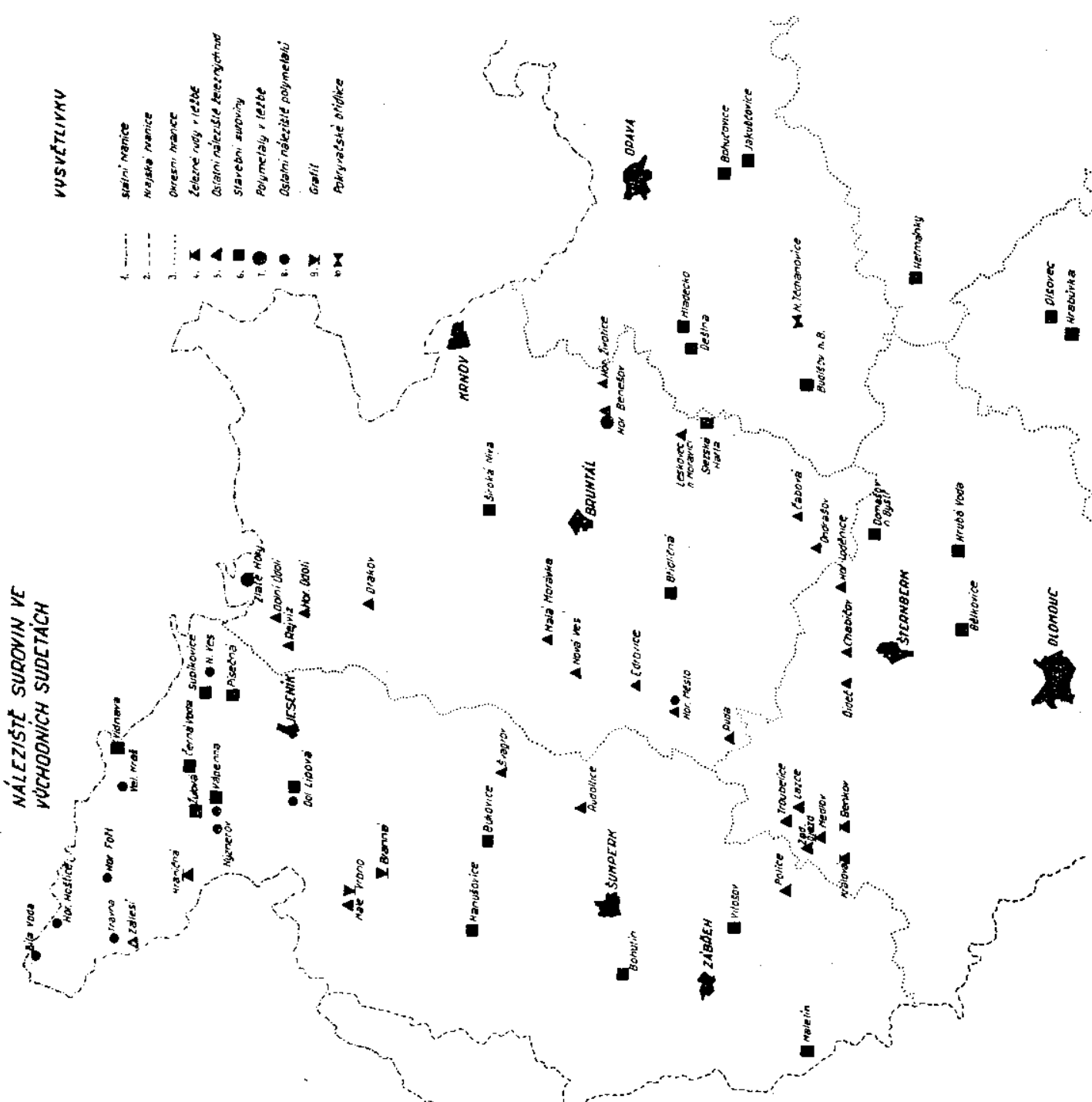
istiku některých těžebních oblastí láme za vhodné pojednat v pře-ologických poměrech Východních

Sudety omezeny tektonicky zas-skou brázdou, která představuje směru a tvoří hranici mezi Vý-(F. Vitásek 1962). Tato geogra-Sudet nesouhlasí s hranicí geo-tvoří rozhraní obou celků styk-ázorů (F. Suess 1926) toto roz-1960) lze za hranici mezi lu-1st přesunutí staroměstského svo-1kovrbenskou sérii. V naší práci 1960) členění Hromádkova (1956). 1960) Oderská nížina se svými vý-1na, Osoblažská nížina, Poopav-1a). Na jihovýchodě a na východě 1se brány, která tvoří hranici mezi 1která bez výrazné orografické 1ě v Ostravskou pánev. Prolomem 1y Východních Sudet oddělena kra-1kulmskými horninami. Na jihu 1Východních Sudet Hornomorav-1od Dražanské vrchoviny. 1charakteru hornin a na intenzitě 1dů mají jednotlivé části Východ-

NÁLEZISTĚ SUROVIN VE
VÝCHODNÍCH SUDETÁCH

VYSVĚTLIVKY

- 1. - - - - - státní hranice
- 2. - - - - - hraniční hranice
- 3. - - - - - okresní hranice
- 4. ▲ železné rudy v ležbě
- 5. ▲ ostatní naleziště křesťových
- 6. ■ starobní suroviny
- 7. ● polymetalů v ležbě
- 8. ● ostatní naleziště polymetalů
- 9. X Grafit
- 10. ▽ pokryvatelné břidlice

Obr. 1.

ních Sudet odlišný ráz a dělí se orograficky na Vysoké Východní Sudety a Nízké Východní Sudety (J. Hromádka 1956).

Vysoké Východní Sudety jsou rozčleněny vysoko položenými horskými sedly na jednotlivé horské celky (Králický Sněžník, Rychlebské pohoří a Hrubý Jeseník). Nejzápadnějším členem Vysokých Východních Sudet je skupina Králického Sněžníku (1422 m n. m.), jež vysílá k jihu dva souběžné hřbety, svírající kotlovitý uzávěr pramenné oblasti řeky Moravy. Na východě za Špičlickým (Kladským) sedlem (ve výšce 817 m n. m.) je Rychlebské pohoří, které vyplňuje západní a jižní část Javornického výběžku. Rychlebské pohoří se skládá ze dvou hřbetů, oddělených od sebe sedlem Na Pomezí. Hlavní vyšší hřbet směřuje od Ramzovského sedla k SSZ a v jeho jižní části leží nejvyšší bod pohoří Smrk (1125 m n. m.). Směrem k severu se hlavní hřbet snižuje přes Špičák (957 m n. m.) k Jeleně (702 m n. m.). K hlavnímu hřbetu se za sedlem Na Pomezí přimyká Studniční hřbet (Studničný 991 m n. m.), směřující k SSV. Podhůřím Rychlebského pohoří je Žulovská pahorkatina, která se od vlastního pohoří silně morfologicky liší (odlišná litologie i vývoj).

Ramzovské sedlo a linie Dolní Lipová—Jeseník—Písečná dělí od Rychlebského pohoří Hrubý Jeseník, který je nejvyšším členem Východních Sudet a člení se výraznými sedly a údolními jednotkami Keprník, Praděd, Orlík s kotlinou Rejvíz a Mravenečník. Hlavní hřbet Hrubého Jeseníku za Ramzovským sedlem zprvu směřuje od severozápadu k jihovýchodu (sleduje sudetský směr) přes Šerák (1351 m n. m.), Keprník (1423 m n. m.), Červenohorské sedlo (1013 m n. m.) k Pradědu (1492 m n. m.), odkud se oddělují dvě pásma odlišného průběhu: k severovýchodu směřuje Orlík (1204 m n. m.) a k jihozápadu Vysoké Hole (1464 m n. m.). Podhůří Hrubého Jeseníku člení Hromádka (1956) na Severní podhůří (Hynčická vrchovina, Osoblažská pahorkatina a údolí Bělé) a rozsáhlejší Jižní podhůří (Jeřábí vrchovina a pahorkatina, Staroměstská vrchovina, Úsovská pahorkatina a Šumperská kotlina).

Nízké Východní Sudety — Nízký Jeseník — jsou od Východních Vysokých Sudet odděleny tektonicky a litologicky podmíněnou sníženou podél linie Rýmařov—Vrbno. Podle utváření

reliéfu se Nízký Jeseník člení na Slunečnou vrchovinu (Slunečná 800 m n. m.), Opavskou vrchovinu, Oderské vrchy, Západní vrchovinu, Východní vrchovinu a Tršický stupeň.

Převážnou část Východních Sudet z hlediska absolutních výšek můžeme počítat k vrchovinám. Nad vrstevnicí 1000 m je v Králickém Sněžníku 22,5 km² území (po státní hranici), v Hrubém Jeseníku asi 140 km² a v Rychlebském pohoří pouze 8,4 km². Oblast nad 1400 m je ve Východních Sudetách nepatrná (pouze 2,2 km²) a vyskytuje se ve vrcholových partiích Králického Sněžníku, Praděda, Vysoké Hole a Keprníku. (Planimetrováno z map gen. štábu 1 : 50.000.)

Oblast Východních Sudet po stránce geologické byla již počátkem minulého století středem zájmu, protože se jednalo o krajinu se starou hornickou tradicí. Pozornost geologů se soustřeďovala na velmi pestré problémy této oblasti, protože jejich rozřešení mělo zásadní význam pro vysvětlení stavby a vývoje celého Českého masivu [Z. MISAŘ 1956, Z. POUBA 1962, J. SKÁCEL, S. VOŠYKA 1959].

Na vývoj jednotlivých geologických jednotek Východních Sudet měly největší vliv variské horotvorné pochody, zatím co Západní Sudety jsou převážně celkem kaledonským [R. KETTNER 1956].

Vývoj území Východních Sudet můžeme rozdělit do tří etap, které odpovídají hlavním etapám vývoje Českého masivu:

1. vývoj do počátku devonu (předvariský orogén),
2. vývoj od spodního devonu do konce prvohor (variský orogén).
3. vývoj od počátku druhohor do současné doby [Z. POUBA 1962].

1. PŘEDVARISKÝ OROGÉN

Nejstaršími horninami v pojednávané oblasti jsou metamorfované horniny v tzv. jednotvárné sérii proterozoika (zvl. biotitické pararuly), která je zastoupena v sérii Branné, v jádru desenské a keprnické klenby, v sérii zábřežské, v sérii Červenohorského sedla, v sérii rejvízské a v plášti Žulovského plutonu.

Usazeniny předdevonského moře podlely později intenzivní regionální metamorfóze a pouze v zábřežské sérii je tato metamorfóza slabší. Tzv. zábřežské ruly (a zčásti i desenské ruly) jsou stáří algonkického [K. ZAPLETAL 1954]. V krystaliniku Rychlebského pohoří jsou zastoupeny metamorfované horniny sporného stáří (Poláci je pokládají za prekambriické, čeští a němečtí geologové za kambrium-silur. J. SKÁCEL, S. VOŠYKA 1959). Stratigraficky se tyto staré předdevonské sedimenty vyznačují střídáním vlastností hornin (sedimenty oscilujícího moře) a v průběhu jejich sedimentace se projevoval také vulkanismus [K. ZAPLETAL 1954].

V jižní části Východních Sudet (Nízký Jeseník) nejsou důkazy přítomnosti kambria až siluru. Z toho lze usuzovat, že tato oblast byla vyzdvížena již koncem proterozoika a až do devonu byla souší. Mladší útvarry (počínaje devonem) zde spočívají na podkladu, který je KETTNEREM [1956] považován za metamorfované algonkium. Také na severu se devon z velké části projevuje jako transgresivní a před jeho usazením zde proběhla rozsáhlá denudace.

2. VARISKÝ OROGÉN

Východní Sudety se od počátku devonu stávají geosynklinálou a v prohlubujícím se devonském moři došlo k vulkanickým projevům, zvláště na severozápadě oblasti, která měla charakter geosynklinály od devonu až po spodní karbon [K. ZAPLETAL 1954, V. BARTH 1957]. Ranou fází bretoňského vrásnění končí protogeosynklinální etapa jejího vývoje (konec devonu a začátek karbonu). Intenzita tohoto prvního projevu variského vrásnění roste od severozápadu k jihovýchodu. Dochází k vyzdvížení vrbského pásma a k jeho vystavení denudačním činitelům. V průběhu prvního náporu variského vrásnění byl z kořenových zón podél ramzovského nasunutí a z oblasti Červenohorského sedla devonský sedimentární obal sunut přes jádra kleneb k jihovýchodu a metamorfován.

V oblasti Nízkého Jeseníku se bretoňská fáze projevila podstatně slaběji a v místech dnešního šternbersko-hornobenešovského pruhu vznikla kordillera, mezi níž a tehdejší Hrubým Jeseníkem se vytvořila předhlubeň (oblast dnešních andělohorských vrstev), v níž se usažily sedimenty flyšového charakteru od svrchního devonu po spodní karbon [P. RÖHLICH 1958]. Počátkem karbonu v období asturské fáze variského vrásnění došlo k intenzivnímu vyklenutí pohoří Hrubého Jeseníku a tím se zmíněná prohlubeň posunula k jihovýchodu a sedimentační pánve po obou stranách šternbersko-hornobenešovské kordillery se spojily. Dalším vyklenováním se zvyšovala reliéfová energie pohoří v okolí předhlubně, což přispělo ke zhrubnutí sedimentovaného materiálu (hornobenešovské droby). Hlavním zdrojem detritu usazovaného v geosynklinále je zprvu oblast Hrubého Jeseníku a později i šternbersko-hornobenešovské pásmo. Podle R. KETTNERA [1956] se východosudetská variská prohlubeň při jednotlivých fázích variského vrásnění stěhovala k východu (počle rozšíření spodního karbonu). Koncem vestfálu dozrívá asturská fáze variského vrásnění a území je vystaveno exogenním činitelům.

Proterozoické a paleozoické vrstvy obsahují četné suroviny. Z rudných ložisek jsou to především železné rudy vázané na desenské pararuly (v jádru desenské klenby a v okolí Rejvízu). Předvariského stáří jsou také ložiska epigenetických železných rud v Rychlebském pohoří [J. SKÁCEL, S. VOŠYKA 1959]. V proterozoických sériích se též vyskytují rudy barevných kovů — Cu, Mo aj., většinou pouze mineralogického významu [T. KRUTA 1945, 1955]. Z nerudných surovin proterozoického a paleozoického stáří mají praktický význam vápenec, mramor, žula, pokrývačské břidlice, droby aj.

3. VÝVOJ PO VARISKÉM VRÁSNĚNÍ

Po skončení horotvorných pochodů koncem prvohor byla oblast Východních Sudet již trvale vynořena a stala se denudační oblastí. Pouze v křídě v období epeirogenetického poklesu byla část Východních Sudet na severu zalita epikontinentálním mořem, jehož sedimenty nacházíme v nepatrném množství v Osoblažském výběžku (cenomon, turon).

Koncem druhohor a hlavně v třetihorách se projevují intenzivní horotvorné pochody v Karpatech. Ve zpevněném bloku Českého masivu se tvoří zlomy, které se uplatňují ještě v dnešním reliéfu. Podél těchto zlomů byly jednotlivé partie Východních Sudet vyzvednuty do různých výšek. V mladších třetihorách (střední miocén) zaplavila částečně snížené partie Východních Sudet tortonská transgrese.

Svislé tektonické pohyby vyvolaly v miocénu vulkanismus, jehož činnost trvala až do pleistocénu (nejmladší projevy ještě ve Würmu, J. KUNSKÝ 1954, V. KRÁL 1955). R. KETTNER [1950, 1952] na základě studia nálezů tortonských jíílů a pleistocenních teras v podloží lávových proudů usuzuje, že činnost jesenických sopek vrcholila v pleistocénu. Po stránce petrografické zpracoval jesenické čediče O. PACÁK [1928]. Mají velký význam jako stavební kámen [L. FREJKOVÁ 1952].

Dnešní reliéf Východních Sudet je výsledkem radiálních tektonických pohybů v terciéru, které mu dodaly hrubé formy. Souběžně se změnami endogenního rázu působili exogenní činitelé, zvláště proudící voda. V modelaci terénu se významně také projeví svahové pohyby. K důležitým modelačním činitelům v kvartéru patřilo pleistocenní zalednění a v souvislosti s ním periglaciální pochody.

Jednotlivé horské soustavy Východních Sudet jsou součástí variského pohoří, zmlazeného saxonskými pohyby. Předoligocenní parovina byla vyzdvížena těmito pohyby do různých úrovní a zachovala se tam, kde ještě nedospěla regresivní erose toků, tj. na rozvodích. V oblasti Nízkého Jeseníku jsou její zbytky nejniže (ve výškách 400–600 m n. m.) a nad její úroveň se zvedají suky odolnějších hornin a sopečné kužely [J. KREJČÍ 1954, R. MICHÁLEK 1956–1957]. V Rychlebském pohoří jsou denudační zbytky variského orogénu ve výškách kolem 1000 m. Předoligocenní nepeněpl se vlivem intenzivnějšího výzdvihu v oblasti Hrubého Jeseníku zachoval v malých zbytcích. Podle J. KREJČÍHO [1951] zbytky paroviny v Hrubém Jeseníku jsou v několika úrovních, protože Hrubý Jeseník byl saxonskými pohyby roztržštěn na několik ker, jež byly radiálními pohyby nestejněměrně vyzdvíženy. Zlomový charakter Východních Sudet je patrný z reliéfu i dnes, zvláště v Hrubém Jeseníku [Z. POUBA - Z. MISAŘ 1961]; v Nízkém Jeseníku je patrný především v oblastech ohraničení vůči Hornomoravskému úvalu a Moravské bráně. Pokles Oderské nížiny v neogénu přispěl v zvýraznění zlomového ohraničení Rychlebského pohoří vůči této nížině, takže dnes na vzdálenost 4–5 km vyčnívá Rychlebské pohoří o 700–900 m relativní výšky nad Oderskou nížinou.

Transgrese miocenního moře se pravděpodobně projevila modelačně významněji pouze v oblasti Nízkého Jeseníku, hlavně ve východní části území a na Tršickém

stupni, kde působila abrasně na zvětraliny paroviny, ale nevytvářela rozsáhlejší skalní abrasní terasy, jak se domníval HASSINGER [1914].

Po regresii tortonského moře nastává hlavní fáze vývoje říční sítě ve Východních Sudetách. Největší změny v období tortonské transgrese prodělala horní Morava, která podle MEISSNERA [1907] ještě v miocénu tekla přes Štítskou brázdou a údolím dnešní Tiché Orlice do zálivu tortonského moře v oblasti Lanškrouna a dnešní průběh získala teprve od svrchního pliocénu po poklesu moravských úvalů.

Také levé přítoky Moravy z Hrubého a Nízkého Jeseníku se vyvíjejí po ústupu miocenního moře. Některé z nich mají hluboká údolí erosního původu, jako Oskava a Bystřice, jiné mají údolí tektonicky založená, např. Desná [B. BALATKA, J. SLÁDEK 1962].

Údolí Odry pod Odrami a v Moravské bráně je předmiocenního stáří [L. KNOPP 1936, R. MICHÁLEK 1956–1957]. Východní část Nízkého Jeseníku byla odvodňována původně k jihovýchodu a tento směr sledovala také Moravice (původně snad tekla na Vítkov–Fulnek nebo k Odrám), avšak po ústupu miocenní transgrese si vytvořila epigenetické údolí v úseku Kružberk–Hradec u Opavy.

Významným způsobem do modelace pohoří Východních Sudet zasáhl pleistocenní ledovec, který byl ve svém postupu zadržán na severu horskou hradbou. V souvislosti s jeho přiblížením působili ve Východních Sudetách intenzivní periglaciální pochody. Silné mrazové větrání probíhalo zvláště v Hrubém Jeseníku, kde se tvořily četné mrazové sruby, kamenná moře, mrazem porušené výchozy hornin (např. Petrovy kameny) a kopečkovité a brázděné půdy [M. PROSOVÁ 1954]. Pro některá sedla Hrubého Jeseníku jsou typické výskyty osamělých skalisek, která podle R. NETOPILA [1956] svědčí o snížení terénu vlivem periglaciálního větrání. Důkazem periglaciálních pochodů jsou také svahy údolí se stupňovitým profilem.

Mrazové větrání postihlo i Králický Sněžník [ST. CHABERA 1956] a Rychlebské pohoří [J. SKÁCEL, ST. VOSYKA 1959]. V oblasti Nízkého Jeseníku periglaciální pochody daly vznik mrazovým srubům (např. v údolí Moravice a Odry), kamenným mořím a mrazovým klínům [J. KUNSKÝ 1954, V. KRÁL 1955].

Sedimenty i erosní tvary pevninského zalednění nacházíme při severním i východním okraji popisovaného území. Znaky glaciální modelace má podhůří Rychlebského pohoří – Žulovská pahorkatina, kde ledovec dosáhl výšky 450 m n. m. a vyšší partie nad ním vyčnívaly jako nunataky [K. JÜTTNER 1912, G. GÖTZINGER 1914]. Sníženinami ledovec pronikal v podobě jazykovitých výběžků k jihu. Nejdále pronikl v období sálského zalednění, kdy v Moravské bráně dosáhl hlavního evropského rozvodí a před jeho čelem se vytvořilo jezero, odvodňované do údolí Bečvy [K. ZEBERA 1954]. Ledovec také pronikl údolím Bělé až k Jeseníku [K. JÜTTNER 1912] a jeho jazyk zahradil jezero, v němž došlo k usazení křížově vrstvených glaciolakustrinních nánosů (Písečná). Pleistocenní zalednění, zvláště sálský glaciál způsobil vzduť toků, hlavně na severu a v Moravské

bráně a údolí se vysoko zašterkovala [OLBRICHT K. 1921, V. ŠIBRAVA 1958].

V Hrubém Jeseníku bylo prokázáno i slabé horské zalednění, a to v pramenné míse řeky Moravice (Velký kotel), kde se zachovaly karové stěny a čelní moréna.

Hlavní způsoby otvírky a dobývání užitkových nerostů

Jeseníky a zčásti i Rychlebské pohoří patří k našim nejstarším hornickým oblastem. Již ve středověku se zde dobývalo zlato, různé druhy rud, hlavně polymetalických a rud železných i jiné užitkové suroviny. Stupeň vydobytí těchto ložisek závisel samozřejmě na době, ve které se dobývací práce prováděly, a na stupni techniky, která byla v té době k dispozici. — V současné době je možno celý proces racionálního vydobytí ložisek rozdělit na dva základní celky, a to na dobývání povrchové a dobývání hlubinné.

Dobývání povrchové se používá všude tam, kde ložisko užitkového nerostu je uloženo na větší rozloze v malé hloubce pod povrchem a přikryto pouze několik metrů mocnou vrstvou pokrývného útvaru, který je tvořen hlavně zvětralinovým pláštěm nebo nánosy. Povrchovým způsobem se tedy v dané oblasti dobývá prakticky na všech kamenolomech, z nichž jako nejvýznamnější je možno uvést Vitošov, Žulovou, Supíkovice, Jakubčovice apod., ale i na lokalitách rudných, kde ložisko vychází až na povrch.

Abyste nedocházelo ke znečištění povrchově těženého nerostu, je nutno nejprve odstranit horniny pokrývného útvaru — provést skrývku ložiska. K tomu účelu se používají nejčastěji buldozery. Pokud jsou k tomu příhodné podmínky — jako např. na kamenolomu v Hanušovicích — je možno použít i tzv. hydromechanisace a horniny pokrývného útvaru splavovat pomocí vody. Pro hydro-mechanické provádění skrývky na lomu v Hanušovicích je voda čerpána z řeky Krupé při jejím soutoku s Moravou a potrubím o průměru 120 mm je v množství asi 2000 l/min. čerpána na pracoviště nad stěnou lomu.

Důležité je, aby skrývka měla dostatečný předstih před lomovou stěnou při všech způsobech provádění. Úklon lomové stěny se určuje v závislosti na pevnosti horniny a pohybuje se u pevných

hornin v rozmezí od 75°—85°. Základní dobývací způsoby na našich kamenolomech jsou:

1. dobývání ve stupních a etážích,
2. dobývání dlouhými vrty a clonovými odpaly,
3. dobývání komorovými odpaly.

1. Dobývání ve stupních a etážích je nejstarší dobývací způsob a používal se hlavně proto, že nebyly k dispozici vrtné soupravy, kterými by bylo možno navrtat vrty větších hloubek a průměrů. Zde se používá ručních rotačně přiklepných vrtacích kladiv běžně používaných v důlních provozech, poháněných stlačeným vzduchem, který je dodáván z kompresorů, zpravidla pojízdných. Hloubka jednoho stupně činí průměrně 6 m. Vývrty se nabíjejí vysoce brisantními trhavinami a odpalují se buď zápalnicí nebo elektricky.

2. Při dobývání dlouhými vrty a clonovými odpaly se navrtává lomová stěna do hloubky 15—30 m velkopřůměrovými vrty speciálními vrtnými soupravami a odpaluje se najednou tzv. clonovým odpalem. Rozmístění vrtů bývá v jedné nebo ve dvou řadách, vzdálenost řady od stěny nebo mezi řadami 4—6 m, vzdálenost vrtů v jedné řadě 3—4 m. Najednou odpálené množství trhaviny bývá až 3000 kg.

3. Dobývání komorovými odpaly vychází z předpokladu, že na úpatí lomové stěny se vyrazí do ložiska krátká štola, z ní chodby a jednotlivé komory pro umístění trhaviny. Tyto komory zde nahrazují vrty.

Provedeným hromadným odpalem je možno získat běžně až 50.000 tun horniny, kterou může být kryta půlroční těžba lomu. Důležitá je zde velmi příznivá fragmentace drti (hlavně pro silniční účely), a to v rozmezí:

3—8 mm	30 % drti
8—15 mm	30 % drti
15—30 mm	40 % drti

Nakládání nastřílené horniny: u všech dobývacích způsobů bylo ruční nakládání nahrazeno nakládáním mechanickým, a to na ma-

lých lomech často důlními přehazovacími nakladači na kolejovém nebo housenicovém podvozku. Na větších lomech se nakládání provádí nejčastěji pomocí lopatových rypadel. — Odtěžení horniny se provádí úzkokolejnou drážkou, dumpřy, případně nákladními automobily.

Uvedené dobývací způsoby nelze použít tam, kde chceme získat kusy větších rozměrů, které nebudou upravovány na drtící lince. Jako typický případ je možno uvést lom na mramor v Supíkovcích, kde se balvany mramoru uvolňují z lomové stěny pomocí černého trhacího prachu, aby nedocházelo k jejich drcení. Takto uvolněné balvany jsou základem pro další zpracování.

Dobývání hlubinné je možno použít všude tam, kde je ložisko uloženo ve větší hloubce pod povrchem. Nejedná se zde zpravidla o ložiska ploše umožněná, ale o taková, která mají určitý úklon ($20^\circ - 90^\circ$). Ložiska jsou v dané oblasti zpravidla čočkovitých tvarů a různé mocnosti — od několika cm až do 30 m, někdy i více. U ložisek impregnačního charakteru je mocnost dána bilančností ložiska. Dobývají se tedy pouze ty části, ve kterých obsah kovu překračuje hospodářsky únosnou hranici.

Otvírka ložisek závisí na charakteru ložisek, na dobývací metodě, která bude na budoucím závodě použita, a na tvaru terénu nad ložiskem. V hornatých oblastech se otvírka ložisek provádí nejčastěji pomocí štol. Z úrovně štolového horizontu je možno vydobýt část zásob, které se nacházejí nad ním. Pro vydobytí hlubších partií je nutno hloubit jámu — buď jámu slepou z úrovně štolového horizontu nebo přímo z povrchu. Při poměrně malých zásobách pod úrovní patra je možno další horizonty otvírat pomocí úpadnice a při jejím ražení provádět zároveň geologický průzkum.

V rovinných terénech se otvírka ložisek provádí nejčastěji pomocí svislých jam hloubených z povrchu. Úklonných jam, ražených v ložisku, v jeho nadloží nebo podloží se u nových závodů používá zřídka pro obtíže v dopravě těžného nerostu, které tím vznikají. Proto se jámy tohoto typu používají spíše pro speciální účely, např. pro větrání. — Zásadně však musí mít každý důl alespoň dva východy na povrch, aby bylo zaručeno dobré větrání a bezpečnost pracujících.

Pro názornost bude v dalším zcela schematicky popsán způsob otvírky dvou dolů, a to v Rychlebském pohoří Dolu Hraničná a v Nízkém Jeseníku Dolu Horní Benešov.

Důl H r a n i č n á, který těží železnou rudu-magnetit, je v současné době otevřen s povrchu pomocí štoly. Další přístupové cesty byly získány prorazením dvou větracích komínů z úrovně štolového horizontu na povrch, z nichž komín čís. II, který byl ražen původně po ložisku a pak v hlušínách, dosahuje výšky cca 140 m. I. patro — asi 50 m pod úrovní štolového horizontu — je otevřeno pomocí slepé jámy, vybavené klecemi a těžním strojem, který je umístěn ve strojovně v úrovni štoly. Další propojení štolového horizontu s I. patrem je pomocí úpadnice. Pod úrovní I. patra se provádí geologický průzkum ražením další úpadnice a mezi-patrových chodeb, které budou raženy ve svislé vzdálenosti 20 m od sebe.

Horní Benešov je v současné době nejmodernějším rudným a úpravenským závodem v oblasti Jeseníků. Otvírka je provedena svislou jámou Josef, vyhloubenou v letech 1951–52 a novou jámou Obránců míru. Z nové jámy jsou rozfárány dvě investiční patra, z nichž I. patro odpovídá výškově III. patru jámy Josef a II. patro pátému. Je projektováno prohloubení jámy Obránců míru na III. patro a jeho rozfárání. Pro zlepšení větrání byla z I. investičního patra vyražena úklonná větrací jáma na povrch a na její ohlubni je umístěn ventilátor. V současné době je průzkumná jáma Josef zlikvidována.

Přehled nejdůležitějších výskytů užitkových surovin podle orografických celků. Možnosti jejich využití

I. RYCHLEBSKÉ POHOŘÍ

V celé oblasti Rychlebského pohoří se vyskytuje mnoho užitkových surovin, z nichž některé jsou průmyslově zpracovávány. Jsou to hlavně ložiska železných rud a stavebních surovin. Ložiska As a Au nejsou v dobytelném množství.

Železné rudy. Za nejdůležitější je nutno považovat ložisko H r a n i č n á, kde rudní výplň tvoří magnetit Fe_3O_4 a haematit Fe_2O_3 v poměru 4 : 1. Ruda obsahuje místy až 1 % Zn a Pb, což je nad dovolenou mez pro běžné technologické postupy zpracování ve vysokých pecích. Z tohoto důvodu se vytěžená ruda používá po úpravě

na magnetických separátorech na uhelných úpravárnách v Ostravsko-karvinském revíru jako zatěžkávadlo pro těžké kapaliny.

Archivní prameny o lokalitě Hraničná jsou velmi kusé. První zpráva o dodávkách rudy do železáren v Ondřejovicích jsou z roku 1857. Po objevení ložiska byla vyražena štola, která sleduje ložisko v délce asi 540 m a po rekonstrukci se k těžbě používá dodnes. Základní geologický výzkum lokality byl proveden až v roce 1951, detailní v období 1954–1957, kdy byla provedena řada vrtů, rýh a báňských průzkumných prací. Těžba v poloprovozních poměrech byla zahájena v roce 1958.

Zrudnění je zde vázáno na dva pruhy krystalických dolomitových vápenců a tyto jsou spolu s rudou uloženy konkordantně v okolním souvrství. Ve střední části je ložisko vyvinuto ve dvou polohách — nadložní a podložní. Doposud ověřený tvar ložiska je málo pravidelný. Nepravidelně se rovněž mění mocnost rudní výplně a kovnatost ve všech směrech.

Geneze ložiska. Na vznik ložiska jsou v podstatě dva názory: Podle některých badatelů (Petraschek, Květoň, Svoboda aj.) je toto ložisko silurské, syngenetické, vázané na submarinní efuse basik. Druhý názor (Slavík, Staňková) přiřazuje toto ložisko ke skarnům.

Tektonika. Na ložisku se uplatňovala jak vrásová, tak i zlomová tektonika. Příčnými poruchami je ložisko postiženo hlavně v jižní části štolového horizontu.

Zálesí — JZ od Javorníku: magnetit je zde jemně vtoušen do granatického skarnu. Ložisko nemá hospodářský význam.

Ložiska arsenu, antimonu, zlata a polymetalických rud. V okolí Javorníku jsou křemenné žíly, které obsahují siřnky barevných kovů a arsenu. — Při ústí Račeho údolí na katastru obce Horní Fořt leží ložisko, které bylo již dříve dobýváno. Je otevřeno štolou Melchior, jejíž profil je shodný s profilem Paduánské štoly v Horním Městě u Rýmařova. T. Kruša uvádí, že se na štole pracovalo i v minulém století, kdy byla vyhloubena slepá šachta ve vzdálenosti 170 m od ústí štoly. Zrudnění je impregnačního typu. Jsou to arsenopyritové impregnace, vyplňující drobné

trhlínky v hornině. Největší zrudnění je v křemencích, částečně ve vápencích a fylitech. Hlavními rudními minerály jsou arsenopyrit, pyrit, galenit a sfalerit. Místy se vyskytuje bezvýznamné množství zlata.

Horní Hoštice — převládá arsenopyrit. Bílá Voda — malý výskyt arsenopyritu. Travná — poblíž obce se vyskytují ve větším množství žilky křemene s obsahem siřníků Cu, Pb, Zn.

Nýznerov: v terénu mezi Stříbrným a Černým Žlebem je ve svorech uložena křemenná žíla stromovitěho tvaru s obsahem Cu, Pb, Zn minerálů. Spektrálně byly dokázány stopy germania. Těžba zde byla prováděna v minulém století, jak o tom svědčí Königovy záznamy uváděné T. Krušou. Dnes je ložisko opuštěno a zůstaly zde jen více méně nepřístupné štoly.

Horní Lipová: v širším okolí obce je řada výskytů Cu rud a metasomatického sideritu s ankeritem, které byly dříve dobývány na svahu Kopřivníku, kde je křemenná žíla se sideritem a chalkopyritem.

Vápenná: v Lesní čtvrti za Vápennou asi 400 m nad hlavní silnicí z Dolní Lipové do Vápenné byla objevena a geologickým průzkumem částečně prozkoumána křemenná žíla zrudněná chalkopyritem, pyrhotinem a pyritem. Žíla vychází na povrch v břehu potoka a má proměnlivou mocnost 35–40 cm. Na žíle je položeno několik pinek staršího data, ale přesnější zprávy o nich chybí. Průzkum ložisek byl proveden štolou raženou za hájovnou a několika vrty.

Velká Kraš: molybdenit, pyrhotin, sfalerit a galenit.

Hospodářské zhodnocení: Ložiska arsenových rud, zvláště impregnačního typu, mají jen malou koncentraci As (např. ložisko štoly Melchior obsahuje nejvýše 7,5 % As). Zlato je mnohdy zjištěné jen spektrálním rozbořením. Obdobná je situace i na jiných ložiskách tohoto druhu a je málo pravděpodobné, že by byla zjištěna taková koncentrace rudy, která by vyhovovala dnešní technice těžby a zpracování. — Nálezy molybdenitu v plášti žulového ma-

sívu mají zatím jen mineralogickou hodnotu. — Žíly s obsahem sirníků barevných kovů mají dobrou kvalitu, ale malou mocnost. Na závadu je i okolnost, že v této oblasti bylo již ve středověku vyspělé hornictví a vydatnější partie ložisek byly vytěženy.

Jiné užitékové suroviny. Z ložisek jiných užitékových surovin je důležité ložisko mramoru v Supíkovících, které leží JZ od silnice Supíkovice—Velké Kunědice. Celá oblast je tvořena metamorfovanými devonskými usazeninami, které se na západě přikládají k žulovému masivu. Při intrusi žulového plutonu prorazilo žulové a granodioritové magma starší devonské vrstvy a na styku vyvřelých hornin a vápenců došlo k látkovému obohacení vápenců. Mramor je hrubozrnný a středně zrnitý, bílý, nažloutlý, našedlý i pruhovaný. Velmi často bývá proniknut metasomatickým materiálem. Šedé zabarvení bývá způsobeno grafitickou substancí nebo drobnými zrny pyritu. Nad vrstvami krystalického mramoru se vyskytují glaciáluviální písky pleistocenního stáří o mocnosti 9 m.

Bloky supíkovického mramoru jsou velmi žádaným materiálem jak pro export, tak pro tuzemsko pro ušlechtilé kamenické práce. Používá se na výrobu obkladových desek i jiné stavební prvky.

Další ložiska užitékových nerostů v oblasti Rychlebského pohoří, která mají větší hospodářský význam, jsou uvedena v následující tabulce:

Obec výskytu	Okres	Těžená surovina	barva	zrnitost
Černá Voda	Šumperk	žula, diority	šedomodrá	stř. zrnitý
Horní Lipová	Šumperk	mramor	bílá	krystalický
Horní Lipová	Šumperk	mramor	pruhovaný	krystalický
Písečná	Šumperk	písek křemitý	—	—
Supíkovice	Šumperk	mramor	šedá	krystalický
Vápenná	Šumperk	žula, diority	šedomodrá	stř. zrnitý
Vápenná	Šumperk	vápenec	světle šedá	jemnozrnný
Vidnava	Šumperk	žula, diority	šedomodrá	stř. zrnitý
Vidnava	Šumperk	kaolín	—	—
Žulová-2 lomy	Šumperk	žula, diority	šedomodrá	stř. zrnitý

II. HRUBÝ JESENÍK

Největší hospodářský význam v oblasti Hrubého Jeseníku mají ložiska polymetalických rud. Ložiska železných rud se v současné době netěží.

Železné rudy. Š v a g r o v: páskovaná magnetitová ruda uložená v komplexu desenských pararul. Ložiska s poměrně nízkým obsahem Fe (kolem 30 %) jsou hlavně ve starém švagrovském překopu. Část ložiska byla otevřena průzkumnými štolami Václav a Jaroslav.

Rudoltice u Sobotína — JV od Rudoltic: vyskytuje se zde páskovaná magnetit-křemenná ruda v ložisku velmi malé směrné délky.

Rejvíz: několik pruhů pararul s polohami magnetitu východně od okraje obce a na JV od Rejvízu. Ložisko je perspektivní.

Horní a Dolní Údolí: nejkvalitnější ložiska Fe rud byla vytěžena. Na základě geofyzikálního měření z roku 1955 byla zjištěna rudní poloha SZ od štoly Tobiáš. Rudu tvoří magnetit a haematit s obsahem Fe 45—50 %.

D r a k o v: v roce 1958 zde byly prováděny orientační vrty. Bylo zjištěno proužkovité zrudnění magnetitu. Ložisko je nebilanční povahy.

Malá Morávka: starý rudný revír z minulého století. Je zde řada výskytů Fe rud bez detailního ověření. V letech 1956—57 se zde prováděl geologický průzkum vrty a zmáhacími pracemi s pozitivními výsledky. Rudní čocky však mají nepravidelný tvar a jsou tektonicky porušeny.

Nová Ves u Rýmařova: ložisko na kótě 790 m bylo podrobeno geologickému průzkumu v letech 1953—54. Rudu tvoří jemnozrnný magnetit. Ložisko je perspektivní s příznivými dopravními poměry.

Edrovice u Rýmařova: ložisko bylo podrobeno geologickému průzkumu v letech 1953—54 a prohlášeno za nebilanční.

Horní Město: Fe ložiska byla zastížena v několika polohách,

značná část jich však byla v minulosti vytěžena. Jedná se o šmouhovitě zrudnění ve vyšším nadloží ložisek barevných kovů.

Poloha nově navrtaných Fe rud ve Skalách ukazuje jistou perspektivu vyhledávacího průzkumu na Fe rudy v této části rudního obvodu, protože zde rozsáhlý močál zabránil zřejmě starým horníkům v kutacích pracích.

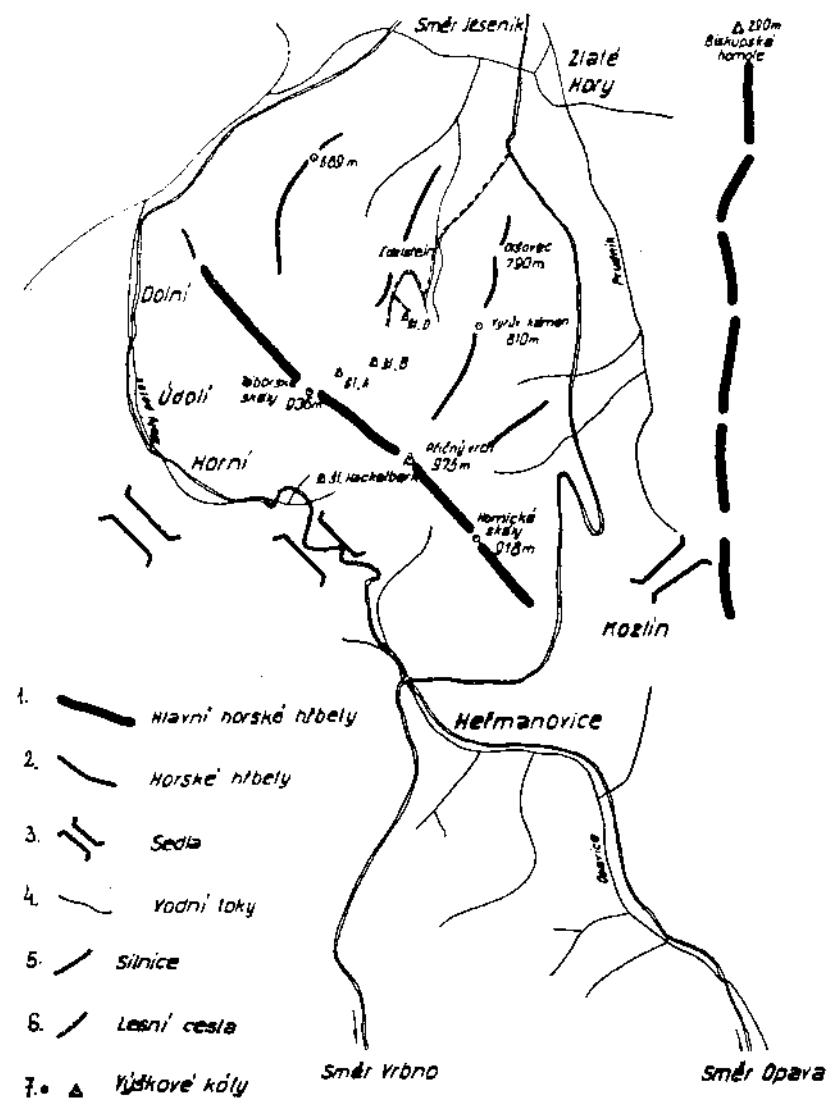
Malé Vrbno: v literatuře „Starý kopec“ — ložisko na levém břehu potoka Telčava — asi 700 m západně od malého Vrbna. Protáhlá čočkovitá tělesa maximální mocnosti 0,7 m jsou uložena ve skarnové hornině. Hospodářsky toto ložisko není významné.

Z uvedeného přehledu je zřejmé, že na daných nalezištích by nebylo efektivní stavět nové závody. Řadu drobných ložisek by však bylo možno alespoň částečně vytěžit přímo z průzkumných děl.

Ložiska polymetalických rud. Nejdůležitější ložiska polymetalických rud Pb-Zn-Cu, případně Au se vyskytují v okolí Zlatých Hor. Tento revír je možno považovat za nejvýznamnější rudný revír jesenické oblasti. Podle nedoložených zpráv byly zde rozsáhlé doly již v 10. a 11. století. Ve 13. století dosahuje značného rozkvětu těžba zlata, později však doly upadají. V 16. století nastává druhý vrchol těžby zlata, zejména v roce 1516. Mimo zlata se těží i železná ruda, stříbro, olovo a měď. V polovině 19. století nastává po předchozím přerušení částečné oživení těžby (Modrá štola, Barbora, Sarkander). Pokusy o obnovu dolování ztroskotaly definitivně v roce 1931. Teprve v roce 1953 přebral zlatohorský revír českomoravský rudný průzkum. V současné době náleží oblast Modré stoly Rudným dolům Jeseník, na ostatním území revíru se provádí nadále geologický průzkum.

Celá ložisková oblast se nachází v severovýchodní části Hrubého Jeseníku. Rudný revír leží v masivu Příčné hory (974 m n. m.) a má celkovou rozlohu 20 km². Masiv Příčné hory je omezen na východě údolím potoka Prudník, na SV městem Zlaté Hory, na severu výběžkem Oderské nížiny, na západě údolím Zlatého Potoka a obcemi Dolní a Horní Údolí a na jihu údolím Opavice a obcí Heřmanovice (obr. 2).

MAPA OKOLÍ ZLATÝCH HOR 1:50 000

Obr. 2.

Ložiska měděných rud kyzové formace leží v metamorfovaných horninách vrbenské série. Původně usazený materiál byl metamorfními pochody přeměněn a tak vznikly různé typy hornin, které se vyznačují pozvolnými přechody.

Ložisko Kozlín: na východě a na jihu je omezeno negativními vrty, na západě tektonicky, na severu dislokací proměnlivého úklonu. Touto dislokací je ložisko Kozlín odděleno od ložiska Žebračka. Zrudnění je vázáno na mohutné kvarcité vrasy, obalené chloritickými břidlicemi. Jádro antiklinály je tvořeno sericitickými a rohovcovými kvarcité.

Ložisko Žebračka: na jihu a na východě je omezeno dislokací, na severu negativními vrty. Na západě vychází ložisko na povrch a je kryto pouze několik metrů mocnou vrstvou sutí. Toto ložisko je rovněž vázáno na kvarcítovou antiklinálu. Ložisková poloha má zhruba směr S—J, stáčí se pak na ložisko štoly Sarkander a pokračuje směrem k ložiskům Modré štoly. Ložiska jsou tvořena čočkovitými tělesy, která jsou po úklonu i v podélném směru zvlněna. Mocnost rudných těles je 15—20 m, zóna mezi jednotlivými ložisky je slabě zrudněna pyritem. Zrudnění má charakter impregnací. Hlavními rudnými minerály jsou pyrit, chalkopyrit, pyrhotin, méně často galenit a sfalerit.

Oblast štoly Mír: leží 4—5 km JZ od města Zlatých Hor. Samotná štola je komunikačně dobře přístupna lesní cestou, která odbočuje ze silnice Jeseník—Zlaté Hory—Heřmanovice—Krnov. Oblast je petrograficky tvořena episonálně metamorfovanými horninami vrbenské série. Jsou to převážně chloriticko-kvarcité břidlice, sericitické a rohovcovité kvarcité s místními vložkami fylitických břidlic.

V podstatě je zde možno rozlišit tři ložiska:

1. Nadložní pyritové ložisko — představuje jemnozrnnou impregnaci pyritu s menším obsahem chalkopyritu. Mocnost i kovnatost značně kolísá.

2. Hlavní Cu ložisko je vyvinuto na kontaktu chloriticko-kvarcité břidlice se světlými sericitickými kvarcité. Rudní impregnační výplň je převážně formace chalkopyrit-pyritová s menším obsahem sfaleritu.

3. Podložní ložisko Pb-Zn tvoří čočkovitá tělesa malých směrných délek (10 až 50 m) v chloriticko-kvarcité břidlicích.

Po mineralogické stránce se vyskytuje: pyrit, chalkopyrit, sfalerit, galenit, pyrhotin. Zlato jen ve formě zrníček — řádově setiny mm a je zarostlé v křemeni a pyritu. Hlavními hlušinovými materiály jsou křemen, dolomit, vápenec, ankerit, vzácně i baryt.

Současná situace a zhodnocení ložiska. Celý zlatohorský rudní revír je v současné době možno rozdělit na tři základní celky:

1. Zlaté Hory východ (oblast Modré štoly). Modrá štola je ražena v nadložní ložisko a pokračuje v jeho směru. Z její úrovně byla vyhloubena pomocná jáma a posléze hlavní skipová jáma, u které se nyní staví na povrchu úprava.

2. Zlaté Hory jih — Žebračka: průzkumná jáma bude propojena tzv. Heřmanovickým překopem s Modrou štolou. Výhodou tohoto ložiska je snadná upravitelnost těžené rudy.

3. Zlaté Hory západ — oblast štoly Mír: nynější štola Mír je rozšířená a upravená stará Žebračká štola nedaleko zříceniny Edelsteinu, která původně dosáhla délky pouze 180 m. Zmáhací práce byly započaty v roce 1954 a v ražení se pokračovalo až na délku 1200 m. Tato štola podfárala staré hackelberské dobovyky o 100 m níže. Průzkumné práce na tomto ložisku nadále pokračují.

Ložiska impregnačního typu, k nimž patří i ložiska zde uvedená, mají proti žilným typům tu výhodu, že tvoří mohutné polohy, kde nižší kovnatost je vyvážena větším množstvím zásob. V ložisku o značné mocnosti je možno zavést vysoce efektivní dobovací metody. Průmyslový význam těchto rud značně stoupl zavedením floatace do úpravnictví.

Horní Město — lokalita leží 5 km JZ od Rýmařova. S hlubinnou těžbou se zde započalo pravděpodobně ve 14. stol. Těžba stříbra dosáhla vrcholu v polovině 16. stol., začíná se však produkovat i olovo. Největší význam zde měla pravděpodobně již tehdy několik set metrů dlouhá štola Antonína Paduánského.

Geologicky jsou hornoměstská ložiska barevných kovů uložena ve svrchní části vrbenského devonu, JV od bedřichovské rulové klenby. Jejich výskyt je vázán na intrusivní kyselá vyvřeliny, které byly určeny jako keratofyry. Tyto jsou dřívějšími geologickými poměry předurčeny k tomu, aby v nich a v jejich blízkém okolí vznikaly

zóny schopné nést a vázat rudní roztoky. Epigenetická ložiska mají ložně impregnační charakter a vznikla patrně za středních teplot. Nejmladší zrudnění mohlo vzniknout regenerací. Ložiskům je možno zhruba přisoudit tvar čoček, jejichž ohraničení je však dáno prakticky pouze hranicí bilančnosti. Směrná délka nepřesahuje 300 m. Ruda je tvořena jemnozrnným sfaleritem, méně galenitem v poměru 7 : 1. Obsah pyritu značně kolísá. Rudu tvoří jemné proužky a ložní žilky, které jsou uloženy mezi plochami sericitických břidlic. Hlavními hlušinovými horninami jsou sericit, křemen, živce a uhličitany.

Na novém ložisku asi 1 km SV od Horního Města byl objeven baryt. Tvoří zde pravděpodobně konkordantní lože nepravidelné mocnosti a má obsah asi 55 %.

Dosavadní průzkumné práce na ložisku. První podrobnější geologické mapování v nejbližším okolí lokality provedl v letech 1947 až 1948 R. Kettner, širší okolí mapovali v letech 1947—1949 Z. Pouba a J. Petránek. Původně se průzkum prováděl pouze na Fe rudu. Jedním z podnětů k zahájení vyhledávacího a předběžného průzkumu na barevné kovy byly pozitivní analýsy rudního materiálu z haldy štolý Antonína Paduánského. Do konce roku 1955 bylo pak vyzmáháno 600 m této štolý. Provedené orientační vrty byly všechny pozitivní. Roku 1956 se přistoupilo k hloubení jámy (dnes jáma Jaromír), umístěné v SV části lokality Horní Město. První patro bylo projektováno ve výši stařin, náležejících ke štole A. Paduánského. Později byla jáma prohloubena o další patra. Současně byl zkoumán nový rudný revír Horní Město—Tvrdek JZ od Horního Města. V červnu 1957 se započalo s ražením štolý Josef a bylo ukončeno rozfárání JZ části ložiskové série. V květnu 1960 se započalo s hloubením nové jámy v důlním poli štolý Josef. Průzkum bude ukončen v r. 1964.

Nová Ves u Rýmařova. Olovnato-zinkové ložisko leží ve vzdálenosti 2,5 km od Nové Vsi a bylo již v minulosti těženo. Na základě geologicko-průzkumných prací z r. 1948—1950 byly zjištěny systémy dvou rudních žil, a to žily František a Boží dar. Ložisko samo vytváří na svahu hory Soukenné žilné pásmo dlouhé

1500 m a široké 80 m ve směru SV—JZ. Celé pásmo leží v horninách sedimentární povahy: sericitické a chloritické břidlice, grafitické břidlice a křemence. Žíly prorážejí devonské horniny, s kterými látkově vůbec nesouvisí. Mocnější žilné partie obsahují kvalitní polohy sulfidických rud.

Ložisko bylo otevřeno štolou, která byla ražena kolmo na směr žil. V jihozápadní části ložiska byla hloubena Nová jáma, rozfárána třemi patry, která však nebyla propojena s vlastním dolem. Dnes, po vytěžení bilančních zásob, je ložisko od r. 1960 v klidu.

Zlatý Chlum u Jeseníku. Temperované rudní žíly s obsahem Mo, Au aj. jsou dnes bez hospodářského významu.

Ložiska grafitu. Malé Vrbeno: grafitové ložisko je zde součástí velkovrbenské grafitové série a tvoří její jižní až jihozápadní uzávěr. Květoň (1951) rozdělil velkovrbenskou grafitovou sérii na tři stratigrafické celky:

1. spodní klastické souvrství s intrusemi metabazitů,
2. vlastní grafitové souvrství,
3. vrchní klastické souvrství.

Grafitová sloj je uložena v bituminosních vápencích nebo na kontaktu krystalických vápenců s nadložními křemitými horninami. Ložisko má nestálý charakter, mocnost je značně proměnlivá a kolísá od 0,1 do 5 m. Čočky o úklonu 25—40° mají nepravidelné omezení.

Branná: grafitová sloj je uložena ve světlých dolomitických vápencích silurského stáří. Podložní metamorfované horniny odpovídají nejvyššímu stupni ordoviku. Sloj tvoří ploché čočkovité těleso o úklonu 20—25°. Jde o velkou brachysynklinálu, kde sloj Baderberg tvoří její severní až severovýchodní větev a nevytěžená sloj Vohrwerk jižní větev. Mocnost kolísá od několika cm do 5 m, průměrně 1 m. Dolomitické vápence v nadloží jsou převážně nepevné a bořivé. Ložisko je částečně znečištěno proplásky grafitických břidlic i volnými balvany vápenců, které jsou uloženy v grafitové sloji.

Hospodářské zhodnocení. Ložiska Malé Vrbno i Branná jsou těžebními závody Rudných dolů Jeseník. V současné době se však grafit těží a upravuje pouze na ložisku v Malém Vrbně. Na ložisku Branná se provádí geologický průzkum, kterým budou ověřeny další zásoby v hloubkovém pokračování.

Z jiných užitkových surovin je nutno se zmínit o vápencovém lomu ve Vitošově u Zábřehu na M. Nejstarším komplexem jsou na tomto území ruly zábřežského krystalinika. Podloží vápenců tvoří fylity s drobnými polohami křemitých břidlic a břidličnatých vápenců. Na povrchu jsou vápence přikryty svahovými uloženinami s proměnlivou mocností spráše 1–6 m. Vápence jsou silně zkrasovatělé, krasové dutiny jsou vyplněny hnědým a červenohnědým jílem. Průměrný obsah CaO je asi 55 %. Jinak jsou to vápence čisté s minimální příměsí neuhličitánových minerálů.

Lom Vitošov je hospodářsky velmi důležitý, hlavně proto, že těžžený vápenec se zpracovává pro hutě i k zemědělským účelům. Organisačně je těžebním závodem Rudných dolů Jeseník.

Ostatní ložiska užitkových surovin, hlavně významnější kameno-lomy, jsou uvedena v následující tabulce:

Obec výskytu	Okres	Těžená surovina	Barva nerostu	Zrnitost
Bohutín	Šumperk	rula	šedozeleň	jemnozrnná
Bukovice	Šumperk	amfibolit	černozeleň	jemnozrnná
Hanušovice	Šumperk	amfibolit	černozeleň	jemnozrnná
Krásné	Šumperk	amfibolit	šedozeleň	jemnozrnná
Malatín	Šumperk	pískovec	žlutá	jemnozrnná
Vitošov	Šumperk	vápenec	šedobílá	jemnozrnná

III. NÍZKÝ JESENÍK

Železné rudy. Podél východního okraje Hornomoravského úvalu je řada Fe-ložisek, která orograficky můžeme rozčlenit mezi Hrubý Jeseník (Úsovská pahorkatina — Medlov, Králová, Benkov) a Nízký Jeseník (ložiska na Šternbersku). Protože uvedená ložiska tvořila

dříve z těžebníhoh hlediska jeden celek, pojednáme o nich souborně u Nízkého Jeseníku.

Nejstarší hlubinné doly se objevují okolo Medlova již v XV. a XVI. století. Tak např. ložisko jámy Barbora se dobývalo dávno před třicetiletou válkou. — Dobývání rudy zde provozovalo několik majitelů, kterým většinou patřila okolní latifundia, např. princ Lichtenstein, hrabě Salm a baron Klein. Rubaly se pouze měkké partie rudy, tvrdé se nechávaly stát. Zpracovávala se v blízkých pecích, později se vozila do železáren v Sobotíně a ve Štěpánově. Ještě roku 1878 uvádí rakouské ministerstvo orby ve svém přehledu v tzv. sudetském revíru 30 šachet a 16 štol s celkovou hloubkou 879 m a horizontální délkou 5703 m. Později však doly upadaly, hlavně dovozem levnějších a jakostnějších rud ze zahraničí, po nově zbudované Severní dráze Ferdinandově, až konečně r. 1877 bylo dobývání téměř úplně zastaveno. V podstatě obdobný vývoj zaznamenaly i doly na Šternbersku.

Nové šachty v této oblasti byly budovány teprve po okupaci bývalých Sudet od r. 1939 německou společností Vereinigte Oberschlesische Hüttenwerke, Abteilung Erzbergbau, Gleiwitz, Zweigstelle Sternberg (obr. 3). Němci zde chtěli pro válečné účely vybudovat vnitrozemskou rudní základnu. Provoz dolů byl po celou dobu pasivní a na vytěženou tunu se doplácelo asi 20 K. Zaměstnanců bylo asi 700, z toho 200 Němců a 500 zajatců. Hlavní doly této společnosti byly:

Důl Kretschmer (Barbora), těžní a větrní jáma na katastru obce Medlov u Uničova.

Kutačí jáma — Zadní Újezd — na katastru obce Dědinka, ve vzdálenosti 2 km od jámy Barbora. Nyní slouží jáma jako vodní nádrž.

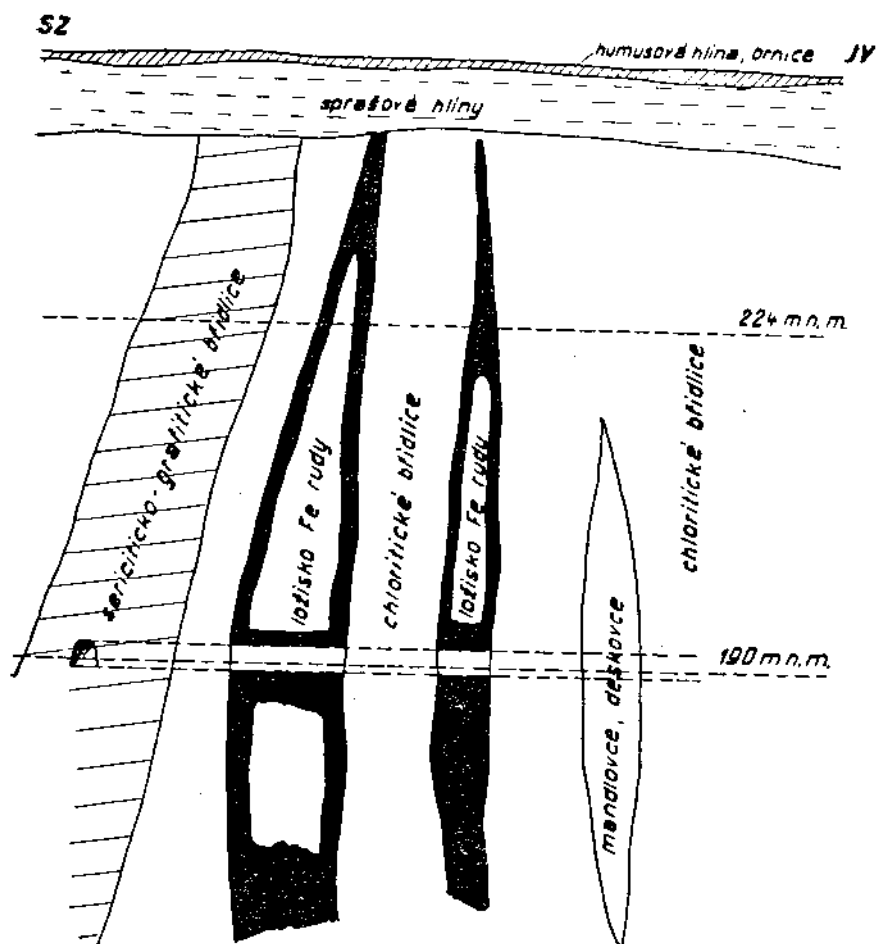
Jáma Jiří s větrní jámou Hugo — leží na katastru obce Řídeč asi 6 km od Šternberku. Průměrná měsíční těžba činila 1 075 t při celkovém výkonu 0,5 t/hl/sm.

Důl Robert — asi 800 m severovýchodně od dolu Jiří-Hugo, rovněž na katastru obce Řídeč.

Důl Adolf leží spolu s větrní jámou na katastru obce Hlásnice 3,5 km od Šternberka.

Důl Oberau leží na katastru obce Babice u Šternberka. Následkem nevhodně zvoleného místa se hloubil důl za značných vodních přítoků a velkých tlaků a po

Obr. 4.

Medlov — důl Barbora: jediný těžební závod na Fe rudu v této oblasti. Ložiska jsou čočkovitých tvarů. Největší a nejdelší ložisko Alois je zcela vydobyto, předmětem těžby jsou ložiska Hykar I, Hykar II a Barbora. Mimo tato hlavní ložiska se v oblasti

větrní jámy vyskytuje řada menších čoček (Josef 1–5, Milada 1 a 2), které se v současné době rovněž těží.

Méně důležitá ložiska a výskyty. Horní Životice — blízko státní silnice Bruntál—Opava. Ložisko čočkovitého tvaru má obsah Fe maximálně 35 %. Průzkum byl ukončen a ložisko bylo prohlášené za nebilanční.

Horní Benešov: ložisko tvoří ploché čočky o obsahu Fe 28–32 %. Průzkum byl ukončen, ověřené zásoby mohou být v případě potřeby vytěženy průzkumnou jámou. V nejbližším okolí není dalších perspektiv.

Leskovec nad Moravicí — ložisko tvoří čočky nepravidelných tvarů.

Čabová — rozsáhlý rudný revír s desítkami čoček, těžených hlavně v minulém století. Průzkum v letech 1954–57 prováděný mělkými šachticemi, vrty i štolami potvrdil údaje geofyziky. Rudy jsou kyselé-oxydické rudy s jaspilitem a haematitem, v menší míře zásadité-leptochlority s magnetitem a karbonáty. Ložisko je perspektivní.

Ondrášov — neperspektivní pokračování ložisek z revíru Čabová.

Horní Loděnice — těžilo se z hloubky až 104 m. Neperspektivní ložisko.

Chabičov-Řídeč — ložiska této oblasti byla těžena hlavně ve II. světové válce. Další geofyzikální průzkum byl proveden v období 1951–58. Je nutno provést průzkum detailní.

Ruda u Rýmařova — proveden geologický průzkum a byla zjištěna čočka o délce 100–200 m o mocnosti 1–1,5 m a úklonu 40–50° k JV.

Lazce — ložisko je asi 1,5 km od Lazců. Bude podrobeno dalšímu průzkumu.

Medlov sever-Troubelice. Byly provedeny orientační vrty, průzkum je nutno upřesnit.

Zadní Újezd — ložisko je pokračováním medlovského rudního pruhu k SV. Průzkum je nutno upřesnit.

Police u Úsova: ložisko se těžilo v 19. století. Průzkum prováděný po roce 1945 nebyl úspěšný a ložisko bylo prohlášeno za nebilanční.

Hospodářské zhodnocení. Z uvedených ložisek mají dnes průmyslový význam pouze ložiska Medlov, Benkov a Králová. Na některých dalších (Čabová, Řídeč, Chabičov) by bylo třeba upřesnit a ukončit detailní geologický průzkum. Řada drobných ložisek s provedeným průzkumem a ověřenými zásobami (Leskovec, Horní Benešov aj.) by mohla být v případě potřeby vytěžena bez větších investic přímo z průzkumných děl.

Polymetalická ložiska. Horní Benešov – polymetalické ložisko Pb-Zn je komunikačně dobře přístupné okresní silnicí Horní Benešov – Staré Heřmínovy.

Střední částí Nížkého Jeseníku probíhá zóna hornin devonského stáří, které jsou nositelem syngenetického zrudnění Fe rudami a epigenetického zrudnění rudami Pb-Zn. Šternbersko-benešovský pruh je u Horního Benešova rozdělen do tří devonských šupin obklopených kulmem, z nichž pouze podložní je hydrotermálně přeměněna a epigeneticky zrudněna. Tato šupina dosahuje směrné délky 1500 m a mocnosti až 120 m. Zjištěné zrudnění v ní je směrně 1300 m o mocnosti až 35 m do hloubky 650 m. Ložisko pak tvoří několik samostatných čoček různé směrné délky, mocnosti i kovnatosti. Vyniká zejména čočka tvořící tzv. centrální blok. Nadloží i podloží ložiska tvoří vápencové břidlice s proplásky tmavých bituminosních břidlic.

Hlavní rudní minerály: sfalerit, pyrit, galenit a chalkopyrit.

Sekundární minerály: limonit, wad, psilomelan, cerusit, baryt a sádrovec.

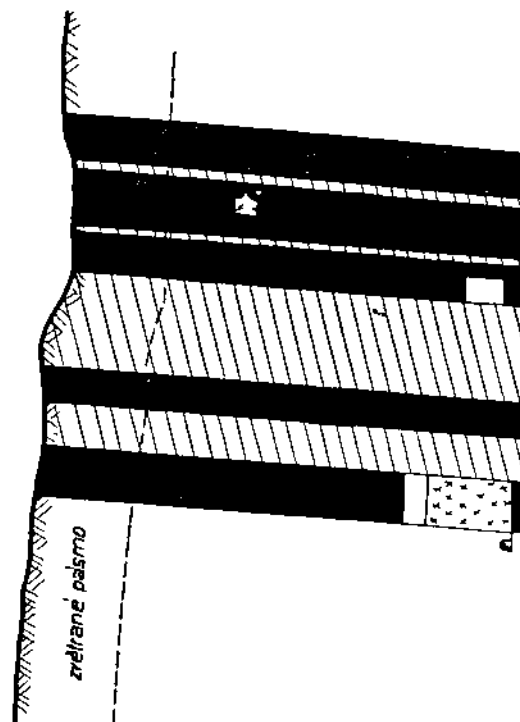
Na ložisku Horní Benešov, které patří Rudným dolům Jeseník, byl po dokončení výstavby závodu a úpravny zahájen v červnu 1963 zkušební provoz.

Z jiných užitkových surovin těžených hlubinně je nutno vzpomenout alespoň těžbu břidlic v Nových Těchanovicích asi 5 km SSZ od Vítkova.

NOVÉ TĚCHANOVICE - PŘÍČNÝ ŘEZ LOŽISKEM 1:1000

Vysvětlivky:

- 1. pásmo
- 2. vydobytý prostor
- 3. založený prostor
- 4. vložka

Obr. 5.

SUMMARY

East Sudet area is a very important mining area known since roman times. It occupies the western part of the Northmoravian region and partly the East-bohemian region. From all parts this area is limited by striking lows.

The first part of the article gives a concise geological and geomorphological development, which are very complicated. The development of individual geological units was mostly influenced by variscian orogenesis and is divided after Z. Pouba (1962) into three grades corresponding to the main grades of the development of the Czech massif:

1. The development until the beginning of Devonian (prevariscian orogene).
2. The development from the low Devonian until the end of Paleozoic Era (variscian orogene).
3. The development from the beginning of the Mesozoic Era until the present time.

Tertiary vertical movements shaped roughly this area and after they were finished the denuding agents came in, especially running water, periglacial agents and mass movements.

In the second part of the article the authors describe the way of opening and mining raw materials:

1. Open cast mining that is used mainly in quarriers in the above mentioned area.
2. Deep-mining used in those places, where the deposit is situated in a greater depth below the surface.

The third part of the article gives a survey of localities of the most important raw materials in orographical parts and deals the possibilities of their economic use.

LITERATURA

Andrýsek, M. (1960): Výzkum žilného ložiska Cu rud z Vápenné u Jesenika. Diplomová práce VŠB v Ostravě.
 Bařatka, B., Sládek, J. (1962): Řiční terasy v českých zemích. Praha.
 Bartas, Fr. (1961): Ložiska Fe rud v oblasti Jeseníků a jejich využití. Archiv RDJ, leden 1961.
 Barth, V. (1957): Zpráva o terenním výzkumu devonských vyvřelých hornin ve vrbsenských vrstvách na severní Moravě. Zpráva geol. výzkumu v r. 1957, Praha.
 — (1958): Historický přehled geologických výzkumů v Hornomoravském úvalu. Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci.
 Bilek, J. (1954): K historii dolování stříbra a železa v rudním obvodu Hankštýn—Horní Město. Geofond Praha, ÚVR Kutná Hora 1954.

Ložiskový komplex břidlicových pásem patří ke kulmu a je tvořen zbytkem ramene vrásky o úklonu 75—90°. Těžené přírodní břidlice mají ocelově modrou barvu a vyznačují se pravidelnou štěpností. Štípají se převážně paralelně s původním uložením vrstev. Petrograficky jsou to sedimenty, skládající se převážně z moravických břidlic, modrošedých drob, drobových pískovců a slepenců. Vlastní ložisko sestává z pěti hlavních ložiskových pásem různé mocnosti i kvality. Pásmo I, II a III leží těsně vedle sebe. Mocnost pásma I je 8,5 m, pásma II 10 m a pásma III 8,5 m. Zbývající pásma IV a V jsou od prvních tříd oddělena 18 m mocnou vložkou a mezi IV. a V. pásmem je vložka o mocnosti 10 m (obr. 5).

Otvírka ložiska je provedena štolou, příčnými překopy a slednými chodbami. Z porubů se surovina, rozklínovaná do ploten přípustné velikosti, dopravuje pomocí skluzů na hlavní těžní chodby a odtud na plošinových vozících do dílen ke zpracování, hlavně na krytinu a hlazené výrobky. Odpad při zpracování se odváží na haldu, umístěnou poblíž provozních budov.

Ostatní hlavní užitkové suroviny, těžené povrchním způsobem jsou vyznačeny v tabulce:

Obec výskytu	Okres	Těžená surovina	Barva nerostu	Zrnitost
Annino údolí	Opava	droba	modrošedá	jemnozrnná
Bělkovice	Olomouc	droba	modrošedá	jemnozrnná
Bohučovice	Opava	droba	modrošedá	jemnozrnná
Břidličná	Bruntál	droba	modrošedá	jemnozrnná
Budišov	Opava	droba	modrošedá	jemnozrnná
Deštné	Opava	droba	modrošedá	jemnozrnná
Domášov	Olomouc	droba	modrošedá	jemnozrnná
Grygov	Olomouc	vápenec, dolomit		
Harta	Bruntál	čedič	černošedá	
Heřmánky	N. Jičín	droba	modrošedá	celistvá
Hrabůvka	Přerov	droba	modrošedá	jemnozrnná
Hrubá Voda	Olomouc	droba	modrošedá	jemnozrnná
Jakubčovice	Opava	droba	modrošedá	jemnozrnná
Mladecko	Opava	droba	modrošedá	jemnozrnná
Olšovec	Přerov	droba	modrošedá	stř. zrnitá
Ondřejovice		kryst. vápenec	černošedá	jemnozrnná
Pískov	Šumperk	křemen, opuka		
Stará Ves		droba	modrošedá	jemnozrnná
Široká Niva	Bruntál	droba	modrošedá	jemnozrnná

- Czudek, T., Demek, J., Láznička, Z., Linhart, J., Quitt, E., Seichterová, H., Stehlik, O., Stelcl, O. (1961): Přehled geomorfologických poměrů střední části Československé socialistické republiky. Práce brněnské základny ČSAV, sešit 11, spis 424.
- Frejtková, L. (1952): Příspěvek k poznání moravskoslezských sopek Nížkého Jeseníku. PSOK, sv. 13, Opava.
- Götzinger, J. (1914): Zur Methodik der geologischen Kartierung im nordischen Diluvialgebiete mit Vorlage der Karte der Diluvialterrains auf dem Blatte Jauernig-Weidenau. Geologischen Reichsanstalt, Wien.
- (1915): Morphogenetische Beobachtungen am Nordfusse des Reichensteiner Gebirges (im westlichen Schlesien). Mitteilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft, 58, Wien.
- Hassinger, H. (1914): Die mährische Pforte und ihre benachbarte Landschaften. Abhandlungen der k. k. Geogr. Gesellschaft in Wien, n. 11, Wien.
- Hromádka, J. (1956): Orografické třídění Československé republiky. Sborník Československé společnosti zeměpisné, LXI, Praha.
- Chábera, St. (1956): Kamenná moře na jižní straně vrcholové části Králického Sněžníku. PSOK, roč. 17, Opava.
- Jüttner, K. (1912): Das nordische Diluvium im westlichen Teile von Öster. Schlesien. Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums. Brno.
- (1926): Die Schalensteine und Venusappla des Friedberger Granitstockes. Schlesische heimatkundliche Bücherei, seš. 1, Opava.
- Kettner, R. (1950): Naše moravskoslezské sopky. Vesmír, roč. 29.
- (1952): Zpráva o geologickém mapování v okolí Horního Benešova a Leskovec v Nížkém Jeseníku. Věstník Ústředního ústavu geologického, sv. 27, Praha.
- Kettner, R. (1956): Einige Ergebnisse der geolog. Studien über den Bau der Ostsudeten. Geolog. Symposium zu Ehren von Hans Stille. Stuttgart.
- Knetting, P. (1961): Strukturně tektonická analýza ložiska barevných kovů v Horním Městě u Rýmařova. Diplomová práce VŠB v Ostravě.
- Knopp, L. (1936): Über die Geologie des Gebietes an der Mährischen Pforte. Sonderabdruck aus dem Jahresbericht Geologischen Vereinigung Oberschlesiens. Gliwice.
- Kořínek, Z. (1962): Návrh průzkumného rozfárání na lokalitě Žebračka — Zlaté Hory jih s využitím současných důlních děl a s ohledem na budoucí těžbu tohoto ložiska. Diplomová práce VŠB v Ostravě.
- Kostrowicki, J. (1961): Środowisko geograficzne Polski. Warszawa.
- Král, V. (1955): Pedogeologický výzkum Uhlířského vrchu u Bruntálu. PSOK, roč. 16, Opava.
- (1955): Krasové zjevy v oblasti mezi Vápennou a Horní Lipovou. Sborník Rychlebské hory. Ostrava.
- (1958): Kras a jeskyně Východních Sudet. Acta Univ. Carol., č. 2, Praha.
- (1959): Krasové území u Vápenné v Rychlebských horách. Sborník Rychlebské hory. Ostrava.

- Krejčí, J. (1951): Nové poznatky o geomorfologii Moravy a Slezska. Sborník Československé společnosti zeměpisné, LI, Praha.
- (1954): Geomorfologický výzkum v českých zemích, Sborník Československé společnosti zeměpisné, LIX, Praha.
- Kruťa, T. (1948): Nerostopisné poměry Opavského Slezska. Opava.
- (1955): Nerostný výzkum ve Slezsku v r. 1954. PSOK, roč. 16, Opava.
- (1956): Nerostný výzkum ve Slezsku v r. 1955. PSOK, roč. 17, Opava.
- Kunský, J. (1954): Mrazové klíny na Venušině sopce ve Slezsku. Rozpravy ČSAV, 64, Praha.
- Květoň, P. (1951): Stratigrafie krystalinických sérií v okolí severomoravských grafitových ložisek. Sborník Ústředního ústavu geol. sv. 18, Praha.
- Li-Men-Džon (1958): Au-Cu-Zn-Pb ložisko v rudném revíru Zlaté Hory západ. Diplomová práce VŠB v Ostravě.
- Malchárek, J. (1961): Návrh otevření magnetitového dolu na lokalitě závodu Hranická, okr. Šumperk, včetně návrhu dobývací metody. Diplomová práce VŠB v Ostravě.
- Mátl, V. (1962): Komplexní řešení ražby horizontálních průzkumných děl a důlní dopravy na všech horizontech a odvalového hospodářství na pracovišti Zlaté Hory. Diplomová práce VŠB v Ostravě.
- Meissner, A. (1907): Die Exkursion der Mitglieder des geogr. Institutes der Universität Wien nach Ostböhmen und Nordwestmähren im Mai 1905. Geogr. Jahresbericht aus Österreich, č. 6, Wien.
- Michálek, R. (1956—1957): Geomorfologické poměry povodí horní Odry v Oderských vrších, PSOK, roč. 17, Opava.
- Misař, Z. (1956): Historický přehled geologických výzkumů v Nížkém Jeseníku od r. 1822 do přítomné doby. Opava.
- (1960): Abermals über die geologische Grenze zwischen den Ost- und Westsudeten und über die sogenannte moldanubische Überschiebung in diesem Gebiet. Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie, č. 4, Stuttgart.
- Nam-Džong-Man (1958): Pb-Zn ložisko v Horním Benešově. Diplomová práce VŠB v Ostravě.
- Netopil, R. (1956): Periglaciální cyklus a současné geomorfologické procesy v povodí Branné v Hrubém Jeseníku. Sborník Československé společnosti zeměpisné, LXI, Praha.
- Olbricht, K. (1921): Neue Beobachtungen im Diluvium Schlesiens. Jahrbuch der Preussischen Geol. Landesanstalt zu Berlin, roč. 42.
- Pacák, O. (1928): Čediče Jeseníků a přilehlých území. Věstník Král. čes. spol. nauk, tř. mat.-přirod. Praha.
- Pazdera, M. (1961): Návrh přípravy a dobývání pro různé části ložiska nad úrovní I. investičního patra na záv. Zlaté Hory. Diplomová práce VŠB v Ostravě.
- Petránek, J. (1953): Skalní ledovec u Malé Morávky v Hrubém Jeseníku. PSOK, roč. 13, Opava.

- Polický, J. (1954): Průzkum olovnato-zinečnatého ložiska u Nové Vsi. Diplomová práce VŠB v Ostravě.
- Pouba, Z. (1962): Geologická stavba a vývoj. Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1:200 000 M-33-XVIII. list Jeseník. Praha.
- Pouba, Z., Mísař, Z. (1961): O vlivu příčných zlomů na geologickou stavbu Hrubého Jeseníku. Časopis pro mineralogii a geologii. Praha.
- Pravda, J. (1960): Minulost a budoucnost rudných dolů na Moravě. Rudy. Praha.
- Prosová, M. (1954): Studie o periglaciálních zjevech v Hrubém Jeseníku. PSOK, roč. 15, Opava.
- Raszka, K. (1962): Návrh rozdělovky a dobývacích metod na ložiscích lokality Králová, závod Medlov, RDJ. Diplomová práce VŠB v Ostravě.
- Reimont, V. (1958): Rudná ložiska As-Au v Rychlebských horách. Diplomová práce VŠB v Ostravě.
- Röhlich, P. (1958): Příspěvek ke stratigrafii, paleogeografii a tektonice severomoravského devonu. Acta Univ. Carol. F. geol. 1, Praha.
- Sekanina, J. (1948): Předběžná zpráva o výzkumu olovnato-zinkových rudných žil u Nové Vsi na Rýmařovsku. Věstník stát. geol. ústavu, Praha.
- (1951): Nerosty železného klobouku od Nové Vsi na sev. Moravě. Moravsko-slezská akademie věd přírodních, roč. XXIII.
- Suess, F. (1926): Intrusions- und Wandertektonik im variszischen Grundgebirge. Berlin.
- Skácel, J. (1959): Železnorudná ložiska Jeseníku. Geologický průzkum. Praha.
- Skácel, J., Vasyka, S. (1959): Přehled geologie Rychlebských hor. Sborník Rychlebské hory. Ostrava.
- Šibrava, V. (1958): Stručný přehled nově dosažených výsledků výzkumu kvartéru Ostravska a Moravské brány za léta 1955–1956. Anthropozoikum 7, Praha.
- Vitásek, F. (1962): Moravské zeměpisné krajiny. Práce brněnské základny ČSAV, seš. 4, spis 428, Brno.
- Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1:200 000.
M-33-XXIII. list Česká Třebová. Praha 1962.
M-33-XVIII. list Jeseník. Praha 1962.
M-33-XVII. list Náchod. Praha 1961.
M-33-XXIV. list Olomouc. Praha 1962.
M-34-XIX. list Ostrava. Praha 1962.
- Zapletal, K. (1929): Morava a Slezsko v pleistocénu. Příroda, roč. 22. Brno.
- (1929–1930): Geologie předmosteckého diluvia a okolí přerovského. Časopis Moravského musea, roč. 25. Brno.
- (1931–1932): Geologie a petrografie země Moravskoslezské (s ohledem na užitkovou ložiska). Brno.
- (1950): Přehled geologie Slezska. Zvláštní otisk PSOK, sv. 11, Opava.
- (1954): Přehled geologie Olomouckého kraje. SLUKO, Olomouc.
- Žebera, K. (1954): Geologický vývoj Ostravska ve čtvrtohorách. Z dějin vesnice Kozlovic na Ostravsku 1294–1954. Ostrava.

Kámen — katalog stavebních hmot. SNTL, Praha 1956.
Memorandum o stavu železornudných dolů u Šternberku v měsíci září 1947. Archiv RDJ, závod Medlov.
PSOK = Přírodovědecký sborník Ostravského kraje.

SEZNAM OBRÁZKŮ

- Obr. 1. Naleziště surovin ve Východních Sudetách.
Obr. 2. Mapa okolí Zlatých Hor.
Obr. 3. Situační plánec rudných dolů bývalé společnosti Vereinigte Oberschlesische Hüttenwerke, Abteilung Erzbergbau Gleiwitz, Zweigstelle Sternberg.
Obr. 4. Lokalita Králová — schematický řez ložiskem.
Obr. 5. Nové Těchanovice — příčný řez ložiskem.

LIST OF FIGURES

- Fig. 1. Deposits of raw material in East Sudet Area. (1. state boundaries. 2. region border. 3. district border. 4. ferruginous deposits in mining. 5. other ferruginous deposits. 6. building raw material. 7. polymetals in mining. 8. other polymetals. 9. graphite. 10. roofing slates.)
Fig. 2. The map of the environment of Zlaté Hory. (1. the main mountain crest. 2. other crests. 3. saddles. 4. water courses. 5. roads. 6. forest paths. 7. benchmarks.)
Fig. 3. The plan of ore mines of the ancient company Vereinigte Oberschlesische Hüttenwerke, Abteilung Erzbergbau Gleiwitz, Zweigstelle Sternberg. (1. railway lines. 2. narrow gauge railway. 3. wire rope railway.)
Fig. 4. The locality of Králová — the schematic cutting of the deposit.
Fig. 5. The locality of Nové Těchanovice — transverse cutting of the deposit. (1. deposit. 2. excavated part of deposit. 3. filled area. 4. parting.)

ZEMĚDĚLSTVÍ KARVINSKÉHO OKRESU

MIROSLAV HAVRLANT

Karvinský okres¹⁾ patří k hospodářsky významným okresům ČSSR. I když svou rozlohou patří vůbec k nejmenším v Severomoravském kraji i v ČSSR (řadí se hned za plošné rozlohy našich velkoměst), počtem obyvatel a zvláště průměrnou hustotou obyvatelstva na 1 km² — 611 obyv. — řadí se opět hned za velkoměstské okresy. Svými 319 km² se podílí jen 3,1 % na celkové rozloze kraje, avšak počtem obyvatelstva 211.947 (podle posledního sčítání lidu) dosahuje téměř 13 %.

Tyto údaje nejlépe dokumentují význačné postavení okresu v kraji. Karvinský okres je typicky průmyslový.²⁾ Vyjadřuje to i zaměstnanost obyvatelstva, z jehož celkového počtu pracuje v průmyslu 60,5 %, zatím co v zemědělství jen 1,9 %. Jeho důležitost je v první řadě dána nerostným bohatstvím kamenného uhlí, jsou zde soustředěny 2/3 těžby ostravsko-karvinského revíru s nejmocnějšími slojemi uhlí a největšími velkodoly OKR. S naším báňským průmyslem souvisejí i jiné průmyslové závody v okrese — koksovny a elektrárny, dále strojírny, železářny a drátovny, rozvinutá doprava, průmysl chemický aj. V důsledku toho existuje v okrese veliká zastavenost i důlními pracemi znehodnocené půdy. V těchto poklesových oblastech dochází pak k zaplavování pozemků, vytváření jezer, promáčení půdy i případnému ničení odvodňovacích zařízení. Pro výsadní postavení průmyslové výroby v okrese a celkově malou rozlohu obdělávané půdy má zemědělství spíše charakter příměstského hospodářství a zemědělská výroba nemůže krýt spotřebu zemědělských výrobků v okrese.

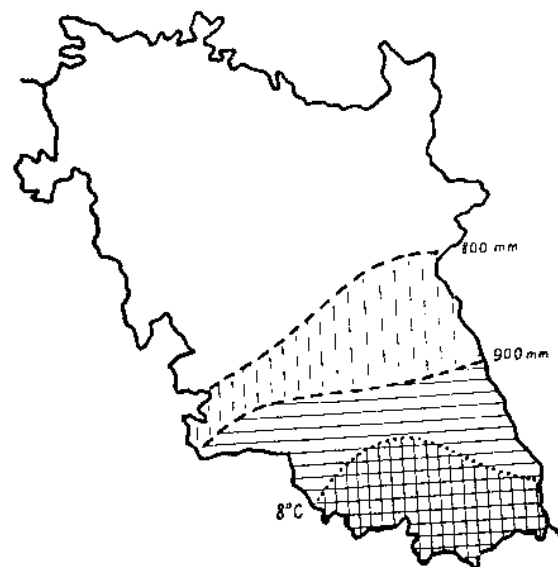
PŘÍRODNÍ PODMÍNKY

P o d n e b í. Charakter podnebí nevybočuje z celkového podnebného stavu v našem státě. Náleží do mírného klimatického pásma s vlivy kontinentálními i oceanickými. Klimatické rozdíly mezi jed-

¹⁾ Při zpracování držel jsem se administrativního vymezení, i když se nekryje s vymezením hospodářské oblasti, jejíž okruh je pochopitelně daleko širší. Jsem si dále vědom toho, že administrativní hranice okresu jsou přechodné a budou v budoucnosti při rajonizaci zřejmě měněny.

²⁾ *Rozvoj Severomoravského kraje ve třetí pětiletce*, Ostrava 1961, str. 16—17.

ním Slezsku. K severu je totiž území otevřeno, od Slovenska, Moravy i Čech odděleno horskými hřebeny. Vývoj počasí se proto velmi často liší od předpovědí vydávaných našim hydrometeorologickým ústavem v Praze. Tato podnebná příslušnost k polskému Hornímu Slezsku se projevuje v letním i zimním období hezkými, slunečnými dny v době vysokého tlaku vzduchu, ale i studenými

2. Podnebí v karvinském okrese — mapka — zjednodušeno podle Atlasu podnebí ČSR

větry vanoucími od severu a severovýchodu, zvláště citelně se projevujícími v zimě. Taktéž jaro bývá poměrně chladnější („Baltické jaro“) vlivem chladného vzduchu, který se k nám dostává od severu z tajícího sněhu a ledu.

Padesátileté teplotné průměry³⁾ ukazují blízkou shodu s poměry

³⁾ Atlas podnebí Československé republiky, Praha 1958: Všechny podnebné údaje jsou uvedeny podle atlasu podnebí Československé republiky a tabulek k němu vydaných.

na Hané, která je nejvýznačnější zemědělskou oblastí Severomoravského kraje.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	r. p.
Karviná-	-2,1	-0,8	3,2	8,2	13,5	16,4	18,3	17,4	13,9	8,8	3,8	0,1	8,4°C
Město	-2,7	-1,2	3,4	8,5	13,9	16,6	18,5	17,7	14,0	8,7	3,3	-0,5	8,4°C
Olomouc													

Nejteplejším měsícem bývá zpravidla červenec; nejvyšší hodnoty vůbec naměřili v Karviné v červenci 1928, kdy průměrná teplota dosáhla 20° C. Denní maximum bylo naměřeno 22. 8. 1943 — 35,9° C. Nejstudenějším měsícem se jeví v průměru leden, i když nejnižší průměrné teploty jsou zaznamenány z února 1929, kdy v Karviné dosáhly -12,8° C a denní minimum 11. února činilo -32,5° C.

Intenzita slunečního svitu bývá však zvláště na Karvinsku, v Bohumíně a Orlově zeslabována kouřovou clonou vznikající činností průmyslových závodů. Prach a popílek ve vzduchu obsažený snižuje teploty v letním období, v zimě pak přispívá ke zmírnění nízkých teplot.

I když výšková členitost je nepatrná, přesto se místy projevuje v tepelných inverzích. Kotliny bývají v zimě chladnější, na jaře v nich hrozí nebezpečí mrazíků. Jsou to také místa častějších mlh (Zimný důl v Orlově). Poměrně silné mlhy objevují se také v rybníčných oblastech mezi Novým Bohumínem, Rychvaldem a Orlovou, dále pak v okolí Louk nad Olší. — Území celého okresu náleží do oblastí mírně teplé,⁴⁾ tedy do takové, kde se zejména daří všem obilninám.

Severní a severovýchodní větry význačně ovlivňující počasí v okrese se podílejí 20,6 % na vývoji počasí během roku. Nejčastěji vanou větry jihozápadní — 22,2 %, a ty jsou spolu se západními

(9,7 %) a severozápadními (6,3 %) nejdůležitější, poněvadž bývají zdrojem srážek. Přinášejí většinou sice vlhké, ale také chladnější počasí, v zimě pak i silné mlhy. Severní a severovýchodní vzdušné proudění přináší suché, stálé počasí, v létě velmi teplé, v zimě naopak značně mrazivé. Studený a často prudce od severu vanoucí vítr — bůru — nazýváme zde „polák“ (vane od Polska). Bezvětrí se vyskytuje plnou třetinu roku. Jihozápadní větry v létě způsobují často bouřky, někdy s krupobitím, v zimě vyvolávají oteplování a oblevy.

Počasí během roku bývá značně nestálé a proměnlivé (zima i léto 1963 jsou výjimečné). Časté tlakové poruchy procházející naším územím vyvolávají rychlé změny, proto také okamžité hodnoty bývají značně odlišné od hodnot průměrných. Pro zemědělství je však daleko důležitější průběh klimatických hodnot během celého roku, které ve vegetačních obdobích mají pro vývoj rostlinstva rozhodující vliv. Proto musíme si více všimnout těchto údajů, i když i okamžité extrémní hodnoty mohou mít na kultury značný vliv (mrazy, krupobití, smrště apod.). Po této stránce může se občas na území okresu projevit průchod cyklony od jihozápadu, který u nás zpravidla v květnu nebo říjnu způsobuje značné srážky (i povodně — Odra, Olše, Stonávka — v minulosti leckdy i katastrofální). Jindy se tato cyklona projevuje krupobitím nebo vzácněji i prudkou smrštěí. Polomy v sušském lese byly způsobeny právě průchodem takové cyklony v r. 1957, taktéž i spousty v květnu napadlého sněhu v r. 1953, kdy rozkvetlé třešně byly několik dnů přikryty vlhkým, těžkým sněhem.

Srážky vzrůstají na území okresu s přibývajícím nadmořskou výškou a zvyšují se směrem k jihu od 770 mm do 916 mm za rok. (Opava jen 640 mm, Olomouc dokonce jen 612 mm.) Je zde tedy vlhčeji než na sousedním Opavsku a Hlučínsku, které leží v deštivém stínu jesenických hor. Podbeskydská pahorkatina na jihu zasahující do oblasti okresu má daleko více srážek, než by jí příslušelo podle nadmořské výšky. To má pochopitelně vliv i na průběh polních prací. I když jsou srážky prvkem velmi proměnlivým, jsou celkově rovnoměrně rozděleny po celý rok s maximem v letních měsících (rok 1947 a 1963 opět výjimečný). To je pro zemědělství

⁴⁾ Häufler V. - Korčák J. - Král V., *Zeměpis Československa*, Praha 1960, str. 161—163 a 195—201.

velmi příznivý faktor. Průměrné dlouhodobé hodnoty charakterizují celkový stav (za léta 1901—1950):

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	r. p.
Starý Bohumín	37	34	44	55	81	90	106	102	69	60	52	40	770 mm
Karviná-Město	42	35	43	53	81	97	111	100	61	66	48	42	778 mm
Havířov Bludovice	41	37	47	60	98	111	134	120	80	71	61	46	910 mm
Český Těšín	51	41	53	69	97	109	130	114	72	70	60	50	916 mm

Nejvydatnější déšť byl 3. srpna 1915 v Karviné, kde za 24 hod. spadlo 95,8 mm srážek, což je téměř celoměsíční červnový průměr této stanice.

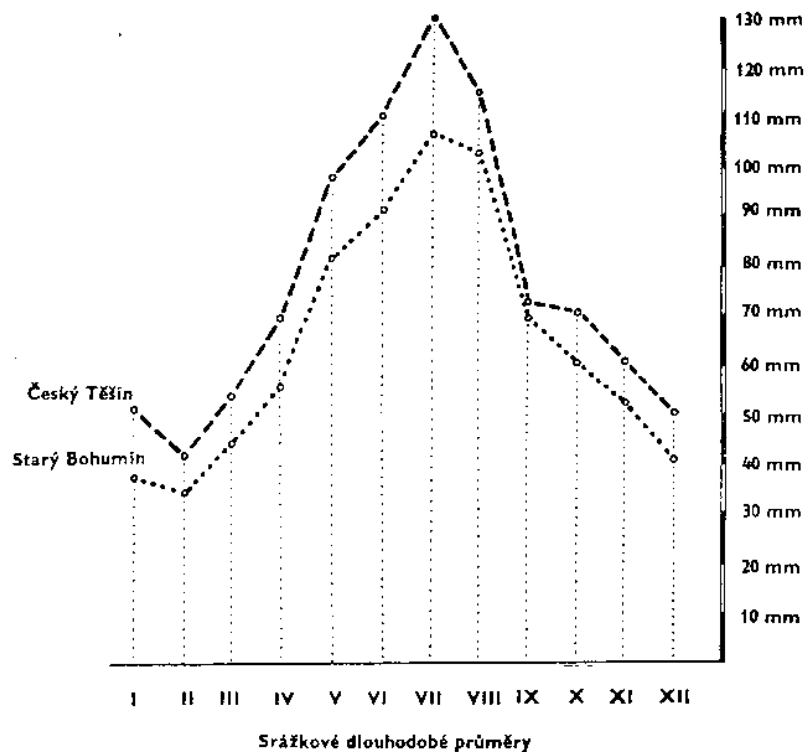
Sněhová pokrývka není nijak výrazná: proti blízkým Beskydám je daleko slabší a kratší. Voda z tajícího sněhu z Beskyd s vodou z vodních srážek, kterých je v Beskydech nadměrné množství (vždyť Beskydy patří k nejdeštivějším oblastem naší republiky), napájejí přehradní nádrže tak důležité pro celé Ostravsko a karvinský okres. Na území okresu je však pouze jediná přehrada na řece Stonávce v Horním Těrlicku (menší nádrž je ještě v Českém Těšíně bez hospodářského významu). Zásobní nádrže s užitkovou vodou pro průmyslové závody najdeme však i jinde, např. ve Stanislavicích, do které se přečerpává voda z Těrlické přehrady. Jiná je v Havířově-Suché.

Větší množství vodních srážek projevuje se nepříznivě na zvýšené podzolizaci půd. Ty na území okresu nejsou nijak kvalitní a svým typem náleží do výše položených krajín, než by jim příslušelo podle nadmořské výšky. Zemědělská výroba má vody dostatek. Níže položená místa kolem Olše už v minulých dobách dostala síť odvodňovacích kanálů, např. na semenářské stanici Nerad v Dolní Lutyni. Tato síť po provedení melioračních prací opět slouží svému účelu.

Nečistota ovzduší⁵⁾ je i na celkově malém prostoru velmi rozdílná. Do určité míry je ovzduší v severní polovině okresu zne-

⁵⁾ Havrlant M., *Podnebí a zemědělství Severomoravského kraje* (v tisku).

čišťováno úletem popílku a prachu z místních průmyslových závodů, v severozápadní části se však na nečistotě ovzduší podílejí průmyslové podniky ze sousedního okresu ostravského a vlivem převládajících západních větrů se tento popílek dostává na území okresu

3. Srážky v karvinském okrese — graf — zpracoval M. Havrlant

Karviná. Na zamoření ovzduší popílkem a další nečistotou mají hlavní podíl karvinské velkodoly, koksovny a elektrárny, koksovna v Orlové-Lazích, nádraží, železárny a chemické závody v Novém Bohumíně. Silné znečištění Vrbice, Pudlova i Rychvaldu a stejně tak i okraje Petřvaldu je způsobováno převážně ostravskými závody. Poměrně vysoké hodnoty znečištění objevují se také v Horní

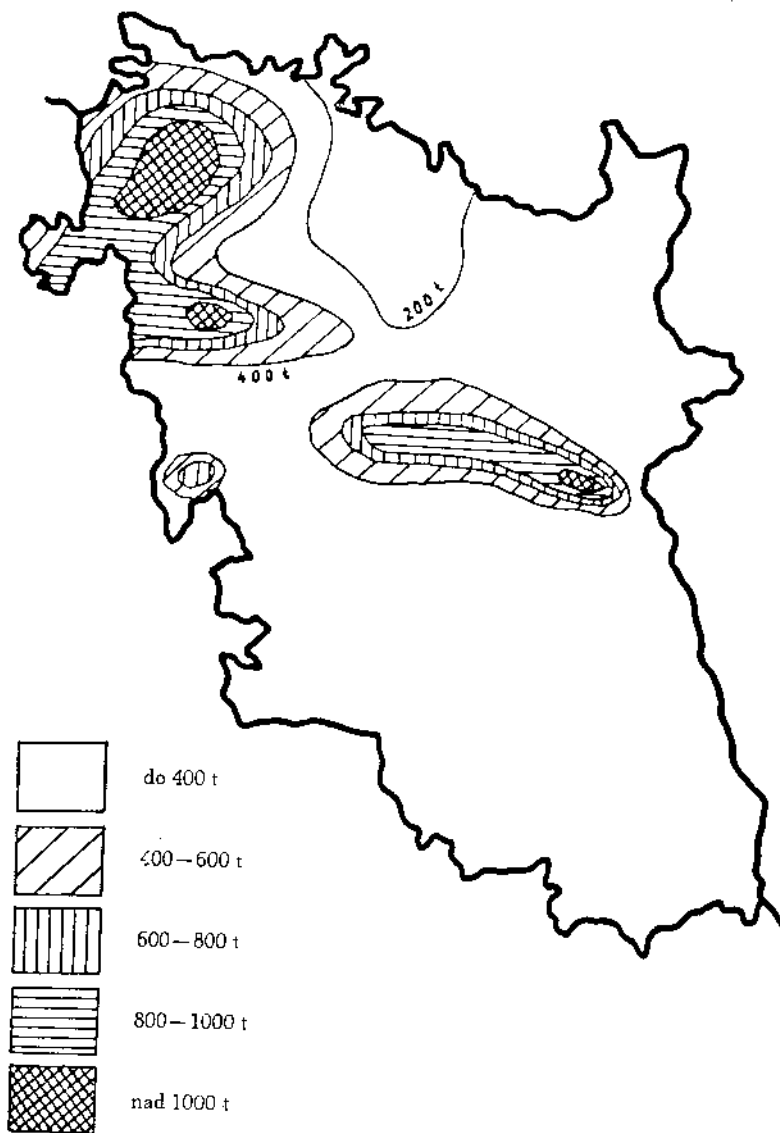
Suché, ve Sklečoni a dále přechodně v místech výstavby nových závodů, sídlišť či komunikací v Loukách nad Olší, Havířově-Suché aj. Za hygienicky nezávadné ovzduší pro obyvatelstvo je považováno takové, kde roční spád popílku a nečistoty na 1 km² je menší než 150 tun. V severní polovině okresu je tedy ovzduší neodpovídající příslušným hygienickým normám, a jsou činěna opatření ke zlepšení této situace. Východní část a jižní polovina okresu mají vcelku prašnost malou. Přesto i v této oblasti došlo na semenářské stanici Nerad pro spád prachu k omezení ploch pro šlechtění osiv. Rozsáhlá síť měřicích stanic k sledování nečistoty ovzduší neustále kontroluje situaci a usměrňuje po této stránce všechny zainteresované složky našeho hospodářského a společenského života. Je při tom důležité, že naše nová sídliště a město Havířov jsou umístěna v prostředí s malou prašností. Je pochopitelné, že spád popílku a prachu znehodnocuje také rostlinné produkty zemědělské výroby, že tím značně trpí také hospodářské zvířectvo, které současně i s krmivem dostává mnohé nežádoucí látky, čímž se snižuje jeho užitkovost, snižují se váhové přírůstky i produkce mléka a zvířata trpí chorobami zažívacích i dýchacích cest a ústrojí. Hlavní oblasti zemědělské výroby v okrese, většina farem státních statků i většina ekonomicky výkonných družstev, leží na okraji této zamořené oblasti.

Fenologické údaje jsou celkem příznivé. Klimatické podmínky umožňují tyto počátky nástupu zemědělských prací (dlouhodobé průměry):

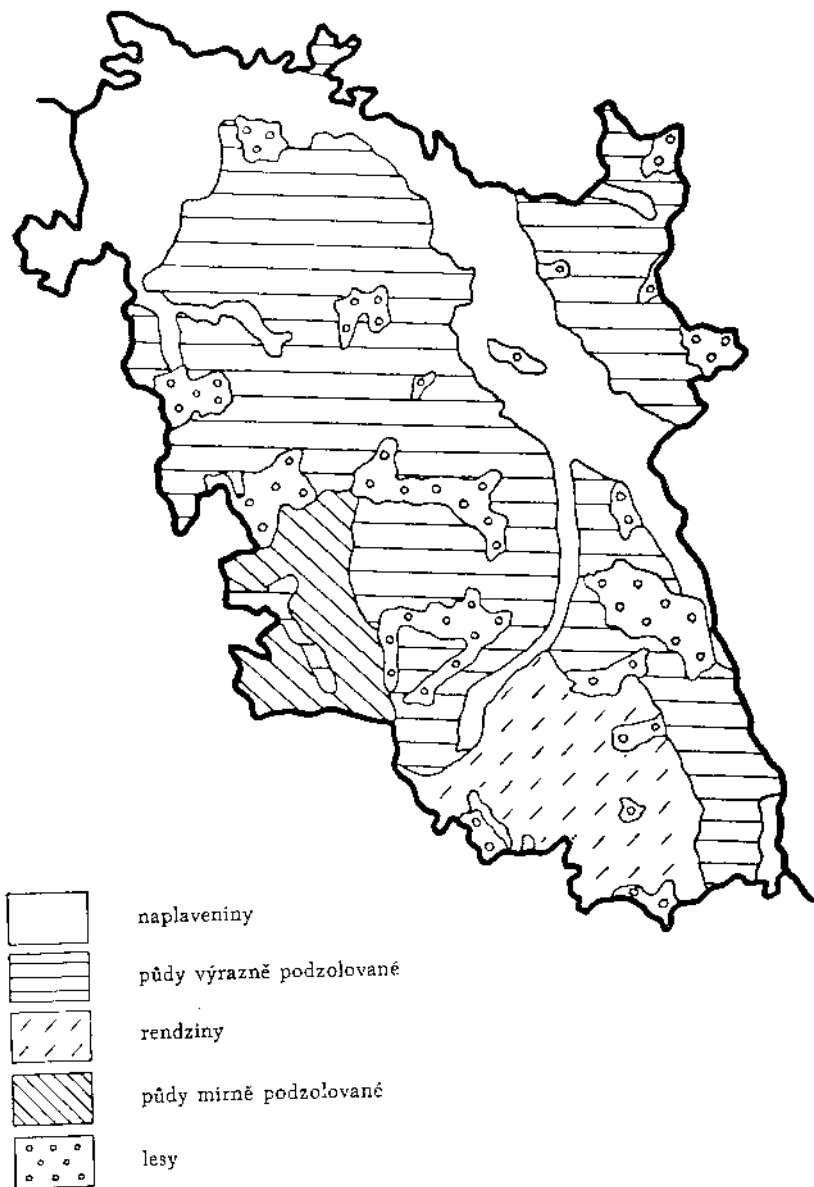
počátek jarních prací:	22. III.
počátek setí jarního ječmene:	8. IV.
počátek sázení pozdních brambor:	25. IV.
počátek první senoseče:	8. VI.
počátek žní ozimého žita:	18. VII.
počátek setí ozimého žita:	19. IX.

Pedologie. Zatímco klimatické podmínky pro zemědělství jsou celkově dobré, už méně kvalitní jsou půdy.⁴⁾ Jejich kvalita je závislá v prvé řadě na geologickém podkladu a dále na množství vodních srážek, nepřehlídíme-li k melioračním zásahům člověka.

V největší části okresu převládají půdy výrazně podzolované, což souvisí s větším průměrným množstvím srážek. Jen v havířovském

4. Spád popílku a prachu — mapka — zjednodušeno podle KHES v Ostravě

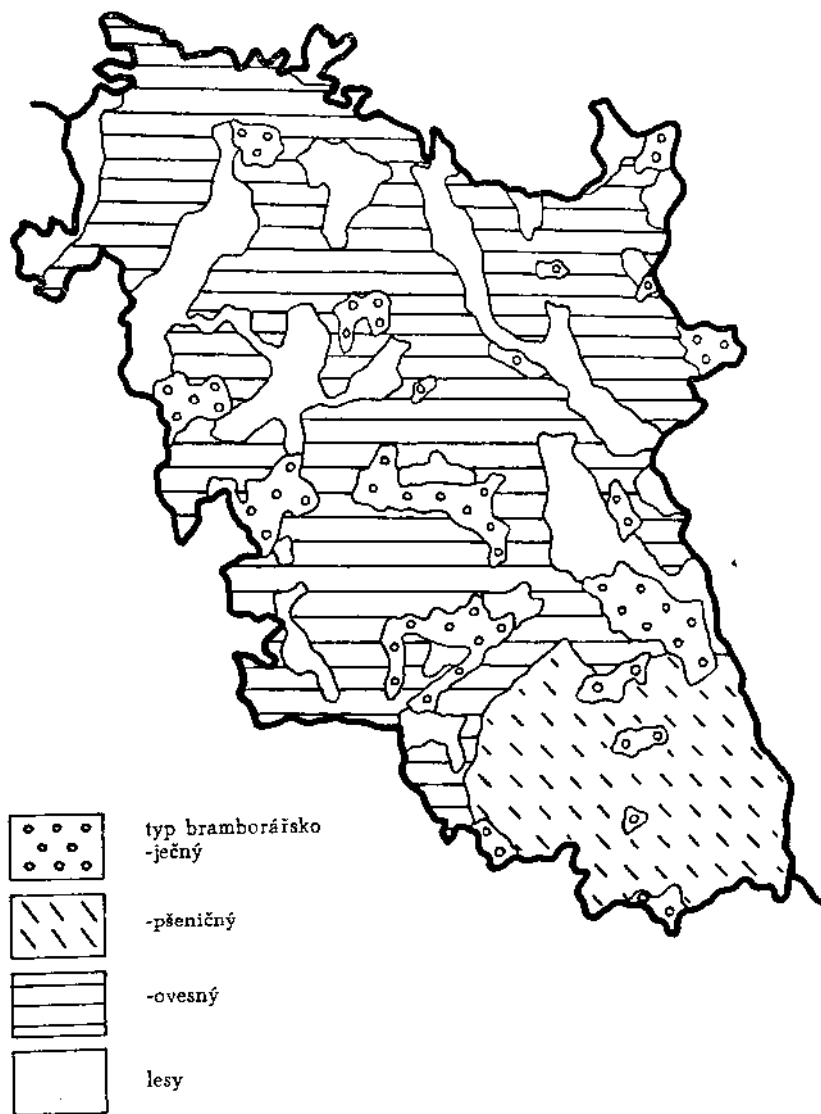
5. Genetické půdní typy — mapka — zjednodušeno podle mapy VÚZE v Praze

okolí je podzolizace slabší.⁶⁾ Jižní část okresu v okolí Žukova a Hradiště má rendziny. Pouze údolní oblasti kolem Olše a Stonávky, dále pak nížina Odry se vyznačují čtvrtohorními naplaveninami. V převažující míře jsou to jílovité půdy až jíly čtvrtohorního stáří, jen místy vystupuje neogén (patrný vliv čtvrtohorního zalednění) a v jižní části okresu spodnokřídové zvětraliny Podbeskydské pahorkatiny. Tyto jílovité půdy a jíly představují těžko obdělávatelné půdy, málo úrodné. Hlinité půdy jako půdy střední vyskytují se většinou kolem Olše, dále v oblasti Orlové, Petřvaldu a Rychvaldu a porůznu v menších ostrůvcích po celém okrese. V dané situaci představují nejúrodnější místa na okrese. Lehké půdy snadno se prohřívající a propouštějící vodu se vyskytují jen ojediněle v nížinatých částech.

Výrobní zemědělské typy neodpovídají proto poloze okresu v souvislosti k nadmořskou výškou, ale řadí se k místům, která v geografických podmínkách našeho státu jsou výše položená, od 350 do 600 m n. m., a mají nižší průměrné teploty, 6—8° C. Nejrozšířenější je typ bramborářsko-pšeničný, svým rozšířením odpovídající vcelku rozsahu vyskytujících se jílovitých těžkých půd. Oblasti půd středních, hlinitých, celkem dobře zpracovatelných, představují bramborářsko-ječný typ. V jižní části okresu bramborářsko-ovesný typ tvoří už vlastně přechod k výrobnímu typu horskému, zatím co v severní oblasti hned za Odrou (mimo území okresu) nastupuje výrobní typ řepařský. Bramborářsko-žitný typ, jako v okrese nejlepší, vyskytuje se jen v malých ostrůvcích v Petrovicích, ve Vrbici, Skřečoni a Loukách nad Olší.

Pedologické podmínky jsou tedy daleko horší. Ale příznivá teplota a vydatné hnojení půd umožňuje pěstovat i náročnější plodiny, než ukazuje příslušný zemědělský výrobní typ.

⁶⁾ Zapletal L., Havířov, Olomouc 1962, str. 13—14.

6. Zemědělské výrobní typy — mapka — zjednodušeno podle mapy VÚZE v Praze v Praze

ZEMĚDĚLSKÁ VÝROBA

Z celkové plochy okresu Karviná 31.897 ha jsou asi $\frac{2}{3}$ využity k zemědělství, z té pak $\frac{3}{4}$ jako půda orná. Tento na pohled příznivý poměr vzniká tím, že na území okresu se jen řídce a na malých plochách vyskytují lesy. Skutečná situace je však poněkud jiná. Nepříznivě se zde projevil dříve existující „Slezský zastavovací zákon“, který připouštěl výstavbu i uprostřed role. A tak veliká zastavěnost, v severní polovině značně rozšířený průmysl, znehodnocované půdy poddolováním, hořící haldy, výskyt zemědělské půdy na místech bývalých rybníků, zabírání půdy pro průmyslovou i bytovou výstavbu, značné rozšiřování zahrad u rodinných domků, veliká zaměstnanost v průmyslu, to vše jsou činitelé silně ovlivňující rozvoj zemědělské výroby, která vzhledem k ostatním okresům Severomoravského kraje je méně významná. Značně to také ztěžuje kolektivizaci zemědělství a tak karvinský okres je jedním z těch, kde soukromé hospodaření tvoří podstatnou složku zemědělské výroby.⁷⁾ Přes tyto těžkosti je nutno zemědělství věnovat tím větší péči, šetrně zacházet s každým kouskem zemědělské půdy, maximálně jí využít. Tak např. ornice ze zaplaveného území Těrlické přehrady byla odvezena na sousední zemědělské plochy. Nejvýznamnější oblastí je východní část okresu a dále jižní, i když je kopcovitější a vlhčí. V okrese je také zemědělská technická škola v Českém Těšíně, starající se o zemědělský dorost. V Dolní Lutyni slouží šlechtění nových osiv semenářská stanice Nerad. Půdy znehodnocené těžbou uhlí obhospodařuje účelově OKR - Rekultivace n. p.

Z celkového množství 21.555 ha zemědělské půdy, z toho 15.787 ha půdy orné, obhospodařují (stav k I. VII. 1963).⁸⁾

⁷⁾ Podobné podmínky jsou také v sousedním ostravském okrese. Poněvadž na katastru města Ostravy jsou jen čtyři družstva a několik farem OKR - Rekultivace n. p. (její sídlo je v Orlové), je také zemědělská výroba v Ostravě řízena přímo zemědělskou výrobní správou při ONV v Karviné. Pro tak malý počet zemědělských závodů by nebylo ekonomické mít samostatné řídicí složky. Došlo proto k přiřazení ostravských zemědělských závodů ke karvinskému okrese. V úředních statistikách jsou také do hodnot karvinského okresu započteny i údaje z okresu ostravského. Námí uvedené přehledy však nezahrnují produkci ostravských družstev.

⁸⁾ Statistické pololetní výkazy obcí a zemědělských závodů — okresní komise li-
dové kontroly a statistiky v Karviné — 1963.

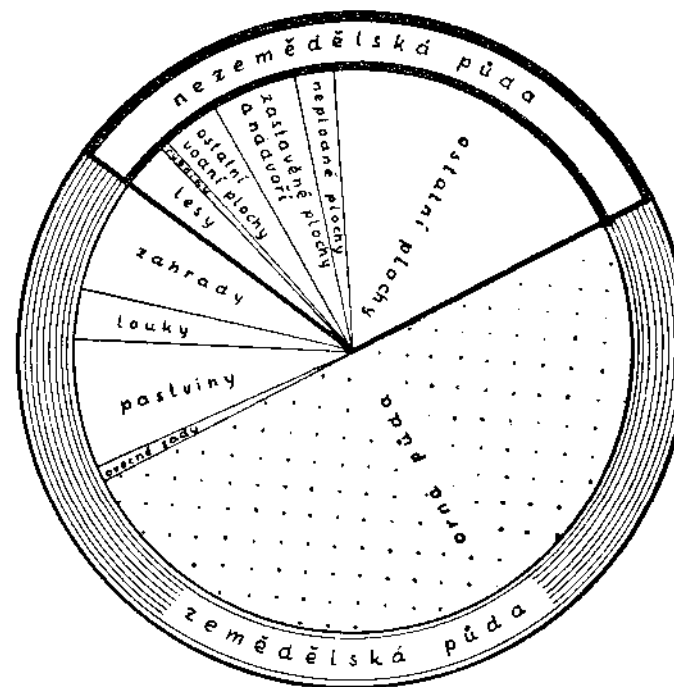
	půda v ha	
	zemědělská	orná
státní statky	6 589	5 431
JZD	3 980	2 980
IHR (individuálně hospodařící rolníci)	7 110	4 300
školní statek	509	364
Nerad	608	513
Rekultivace	2 437	1 895
Ostatní	322	304

Plochy jednotlivých kultur se na celkové ploše okresu podílely v r. 1962 takto:

celková plocha:	31.897 ha
z toho zemědělská půda:	21.555 ha
z toho: orná půda	15.787 ha
zahrady	2.120 ha
ovocné sady	256 ha
louky	956 ha
pastviny	2.436 ha
nezemědělská půda:	10.342 ha
z toho: lesní půda	894 ha
rybníky	180 ha
ostatní vodní plochy	996 ha
zastavěné plochy a nádvoří	1.606 ha
neplodné plochy	711 ha
ostatní plochy	5.955 ha

Dva státní statky, mají svá střediska v Novém Bohumíně a Českém Těšíně. — Státní statek Bohumín obhospodařuje 3.724 ha zemědělské půdy na těchto hospodářstvích: Dolní Lutyně s poplužním dvorem Bezdíněk, Dětmarovice, Staré Město s poplužním dvorem Olšíny, Závada, Petrovice, Marklovice, Prstná, Nový Bohumín-Šunychl, Záblatí, Rychvald (v ostravském okrese Svinov). — Státní statek v Českém Těšíně hospodaří na 2.865 ha zemědělské půdy. Pracují zde tato hospodářství: Albrechtice, Dolní Bludovice, Hradiště, Horní Těrlicko, Životice, Louky, Stonava, Horní Žukov, Dávkov a Ráj.

Jednotná zemědělská družstva vlastní 3.980 ha zemědělské půdy. Je jich celkem 17⁹⁾ v těchto místech: Albrechtice u Českého Těšína, Český Těšín, Dolní Datyně, Dolní Těrlicko, Horní Těrlicko, Hradiště, Chotěbuz, Mistřovice, Nový Bohumín, Orlová-

7. Plochy jednotlivých kultur a nezemědělské půdy — zpracoval M. Havrlant

⁹⁾ Podle stavu k 1. VII. 1963. Některá JZD byla však k 1. I. 1964 převedena do hospodářství ČsSS nebo OKR — Rekultivace n. p. Stalo se tak v souladu s plánem delimitace zemědělského půdního fondu mezi státním a družstevním sektorem, aby bylo možno vytvořit větší ekonomické celky s vyšší intenzitou výroby a lepší možností investic do stájových kapacit a strojů. Farmu státního statku Rychvald a JZD Rychvald převzala OKR — Rekultivace n. p. Orlová, k státnímu statku Bohumín bylo převedeno JZD Horní Lutyně a JZD Nový Bohumín. K státnímu statku Český Těšín byly převedeny JZD Albrechtice a farma školního statku Český Těšín-Červinky v Albrechticích u Českého Těšína. Nový školní statek s uceleným půdním fondem vznikl převodem JZD Chotěbuz a JZD Zrupná Lhota.

Horní Lutyně, Pudlov, Rychvald, Stanislavice, Starý Bohumín, Štonava, Vrbice a Chotěbuz-Zpupná Lhota.

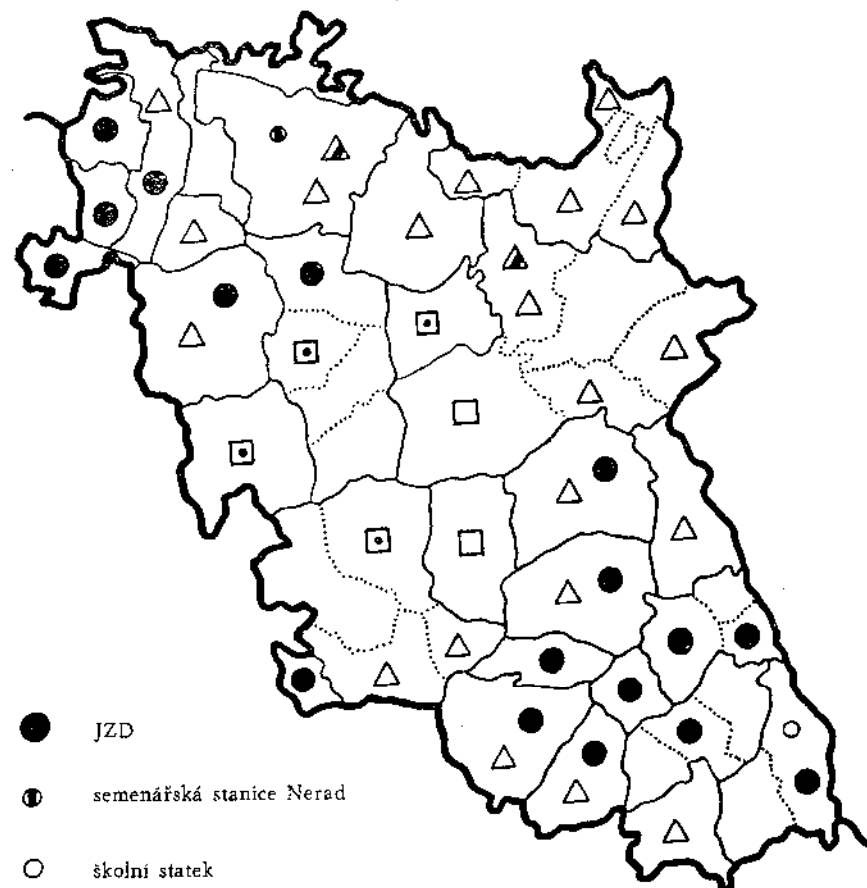
OKR - Rekultivace n. p. se sídlem v Orlové je podnikem, který vedle základního závodu asanačně rekultivačního má ještě závod účelové zemědělské výroby a závod zelinářsko-sadový. Má k dispozici 2.437 ha zemědělské půdy. Jeho některá zemědělská střediska jsou i v sousedním okrese ostravském; v okrese karvin-

Kastrace a opylování bobu v semenářské stanici Nerad v Dolní Lutyni. Sátky slouží k ochraně proti cizoprašnosti. Foto — archiv Nerad

ském má úseky: Dolní Suchá s poplužním dvorem Horní Suchá, Dobrava s poplužním dvorem Karviná, Petřvald a Poruba (v ostravském okrese Radvanice s poplužním dvorem Bartovice a Heřmanice s poplužním dvorem Hrušov).

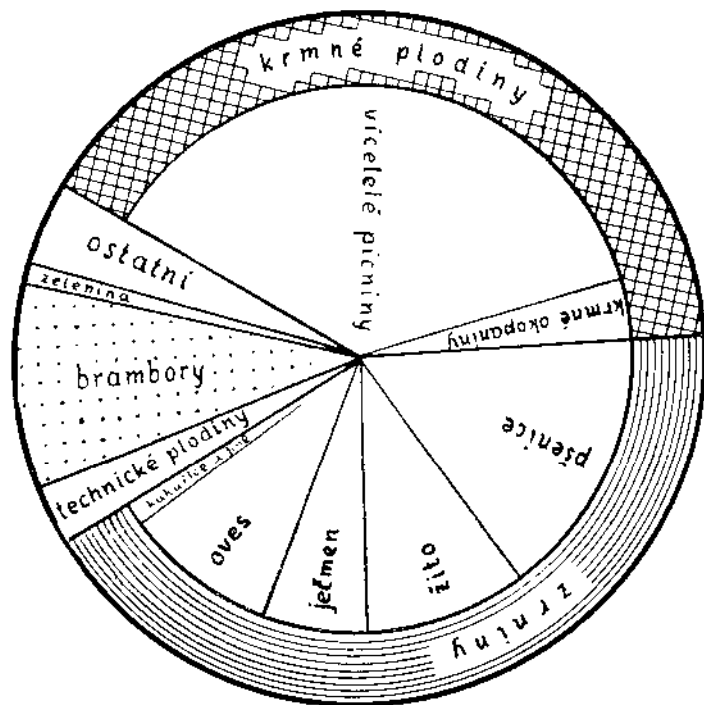
Nerad — semenářská stanice v Dolní Lutyni je závodem šlechtitelského a semenářského podniku Olomouc. Šlechtění bylo do určité míry omezeno a dnes stanice produkuje převážně

- JZD
- ⊙ semenářská stanice Nerad
- školní statek
- △ hospodářství státních statků
- ▲ poplužní dvory těchto hospodářství
- ⊠ úseky OKR — Rekultivace
- poplužní dvory těchto úseků

8. Rozmístění zemědělských závodů — zpracoval M. Havlant

semena. Na 320 ha půdy vedle normální zemědělské výroby se sklízí semena obilnin, travin, luštěnin a semena zeleninová. Šlechtění se uskutečňuje na 4,5 ha půdy a je zaměřeno na novou odrůdu krmné cukrovky.¹⁰⁾

9. Osevní plochy — graf — zpracoval M. Havrlant

¹⁰⁾ V šlechtitelské části už byla vypěstována zcela nová odrůda krmné cukrovky zv. „Lutea“. Mimo to se v Neradu pěstují všechny obilniny. Zvláště důležitá je pšenice Pavlovická a Diana, ječmen ozimý „Pavlovický“ a jarní „Valtický“. Z travin produkují v Neradu semena kostřavy červené, bojínku lučního a jílku italského. Luštěninové dílce dávají bob a víkev jarní i ozimou. Ze zeleniny se pěstuje na semeno špenát, zahradní hrách, salát a okurky. Mimo to zde najdeme sady bobulovin: jahody, angrešt, maliny a rybíz. Ve velkém se na semeno pěstuje krmná řepa, mrkev a krmná kapusta, dále směsky na uzrání — jeteloviny, vojtěšky a kukuřice na siláž.

Rostlinná výroba. Vzhledem k tomu, že území celého okresu náleží do zemědělského výrobního typu bramborářského, není vcelku v pěstitelství žádných zvláštností a specializovaných oblastí. Základními plodinami v přibližně stejném poměru jsou zrniny s okopaninami a krmnými plodinami. V zrninách převažuje pšenice, v krmivech daleko nejvíce víceleté pícniny. Vedle brambor je důležité pěstování řepy, kukuřice na siláž a na zeleno a také zeleniny. Zelenina ve velkém se v první řadě pěstuje ve sklenicích OKR - Rekultivace v Havířově-Suché, v JZD Vrbice a na farmě státního statku v Rychvaldě. Menší význam má pěstování cukrovky, zato rozšířenější jsou krmné okopaniny. Zvláštností je pěstování fazolí na 6 ha, což činí 40 % produkce celého Severomoravského kraje.

Osevní plochy v r. 1962 byly následující:¹¹⁾

zrniny	6.569 ha
z toho: pšenice	2.562 ha
žito	1.475 ha
ječmen	985 ha
oves	1.432 ha
kukuřice na zrna	51 ha
jiné	64 ha
krmné plodiny	6.349 ha
z toho: víceleté pícniny	5.791 ha
krmné okopaniny	558 ha
plodiny technické	452 ha
z toho: cukrovka	42 ha
olejní	397 ha
z toho: řepka	385 ha
jiné	13 ha
brambory	1.577 ha
zelenina	184 ha
ostatní	656 ha

¹¹⁾ Statistické výkazy osevních ploch a zemědělské produkce u okresní komise lidové kontroly a statistiky v Karviné a na plánovacím oddělení Rady Severomoravského KNV v Ostravě. Z těchto pramenů jsou uvedeny všechny údaje o rostlinné a živočišné produkci.

Produkcí hlavních zemědělských plodin je nutno hodnotit nejen z hlediska absolutně vypěstovaného množství, ale též na základě hektarových výnosů a na podílu tržby v zemědělské výrobě; je nutno srovnávat tyto výsledky s jinými okresy a všimnout si také podílu na zemědělské výrobě celého kraje.

Hlavní zemědělské plodiny daly v r. 1962 tyto celkové a průměrné hektarové výnosy:

plodiny	plocha v ha	sklizeň v tunách	podíl na krajské produkci v %	průměrný hektarový výnos v q	průměrné ha výnosy v q				
					státní statky	závody ústředně řízené	JZD	ostatní zemědělské závody	
pšenice celk.	53.339 2.562	1.372.192 50.498	3,7	25,7 19,7	22,9 21,1	25,1 19,2	27,2 18,3	21,6 19,7	
žito	38.133 1.475	683.813 25.534	3,7	17,9 17,3	14,7 18,6	19,7 18,2	19,1 14,6	18,3 17,0	
ječmen	49.919 985	1.251.997 14.873	1,2	25,1 15,1	21,1 16,1	24,1 16,6	26,1 12,1	24,7 14,6	
oves	42.316 1.432	761.748 19.731	2,6	18,0 13,8	14,8 14,2	19,5 12,4	19,6 13,1	16,2 15,0	
kukuřice na zrno	99 51	1.824 909	49,8	18,5 18,0				18,5 18,0	
fazole	15 7	159 67	42,1	11,9 9,7				11,9 9,7	
řepka	5.994 385	94.349 4.397	4,7	15,7 11,4	14,3 11,9	15,1 11,2	16,2 10,7		
cukrovka na kořen	22.731 42	5.664.690 9.321	0,2	249,2 224,4	217,5 193,8	215,0 301,2	254,0 134,8		
brambory	43.235 1.555	3.292.122 104.693	3,2	76,1 67,3	63,2 54,5	67,8 58,5	74,1 47,5	86,6 79,5	
řepa krmná	7.242 518	1.867.052 146.202	7,8	257,8 282,1	206,7 303,4	218,2 261,9	253,8 219,9	282,0 300,0	

horní řádek — průměrné krajské hodnoty

spodní řádek — hodnoty v okrese Karviná

U pšenice převažuje pěstování ozimých odrůd, jarní se pěstuje jen na malých plochách. Nízké průměrné výnosy zvláště u pšenice a ječmene jsou způsobovány v první řadě méně kvalitní půdou. Tyto podmínky se projevují zvláště citelně v hospodaření družstev na Těšínsku. Je zajímavé, že kukuřice pěstovaná na zrno výlučně u drobných držitelů půdy dává uspokojivé výnosy a tvoří téměř polovinu celokrajské produkce. Vhodná volba odrůd i na chudších půdách přináší celkem dobré výsledky. Poněkud slabší se jeví výnosy u brambor. Pěstování raných brambor je nepatrné. Velmi dobrých výsledků se dosahuje v pěstování krmné řepy. Na vysokém okresním průměru mají v první řadě zásluhu státní statky, jejichž hektarové výnosy jsou nejlepší v kraji. Na tomto úspěchu má jistě svou zásluhu semenářská stanice Nerad dodávkami vyšlechtěných a v praxi ověřených semen.

Stabilní výnosy se jeví také u sklizně červeného jetele (45,3 q na 1 ha za dvě seče), louky dávají z 1 ha v průměru 39,7 q sena. pastviny pak v průměru 22,9 q (přepočteno na seno), což je nejlepší průměr v Severomoravském kraji.

Mezi zemědělskými družstvy jsou však i taková, jejichž pěstitelské výsledky jsou daleko lepší než na farmách státních statků. Uvedené příklady dosvědčují pak i dobré organizační zajišťování polních prací. V r. 1962 bylo na 1 ha docíleno:

pšenice:	JZD Orlová-Horní Lutyně	28,1 q
žito:	JZD Starý Bohumín	24,3 q
ječmen:	JZD Dolní Těrlicko	19,0 q
oves:	JZD Dolní Datyně	23,6 q
brambory:	JZD Starý Bohumín	116,0 q
kukuřice na zeleno:	JZD Pudlov	300,0 q
	JZD Vrbice	300,0 q
krmná řepa:	JZD Vrbice	350,0 q
	JZD Nový Bohumín	350,0 q
řepka:	JZD Orlová-Horní Lutyně	15,1 q

Údaje o hektarových výnosech z posledního roku by nemusely být vždy přesným ukazatelem výrobní síly a produktivity. Na výnosy působí počasí, dodržení agrotechnických lhůt a jiné faktory.

V následující tabulce jsou proto srovnány hodnoty za poslední tři roky. Rok 1961 byl z nich zřejmě nejúrodnější.

plodina	průměrný celkový výnos v q na 1 ha			průměrný celkový výnos v q na 1 ha						
	v kraji 1962	v okrese Karviná			u státních statků			u JZD		
		1960	1961	1962	1960	1961	1962	1960	1961	1962
pšenice	25,7	16,0	21,5	19,7	14,4	22,3	22,1	15,3	13,8	18,3
žito	17,9	17,8	20,8	17,3	18,8	21,4	18,6	19,1	20,7	14,6
ječmen	25,1	17,3	21,1	15,1	18,3	22,2	16,1	16,7	20,4	12,1
oves	18,0	15,1	16,5	13,8	12,9	16,1	14,2	13,5	15,3	13,1
kukuřice na zrno	18,5	17,7	21,4	18,0			18,0		20,0	
cukrovka	249,2	162,6	229,1	224,4	145,3	217,7	248,0	227,5	229,1	134,8
řepka	15,7	10,3	12,3	11,4	11,5	12,8	11,9	9,0	10,3	10,7
brambory	76,1	41,9	104,1	67,3	38,8	107,4	54,5	25,7	81,8	47,5
kukuřice na sí- láž a zelené krmení	176,0	263,6	279,6	209,9	243,4	282,7	236,1	251,2	266,4	173,2

Zvláštní postavení má v pěstitelství zeleninařsko-sadový závod OKR - Rekultivace n. p. Zasklená plocha v Havířově-Suché v rozloze 3 ha¹²⁾ (bude se dále zvětšovat) umožňuje pěstovat ve velkém rychlenou zeleninu. V r. 1962 jí bylo vypěstováno 1.206 q, z toho např. 246 q salátu, 187 q květáku, 84 q kedlubnů, 151 q rajčat, 105 q papriky, 327 q okurek, 64 q zelené pažitky v květináčích, 30 q petržele atd. Na 15 ha polní zahrady bylo v tomtéž roce sklizeny 416 q zeleniny, z toho 75 q salátu, 94 q kedlubnů, 178 q kapusty, 14 q červeného zelí, 54 q špenátu. — Květinářská část tohoto závodu dává ročně několik set tisíc květin hrnkových, řezaných, sazenic a jiných. — Ovocné sady tohoto podniku měly k 1. 7. 1963 183 ha rozlohy, z toho 76 ha už plodných. Část těchto sadů je však také na území ostravského okresu. Největší sady v karvinském okrese jsou v Orlové-Porubě v rozloze 60 ha. V sadech je vysázeno přes 12.000 jabloní, 10.000 švestek, 14.000 rybízových keřů, 6.000 hrušní, 6.000 keřů lísky atd. Většina z uvedených už dává úrodu.

¹²⁾ Prokop R., Vývojové změny v sídelních poměrech ostravské průmyslové oblasti, Sborník prací PI v Ostravě, řada dějepis-zeměpis, 1962, str. 42.

Mimo Rekultivaci jsou rozsáhlé ovocné sady také na farmě státního statku v Dolní Lutyni. — Velká část obyvatel karvinského okresu však značné množství ovoce získává z vlastních zahrad, které se na celkové ploše zemědělské půdy podílejí téměř 10 %.

Živočišná výroba. Živočišná produkce se podílí v okrese více než 80 % na příjmech zemědělských závodů. Její důležitost v zásobování početného obyvatelstva je značná a je jí také třeba věnovat nejvyšší pozornost.

U základního hospodářského zvířectva byly početní stavy k 1. VII. 1963 následující (v kusech podle sektorů):

	státní statek	školní statek Č. Těšín	Rekul- tivace	Nerad	JZD	IHR	celkem
slepice	9.120	908	3.421	—	17.480	83.252	114.181
vepří	6.481	276	1.610	—	4.143	3.713	16.223
z toho prasnice	512	29	184	—	508	60	1.293
skot	3.742	287	1.453	353	3.242	1.937	11.014
z toho krávy	2.357	118	711	135	1.834	1.334	6.489
koně	302	16	122	35	176	206	857

U individuálně hospodařících rolníků se ve velké míře chovají husy, kachny a krůty. K 1. VII. 1963 bylo jich celkem v karvinském okrese:

husy, housěi a housata	20.699 ks
kachny, kačeři a kachňata	3.321 ks
krůty, krocani a krůfata	2.944 ks

JZD Chotěbuz-Zpupná Lhota jako jediné družstvo v kraji má rozsáhlý chov krůt s vlastní líhni. K 1. VII. 1963 jich měl 379 ks. Kuřat bylo v okrese hlášeno 73.340 ks.

Kozy se chovají ve značném množství u individuálně hospodařících rolníků v celkovém množství 5.727 ks. Chov ovcí a beranů je malý. Na celkovém počtu 1.371 ks se podstatně podílí Nerad v Dolní Lutyni s 287 ks.

Ve srovnání se stavem na počátku roku 1962 se jeví poměrně značný úbytek skotu o 557 ks. Má své příčiny v posledním nepříznivém zimním období s nedostatkem krmiva a také v úbytku zemědělského půdního fondu. Úbytek slepic bude rychle vyrovnán z početných zástav kuřat.

Pohled do hangáru — květnové části — OKR Rekultivace v Havířově - Dolní Suché.
Foto — archiv Rekultivace

Údaje o absolutním počtu chovných zvířat je nutno doplnit přehledy o intenzitě chovu a užitkovosti domácích zvířat pro dokreslení ekonomické stránky chovu (propočty za rok 1962).

Intenzita chovu:¹⁾

	na 100 ha zemědělské půdy připadá kusů				
	skot	krávy	vepří	prasnice	slepice
Severomoravský kraj	67,5	32,8	72,0	8,3	396
Karvinský okres	58,6	31,8	79,8	6,4	611
státní statky	56,8	35,7	98,4	7,7	138
škol. statek Č. Těšín	56,4	23,2	75,6	6,1	232
Nerad	58,1	22,2	—	—	—
Rekultivace	59,6	28,5	68,6	7,8	150
JZD	81,9	46,1	83,8	10,2	256
IHR	27,2	18,8	72,3	1,2	1.753

¹⁾ Dosavadní práce toho druhu uváděly intenzitu chovu vepřů a drůbeže na ornou půdu. Od r. 1963 dochází u statistických zpracování ke sjednocení všech údajů na půdu zemědělskou.

Užitkovost domácích zvířat:

Intenzita chovu v okresním průměru se příliš neliší od průměrných výsledků krajských. Na rozdíl od rostlinné výroby zde právě u družstevních hospodářství je intenzita chovu značně vysoká. Okresní průměr je silně ovlivňován individuálně hospodařícími rolníky a drobnými chovateli, v jejichž vlastnictví je plná třetina zemědělské půdy. Ti v intenzitě chovu skotu zdaleka nemohou soutěžit s velkými zemědělskými závody. Značně však přispívají k vysokému okresnímu průměru i k dodávkám vajec rozsáhlým chovem slepic, i když kolikrát pro ně nemají dostatečný půdní fond a zásobu krmiv. Poměrně rozsáhlý je v okrese chov vepřů.

Užitkovost domácích zvířat:

	na 100 krav připadá telat v ks	na 1 prasnici připadá selat v ks	průměrná denní dojivost na 1 krávu v l	průměrná snůška vajec na 1 slepici za rok v ks
Severomoravský kraj	85,7	11,3	5,05	113,0
Karvinský okres	80,5	12,3	5,27	140,0
státní statky	80,9	14,0	5,48	145,5
škol. stat. Č. Těšín	92,6	14,0	5,99	141,5
Nerad	88,5	—	5,85	—
Rekultivace	91,4	12,1	5,40	135,3
JZD	84,0	10,5	4,38	127,3
IHR	74,5	10,8	5,40	141,1

Užitkovost domácích zvířat je celkem rovnoměrná u všech sektorů, poměrně nízká dojivost se jeví u družstevního chovu (naproti tomu vysoká intenzita). I nejlepší družstvo v dojivosti JZD Stonava s nadojeným celoročním průměrem 1.813 l mléka v r. 1962 představuje pouhých 5,8 l na dojnici a den. Poněkud lépe jsou na tom některá družstva v ostatních ukazatelích. Tak např. v JZD Stonava dosáhli průměrné snůšky od 1 slepice za rok 167,5 ks vajec, v JZD Dolní Eatyně 149 ks. Užitkovost slepic v okrese je vůbec jedna z nejvyšších v naší republice. Počet odchovaných selat od 1 prasnice dosáhl v r. 1962 v JZD Chotěbuz-Zpupná Lhota 14,2 ks. V JZD

Hradiště dosáhli na 100 krav 110,2 odchovaných telat, v JZD Rychvald pak 91,2 ks.

Zásobování obyvatelstva živočišnými produkty je doplňováno také zvěřinou. Odchyt a odstřel polní a lesní zvěře má však v okrese Karviná pro jeho specifické podmínky terénní a lesní jen menší význam.

EKONOMICKÉ VÝSLEDKY ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY V KARVINSKÉM OKRESE

V r. 1962 byla hrubá zemědělská produkce v hodnotě stálých cen, vyjádřena v Kčs, v průměru připadající na 1 ha zemědělské půdy nad celokrajským průměrem. V Severomoravském kraji vyrobili zemědělci z 1 ha produkty v hodnotě 5.607,— Kčs, v okrese Karviná pak za 5.853,— Kčs. Větší část z toho připadá na živočišnou výrobu.

Efektivní živočišná výroba se jeví např. v JZD Starý Bohumín v hrubé produkci z 1 ha v průměrné hodnotě 3.206,— Kčs, v tržní produkci v hodnotě 3.014,— Kčs. V rostlinné výrobě družstevníci v Novém Bohumíně docílili hrubé tržby z 1 ha v průměru 2.332,— Kčs, tržní produkce dosáhla 1.023,— Kčs. Pro srovnání uvádíme ekonomické výsledky z hospodaření nejlepšího družstva ve Stonavě a průměrné hodnoty všech družstev na okrese.

	hrubá produkce v Kčs			tržní produkce v Kčs		
	rostlinná	živočišná	celkem	rostlinná	živočišná	celkem
průměrné výsledky JZD v karvinském okrese	1.780,—	2.615,—	4.395,—	630,—	2.369,—	2.999,—
JZD Stonava	2.602,—	3.721,—	6.323,—	1.096,—	3.152,—	4.248,—

Výroba, spotřeba a výkup. Vzhledem k celkovému výrobnímu charakteru okresu, který je převážně průmyslový, vyplývá nutnost dále zvyšovat rostlinnou i živočišnou výrobu. Rozbory užitkovosti domácích zvířat ukazují na značné rezervy v prvé řadě v produkci mléka. Taktéž některé nízké hektarové výnosy plodin potvrzují možnosti lepších pěstitelských výsledků.

I když dodávky zemědělců se zvyšují v každém roce, přesto nemohou stačit krýt vysokou spotřebu obyvatel, která je navíc proti celostátnímu průměru vyšší vzhledem ke značné kupní síle našich pracujících. Vezmeme-li v úvahu jen průměrnou celostátní spotřebu na 1 obyvatele, kryjí tyto dodávky v karvinském okrese spotřebu masa asi z 21 %, vajec ze 14 % a mléka z 32 %. Převážná většina poživatin musí se do okresu dovážet.

Spotřeba krmiv pro domácí zvířectvo je kryta vlastní výrobou jen u zelené píce a sena. Avšak družstva a státní statky potřebují ročně dovézt ještě na 7.300 q zrnin. Rovněž produkce kukuričné siláže nekryje potřebu a ročně jí v okrese schází kolem 20.000 q.

Výkup zemědělských produktů je pravidelně plněn v zrninách. V r. 1963 byl karvinský okres dokonce první v kraji ve splnění dodávek nejen u zrnin, ale také v bramborech a cukrovce.

Obtíže však vznikají u ostatních sortimentů, zvláště u některých družstev, zatímco situace u státních statků je o něco lepší. V r. 1962 bylo v okrese vykoupeno:

19.200 q	chlebového obilí
17.730 q	brambor
23.344 q	masa (vepřové, hovězí a telecí)
77.110 hl	mléka
5.305.000 ks	vajec

Otázka pracovních sil v zemědělství. Osob trvale činných v zemědělství neustále povážlivě ubývá. To se nepříznivě odráží na množství zemědělské půdy, která v průměru připadá na 1 zaměstnance a jejíž hodnota stále vzrůstá. S tím pochopitelně vystává i naléhavost další mechanizace zemědělských prací zvláště v rostlinné výrobě, či specializace jak v rostlinné tak i v živočišné produkci.

Osoby trvale činné v zemědělství:

	rok 1960	1961	1962
celkem:	5.976	4.004	3.415
z toho ženy:	3.971	2.309	2.028
individuálně hospodařící rolníci:	3.830	1.035	966
z toho ženy:	2.915	834	746

V r. 1961 pracovalo v zemědělství pouze 1,9 %¹⁴⁾ veškerého obyvatelstva okresu. Když při tom uvážíme, že téměř dvě třetiny v zemědělství činných tvoří ženy, pak situace v zaměstnanosti není příliš dobrá. Velká zaměstnanost mužů v průmyslu a velké množství tzv. kovorolníků — i v družstvech — je jednou z hlavních příčin tohoto stavu.

Na 1 osobu trvale činnou v zemědělství připadalo zemědělské půdy:

	1960	1961	1962
celkem:	3,51 ha	5,63 ha	6,31 ha
z toho u státních statků:	5,62	4,91	5,93
u JZD:	5,92	6,43	6,87
u IHR:	1,71	3,06	2,11

Je naprosto zřejmé, že zde vyvstává nutná spolupráce hlavně při sklizňových pracích s patronátními závody, školami, výrobní zemědělskou správou apod. — Bezprostřední vliv na tuto nepříznivou situaci má věková skladba zaměstnanců v zemědělství.

K 1. II. 1963 pracovalo v zemědělství v karvinském okrese

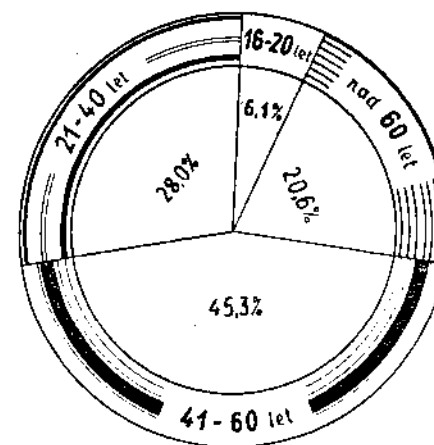
ve věku:	16—20 let		21—40 let		41—60 let		nad 60 let		celkem
mužů	56		449		516		366		1.387
žen	155		517		1.012		344		2.028
celkem	211	6,1%	966	28,0%	1.528	45,3%	710	20,6%	3.415

Pětina zaměstnanců nad 60 let a téměř polovina těch, s kterými není možno perspektivně počítat jako s výkonnými pracovníky, to jsou výsledky, které nutí hledat všechny cesty k omlazení zemědělských pracovníků. Asi 6 % zemědělského dorostu je opravdu málo. Zemědělská technická škola a zemědělská mistrovská škola v Českém Těšině dávají možnosti dobré výchovy a přípravy nových mladých zemědělských kádrů.

¹⁴⁾ Prokop R., *Obyvatelstvo Severomoravského kraje* (v tisku).

PERSPEKTIVY ZEMĚDĚLSTVÍ V KARVÍNSKÉM OKRESE

Celá řada uvedených objektivních příčin má vliv na menší efektivnost a vlastní produkci v rostlinné i živočišné výrobě. Dosavadní snahy o lepší efektivnost zemědělské velkovýroby často narážejí na roztržičnost hospodářství, na malovýrobní podmínky. (Obdobný stav je také v okrese ostravském.)

10. Věkové složení zaměstnanců v zemědělství — graf — zpracoval M. Havrlant

V dalším vývoji zemědělské výroby je třeba počítat s její koncentrací na určité farmy a hospodářství JZD, zvláště pak v chovu skotu pro výrobu mléka, odchovu jalovic, prasnic a ve velkovýkrmnách vepřů, kde bude možno do značné míry využít rozsáhlého odpadu ze závodních jídelen, závodů veřejného stravování apod. Taktéž ovocné sady, pěstování rychlené zeleniny a raných brambor se bude dále rozšiřovat. Tato opatření si vyžaduje nejen ne dosud zrovna elektivní zemědělská výroba, ale i růst našich nových měst, sídlišť, průmyslových závodů, příliv nového obyvatelstva, potřeby plynulého zásobování čerstvými a kvalitními zemědělskými výrobky.

Třebaže základem hospodaření v karvinském okrese zůstává,

a jistě v budoucnosti bude ještě vzrůstat průmyslová výroba, v prvé řadě těžba černého uhlí, musí i zemědělství právě proto učinit rázný krok kupředu, a to jak ve vlastní produkci, tak i v efektivnosti hospodaření. Toho je možno dosáhnout na ucelených půdách, na kterých se v plné šíři uplatní správné osevní postupy, zvýší se péče o hnojení a obdělávání půdy, soustředí se a dokompletuje mechanizace, provede se výstavba meliorací. Pak také investiční výstavba bude podřízena potřebám zemědělské výroby. Vybudování velkozávodů tohoto typu vyžaduje nutně změny v držbě půdy. Dochází proto ke změnám, které vedou k tomu, aby na jednom katastru v obci hospodařil jeden socialistický zemědělský závod.¹⁵⁾

ZUSAMMENFASSUNG

Der Karviner Bezirk ist ein typischer Industriebezirk und gehört zu den wirtschaftlich bedeutendsten Gebieten der ČSSR. Mit dem Ostrauer Nachbarbezirk bildet er die wichtigste Industriegrundlage des Staates, deren Bedeutung vor allem in der Förderung und Bearbeitung der Steinkohle liegt.

Deswegen hat die Landwirtschaft nur einen vorstädtischen Charakter und ist nicht im Stande den hohen Bedarf der Lebensmittel zu decken. Die Entwertung des Bodens durch die Förderung, die Flugasche u. a. erschwert noch die landwirtschaftliche Produktion.

Das Gebiet gehört zu dem landwirtschaftlichen Kartoffelbauproduktionstypus. Die sonst günstigen klimatischen Bedingungen werden durch die schlechten Böden, unter denen die Podsolböden überwiegen, erschwert. Die Erträge der Produkte entsprechen im Ganzen dem staatlichen Durchschnitt, ziemlich hoch ist die Intensität der Schweine - Rinder und besonders Geflügelzucht.

Die Landwirtschaft leidet an Mangel der Arbeitskräfte, was in diesem Industriegebiet begreiflich ist.

Auf den durch die Grubenarbeiten entwerteten Böden wirtschaftet zweckmässig die OKR - Rekultivation, VEB.

Die Organisationsänderungen der landwirtschaftlichen Produktion zielen auf die Grossproduktionsformen. Sie wollen den Anbau des Treibgemüses, des Obstes und

¹⁵⁾ Baloun J., *Koncentraci a specializaci k rozvoji zemědělství*, Nová Svoboda, říjen 1963.

der Frühkartoffeln erhöhen. Man wird die Schweine- und Rinderzucht wegen der Milchproduktion konzentrieren und die Geflügelzucht erweitern. Diese Massnahmen werden der stetigen und schnellen Versorgung der zahlreichen Bewohnerschaft mit frischen landwirtschaftlichen Produkten helfen.

SUMMARY

The Karvina district is a typical industrial district and is a significant economical area of Czechoslovakia. With the neighbouring district of Ostrava it creates the most important industrial basis of the country, which mainly consists of mining and processing of coal.

For this reason the agriculture is of a suburban character, and so its production is not sufficient for the high consumption of food. What more the agricultural production is burdened by the deterioration of the soil by mining, soot, etc.

The area is of a potato producing type. The rather favourable climatic conditions are worsened because of bad soil, mostly podsol.

The harvest of agricultural products roughly co-ordinates with the state average, quite high is the intensified breeding of pigs, cattle, and mainly poultry.

However, the agriculture suffers because of the lack of labour power, which is understandable in this industrial area.

On the soil deteriorated by mining, the OKR - Recultivation National Enterprise farms.

Changes in the organization of the agricultural production lead to higher forms of production. Cultivating of hot-house vegetables, fruits and early potatoes is to be increased. The breeding of pigs and breeding of cattle for producing milk will be concentrated, and the breeding of poultry will increase. These measures will add to the fluent and quick supply of the numerous population with fresh agricultural products.

OBSAH

Stolařík Leoš, <i>Hospodářská společnost Gibet a její vztahy k Vítkovickému hornímu a hutnímu těžířstvu v letech 1941 až 1945</i>	3
Čechová Vlastimila, <i>Základní problémy geneze středověkého města v západoevropské historiografii</i>	21
Dohnal Miloň, <i>Příspěvek k otázce tovaryšského hnutí v plátenictví</i>	43
Buzek Ladislav - Grygárek Jiří, <i>Užitkové suroviny Východních Sudet a jejich hospodářský význam</i>	55
Havrlant Miroslav, <i>Zemědělství karvinského okresu</i>	91

СОДЕРЖАНИЕ

Столаржик Леош, Компания «Гибет» и ее связи с угольным и металлургическим производством в Витковицах в 1941—1945 годах	3
Чехова Властимила, Основные проблемы развития средневекового города в западно-европейской историографии	21
Догнал Милонь, К вопросу о революционном движении подмастерьев-ткачей	43
Бузек Ладислав-Грыгарек Иржи, Минеральное сырье Восточных Судет и его экономическое значение . . .	55
Гаврлант Мирослав, Сельское хозяйство Карвинского района	91

INHALT

Stolařík Leoš, Wirtschaftsgesellschaft Gibet und ihre Beziehungen zur Wittkowitzter Bergbau- und Hüttengewerkschaft in den Jahren 1941—1945	3
Čechová Vlastimila, Grundprobleme der Entwicklung der mittelalterlichen Stadt in der westeuropäischen Historiographie	21
Dohnal Miloň, Beitrag zur Frage der Gesellenbewegung im Leinwanderzeugung	43
Buzek Ladislav - Grygárek Jiří, Nutzrohstoffe der Ostsudeten und ihre wirtschaftliche Bedeutung	55
Havrlant Miroslav, Landwirtschaft im Karviner Kreis . . .	91

SBORNÍK PRACÍ
PEDAGOGICKÉHO INSTITUTU V OSTRAVĚ

Dějepis—zeměpis

Vydal Pedagogický institut v Ostravě ve Státním pedagogickém nakladatelství, n. p.,
Praha

Publikace č. 64-230

Odpovědný redaktor: doc. Milan Myška, CSc

Technická redaktorka: Eva Duchečková

Obálku navrhl: Zdeněk Jelínek

Z nové sazby písmem Kolektiv výtiskla Svoboda, grafické závody, n. p., závod 4,
Ostrovní 30, Praha 1 - Formát papíru 86×122 cm - AA 8,15 - VA 8,54 - D-09*40402
Tematická skupina a podskupina 02/58 - Vydání 1.

Náklad 400 výtisků

Cena brožovaného výtisku 10,- Kčs

63/III-3

15-504-65 Kčs 10,--

25 V 1965